

निर्णय नं.१००६

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
रिट नं. ०६८-WS-००४८
आदेश मिति: २०६९।११।२४।५

विषय :- उत्प्रेषण समेत ।

निवेदक: का.प.जि, खरेलथोक गा.वि.स., वडा नं.४
खरेलथोक बस्ने अधिवक्ता अच्युतप्रसाद
खरेल

विरुद्ध

विपक्षी: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
समेत

- निर्दोषिताको अनुमान पाउने फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्तमा आधारित प्रावधानलाई संविधानले मौलिक हकको रूपमा राखेको हुँदा नागरिक अधिकारको पक्षमा भएको देखाउँदै सार्वजनिक सरोकारको विषय उठाउने निवेदकहरूले त्यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन वाञ्छनीय हुने ।
(प्रकरण नं.५)
- नेपालको फौजदारी न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित अधिकांश कानूनहरू परम्परागत मान्यतामा आधारित देखिन्छन् । सामाजिक

चेतनाको स्तर अभियुक्तलाई थुनामै राख्नुपर्छ भन्ने रहेको छ भन्ने कुरा आफूलाई नागरिकको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको पक्षमा उभ्याउनु पर्ने कानून व्यवसायी जस्तो व्यक्ति निवेदकले उठाएको निवेदनको विषयवस्तुबाट समेत छर्लङ्ग हुन्छ । निवेदकको चिन्ता उल्टो र मनोगत देखिएकोले त्यस्तो विषयमा थप व्याख्या विश्लेषण गरिरहन आवश्यक नहुने ।

(प्रकरण नं.७)

- गैरहिरासतीय विकल्पको रूपमा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ मा रहेका हाजीर जमानीमा छाड्न सक्ने व्यवस्था संविधान, फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्त र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा व्यवहारसमेतको अनकूल रहेको देखिने ।

(प्रकरण नं.८)

निवेदकतर्फबाट: विद्वान् अधिवक्ता अच्युतप्रसाद खरेल
प्रत्यर्थीतर्फबाट: विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता धर्मराज
पौडेल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१
- सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११(३)
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(५), १३५, १३५(२), (३), (४), (५)

आदेश

न्या. दामोदरप्रसाद शर्मा: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (१) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ मा यस ऐनबमोजिम तहकीकातको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा रहेको कुनै व्यक्तिलाई हिरासतमा राखिरहन आवश्यक नदेखिएमा तोकिएबमोजिम सरकारी वकीलको सहमति लिई वा अवस्थानुसार नलिई मनासिव कारणसहितको पर्चा खडा गरी प्रहरी कर्मचारीले त्यस्तो व्यक्तिलाई हाजीर जमानीमा छाड्न सक्नेछ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११ को उपनियम (३) मा उपनियम (१) बमोजिम सरकारी वकीलसँग तत्काल सहमति लिन नसकिने मनासिव अवस्था परेमा त्यस्तो कारण जनाई प्रहरी हिरासतमा रहेको कुनै व्यक्तिलाई तहकीकात गर्ने प्रहरी कर्मचारीले हाजीर जमानीमा छोड्नुपर्नाको कारणसमेत खोली पर्चा खडा गरी छाड्न सक्नेछ र यसरी छोडिएकोमा त्यसको जानकारी सरकारी वकील कार्यालयलाई अविलम्ब दिनुपर्नेछ भन्नेसमेत कानूनी व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । यसरी सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११ को उपनियम (३) लेसमेत हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई सरकारी वकीलको सहमति नलिई तहकीकात गर्ने प्रहरी कर्मचारी आफैँले हाजीर जमानीमा छाड्न सक्ने गरी गरेको व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को

धारा १३५ मा उल्लिखित व्यवस्थासँग बाभिएकोले उक्त व्यवस्था अमान्य र बदरभागी छ ।

सरकारी वकीलको सहमति नलिई तहकीकातको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई हाजीर जमानीमा छाड्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (३) बमोजिम २४ घण्टाभन्दा बढी हिरासतमा वा थुनामा राख्नुपरेमा अदालतको स्वीकृति लिनुपर्ने संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार अदालतको स्वीकृतिबाट प्रहरी हिरासतमा रहेका व्यक्तिहरूसमेत छुट्न सक्ने सम्भावना हुन्छ । यदि त्यसो हुन गएमा उक्त कार्य न्यायिक सुशासन (Judicial good governance) को मान्यताको समेत विपरीत हुन जान्छ भन्ने निवेदकको जिकीर रहेको छ ।

अतः सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ मा रहेको वा अवस्थाअनुसार नलिई भन्ने वाक्यांश र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११ को उपनियम (३) को व्यवस्था अमान्य र बदर घोषित गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? विपक्षीबाट लिखित जवाफ माग गरी नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११ को उपनियम (३) समेतमा सरकारी वकीलसँग तत्काल सहमति लिन नसकिने मनासिव अवस्था परेमा सोको कारण जनाई प्रहरी हिरासतमा रहेको कुनै व्यक्तिलाई तहकीकात गर्ने प्रहरी कर्मचारीले हाजीर जमानीमा छोड्नुपर्नाको कारण

खोली पर्चा खडा गरी छोड्न सक्नेछ र यसरी छोडिएकोमा त्यसको जानकारी सरकारी वकील कार्यालयलाई अविलम्ब दिनुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। सो व्यवस्था सामान्य अवस्थामा अनिवार्य पालना गर्नुपर्ने र असामान्य अवस्थामा मात्र लागू हुने वैकल्पिक व्यवस्था हो। प्रहरी कर्मचारीले नियमावलीको उक्त वैकल्पिक व्यवस्थाको अनुचित फाइदा नउठाओस् र दुरुपयोग नहोस् भन्नेतर्फ पनि विधायिका उत्तिकै सचेत र सतर्क रहेको छ भन्ने कुरा कथंकदाचित् सरकारी वकीलको सहमति लिन नसकिने अवस्था भएमा पर्चा खडा गरी कुनै व्यक्तिलाई प्रहरी हिरासतबाट छोड्नुपर्नाको मनासिब आधार र कारणसहित सरकारी वकीलको सहमति लिन नसकिएको अवस्था र कारण खोल्नुपर्ने र सोको जानकारी अविलम्ब सरकारी वकीलको कार्यालयलाई दिनुपर्ने भन्ने नियमावलीको व्यवस्थाबाट स्पष्ट हुन्छ। संविधानको धारा १०७ को उपधारा (१) बमोजिम रिट दायर गर्ने निवेदकमाथि कुनै कानून संविधानसँग बाभिएको छ भनी प्रमाणित गर्ने भार निहीत रहन्छ। यो यस आधारबाट कुनै कानून संविधानसँग बाभिएको भनी निवेदकले शङ्काहित तवरले पुष्टि गर्न सक्नुपर्छ। प्रस्तुत रिटमा उक्त प्रावधान न्यायिक सुशासनको मान्यताविपरीत भएकोले बदरभागी छ भनी निवेदकले गर्नु भएको जिकीर न्यायिक पुनरालोकनसम्बन्धी सिद्धान्त र अभ्यास अनुरूप छैन। अतः उपरोक्त आधार र कारणसमेतबाट मागबमोजिमको आदेश जारी हुन पर्ने होइन। रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेतको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ मा उल्लिखित कानूनी प्रावधान लागू गर्ने गराउने सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयले कुनै हस्तक्षेपकारी भूमिका निर्वाह गरेको छैन। कानूनको शासन लागू गराउने सन्दर्भमा संविधानसँग बाभिकने अन्य प्रचलित कानूनको केही व्यवस्था अदालती व्याख्याद्वारा बदर हुने नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३५ ले मूलतः कुनै अदालत वा न्यायिक अधिकारिसमक्ष नेपाल सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुने व्यवस्था गरेको छ। साथै, धारा १३५ को उपधारा (३) को खण्ड (ग) मा हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई मानवोचित व्यवहार नगरेको वा त्यस्तो व्यक्तिलाई आफन्तसँग वा कानून व्यवसायीमार्फत् भेटघाट गर्न नदिएको भन्ने उजुरी परेमा वा जानकारी हुन आएमा छानबिन गरी त्यस्तो हुनबाट रोक्न सम्बन्धित अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुने कुरा उल्लेख छ। तर अनुसन्धानको क्रममा हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई हाजीर जमानीमा छाड्न संविधानको कुनै व्यवस्थाले रोक लगाएको देखिँदैन। सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ ले ऐनबमोजिम तहकीकातको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा रहेको कुनै व्यक्तिलाई हिरासतमा राखिरहन आवश्यक नदेखिएमा तोकिएबमोजिम सरकारी वकीलको सहमति लिई वा अवस्थाअनुसार नलिई प्रहरी कर्मचारीले हाजीर

जमानीमा छोड्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ। सो व्यवस्थालाई असंवैधानिक भन्न कदापि मिल्ने देखिँदैन। सामान्यतया सरकारी वकीलको सहमतिमा नै प्रयोग हुने यो अधिकार अपवादको अवस्थामा सरकारी वकीलको सहमति लिन नसकिने अवस्था रहेको आधार र कारणसहितको पर्चा खडा गरी प्रहरी कर्मचारीबाट पनि प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था विधायिकाले गरेको देखिन्छ। अतः रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको व्यवस्थापिका संसद सचिवालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

निवेदकले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३५ सँग बाभिएको भनी जिकीर लिनुभएको सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ मा रहेको सरकारी वकीलको सहमति नलिई अवस्थाअनुसार प्रहरी हिरासतबाट छोड्न सक्ने व्यवस्था र सोही प्रकृतिको सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११(३) को व्यवस्था देहायका आधारमा संविधानसँग बाभिएको छैन। संविधान र कानूनले सरकारी वकीललाई प्रदान गरेको जिम्मेवारीअन्तर्गत सरकारी वकीलको सहमति नलिई तहकीकातको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई छाडेमा त्यसले सरकारी वकीलबाट प्रयोग हुने अभियोजनको अधिकारमा कुनै अवरोध सिर्जना गर्दैन। संविधान, कानून एवं न्यायिक सिद्धान्तसमेतबाट सरकारी वकीललाई कार्यगत स्वायत्तता प्राप्त हुने हुँदा पर्चा खडा गरी कारणसहितको निर्णयका आधारमा हिरासतबाट छाडिएको व्यक्तिका हकमा समेत प्राप्त प्रमाणका आधारमा अभियोजन निर्णय गर्ने अधिकारमा कुनै संकुचन हुने अवस्था छैन।

वर्तमान संविधानको धारा १३५(२) र (६) ले सुनिश्चित गरेको महान्यायाधिवक्ता र मायस्तहतका अधिकृतबाट सरकारको हक, हित वा सरोकारनिहीत रहेको मुद्दामा नेपाल सरकारको प्रतिनिधित्व गरिने, अदालत वा न्यायिक अधिकारीसमक्ष नेपाल सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकारमा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११(३) को व्यवस्थाले कुनै अवरोध सिर्जना गर्दैन। यी कानूनी व्यवस्था संविधानको धारा १३५ सँग बाभिएको भन्ने निवेदकको आशङ्का वास्तविक नभई मनोगत मात्र हो। अतः निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

अनुसन्धान अधिकृतले अनुसन्धानको सिलसिलामा निर्दोष देखेको वा थुनामा नै राखी अनुसन्धान गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिएमा हाजीर जमानीमा छाड्न सक्ने व्यवस्था मानव अधिकारअनुकूलको व्यवस्था हो वा प्रतिकूलको व्यवस्था हो भन्ने सम्बन्धमा रिट निवेदक स्वयं कानून व्यवसायी भएको हुनाले निजले समेत जानेकै कुरा हो। नेपाली न्याय प्रणालीमा अभियुक्तहरू अनाहकमा थुनामा राखिने गरेका छन् भन्ने जस्ता लाञ्छनाको न्यूनीकरणको लागि राष्ट्रको विधायिकाले निर्माण गरेको कानून र सोको आधारमा सरकारले ऐनको परिधि आफ्नो अधिकारक्षेत्रभित्र रही निर्माण गरेको नियमावली न्यायिक सुशासनको प्रतिकूल छ भन्ने निवेदकको कथन तर्कसङ्गत छैन। सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट समेत संविधानले प्रदान गरेको

वैयक्तिक स्वतन्त्रतातर्फ व्याख्या गर्दै वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गर्ने पक्षतर्फ नभई स्वतन्त्रता कायम गर्नेतर्फ नै अदालतको व्याख्या हुने सिद्धान्त प्रतिपादन भैरहेको अवस्था छ। अतः रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा स्वयं उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री अच्युतप्रसाद खरेलले सरकारी वकीलको सहमति नलिई अभियुक्तलाई हिरासतबाट छाड्नसक्ने गरी भएका कानूनी व्यवस्था संविधानको धारा १३५ प्रतिकूल रहेका छन्। यसबाट न्यायिक सुशासन खल्बलिने अवस्था छ। प्रहरीले स्वेच्छाचारी ढङ्गबाट अभियुक्तलाई हाजीर जमानीमा छाड्दा गम्भीर कसूर गर्ने अपराधी उम्कन सक्ने र अदालतबाट म्याद थप गरेको व्यक्तिलाई समेत छाड्नसक्ने अवस्था आउन सक्दछ। अतः सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन र नियममा भएका त्यस्ता व्यवस्था अमान्य र बदर घोषित गरिनुपर्दछ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

प्रत्यर्थी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री धर्मराज पौडेलले पुर्णपूर्व अभियुक्तलाई थुनामा राख्ने व्यवस्थाले अभियुक्तको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कुण्ठित भएको भनी विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि र घोषणपत्रहरूमा त्यस्तो कार्य कम गर्नुपर्ने भनिएको छ। अनुसन्धान गर्ने निकाय प्रहरीले अनुसन्धानबाट खुल्न आएको अवस्थाअनुसार आशंकित व्यक्तिलाई छाड्नसक्ने यो व्यवस्था अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनअनुरूप रहेको छ। त्यसमा पनि सामान्य अवस्थामा सरकारी वकीलको सहमति लिनुपर्ने कुराको दफा २१ ले निर्देश गरेकै छ। तत्काल सरकारी

वकीलको सहमति लिन सम्भव नहुने अवस्थामा प्रहरीले छाड्नसक्ने र सो कुराको जानकारी गराउने व्यवस्था संविधानप्रतिकूल नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिनु पर्दछ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

उपरोक्तबमोजिमको बहस जिकीर मननु गरी रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई प्रहरीले अवस्थाअनुसार सरकारी वकीलको सहमति नलिई हाजीर जमानीमा छाड्नसक्ने सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११(३) को व्यवस्था संविधानको धारा १३५ सँग बाभिएको छ, छैन र निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आएको छ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा अपराध अनुसन्धानको लागि हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई सरकारी वकीलको अनुमति नलिई प्रहरी स्वयंले हाजीर जमानीमा छाड्नसक्ने सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११(३) को व्यवस्था संविधानको धारा १३५ समेतसँग बाभिएकोले अमान्य र बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने नै निवेदकको मुख्य निवेदन जिकीर रहेको देखिन्छ। प्रत्यर्थीहरूको लिखित जवाफ हेर्दा अनुसन्धानको क्रममा संकलन गरिएका सबूद प्रमाणका आधारमा अवस्थाअनुसार सरकारी वकीलको सहमति लिई र त्यस्तो अनुमति लिन नसक्ने अवस्थामा प्रहरी स्वयंले हाजीर जमानीमा छाड्न सक्ने व्यवस्था संविधानको धारा १३५ सँग नबाभिएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत जिकीर लिएको पाइन्छ।

३. यसमा निवेदकको मुख्य सरोकार प्रहरी हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई सरकारी वकीलको सहमति नलिई हाजीर जमानीमा छाड्न नहुने भन्ने रहेको देखिन्छ। खास गरी सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११ को उपनियम (३) मा रहेका अवस्थाअनुसार सरकारी वकीलको सहमति नलिई अभियुक्तलाई हाजीर जमानीमा छाड्नसक्ने कानूनी व्यवस्था संविधानको धारा १३५ सँग बाभिएको भन्ने निवेदकको भनाई रहेको छ। तर उक्त व्यवस्था र संविधानको धारा १३५ बीचको अन्तरसम्बन्ध निवेदनमा स्पष्ट पार्न सकेको देखिँदैन। खासगरी संविधानको धारा १३५ मा महान्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकारका सम्बन्धमा संवैधानिक व्यवस्था भएको पाइन्छ। धारा १३५ को उपधारा (१) मा महान्यायाधिवक्ता नेपाल सरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकार हुने तथा संवैधानिक र कानूनी विषयमा नेपाल सरकारलगायतलाई राय सल्लाह दिनु निजको कर्तव्य हुने उल्लेख छ। त्यस्तै उपधारा (२) मा नेपाल सरकारको हक, हित वा सरोकार निहीत रहेको मुद्दामा महान्यायाधिवक्ता वा निज मातहतका अधिकृतबाट प्रतिनिधित्व गरिने तथा सरकार वादी हुने, मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुने संवैधानिक प्रत्याभूति छ। उपधारा (३) मा महान्यायाधिवक्तालाई उपधारा (२) को अधीनमा रही आफ्नो कर्तव्य पालना गर्दा नेपाल सरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा नेपाल सरकारको प्रतिनिधित्व गर्ने, सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादन भएका कानूनी सिद्धान्तको

कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने गराउने, हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई मानवोचित व्यवहार गरे नगरेको र आफन्त वा कानूनव्यवसायीसँग भेटघाट गर्न दिए नदिएको सम्बन्धमा छानबिन गरी आवश्यक निर्देशन दिनेसमेतको अधिकार हुने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। उपधारा (४) मा महान्यायाधिवक्ताका थप अधिकार कानूनमा निर्धारण भएबमोजिम हुने, उपधारा (५) मा आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना गर्दा महान्यायाधिवक्तालाई नेपालको जुनसुकै अदालत, कार्यालय र पदाधिकारीसमक्ष उपस्थित हुने अधिकार भएको र उपधारा (६) मा महान्यायाधिवक्ताले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग र पालना गर्ने गरी मातहतका अधिकृतलाई सुम्पन सक्नेसमेतका संवैधानिक व्यवस्थाहरू गरिएको देखिन्छ।

४. वस्तुतः संविधानको धारा १३५ मा महान्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकारका सम्बन्धमा गरिएको उपरोक्त संवैधानिक व्यवस्थाले अपराध अनुसन्धानको क्रममा पक्राउ परी प्रहरीको हिरासतमा रहेका व्यक्तिलाई सरकारी वकीलको सहमतिबाट मात्र हाजीर जमानीमा छाड्नुपर्ने जस्तो कुनै अधिकार, कर्तव्य वा जिम्मेवारी तोकेको पाइँदैन। त्यसैले प्रहरीले अवस्थाअनुसार सरकारी वकीलको सहमति नलिई हाजीर जमानीमा छाड्नसक्ने सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११ को उपनियम (३) को व्यवस्था संविधानको धारा १३५ सँग बाभिएको भन्न मिल्ने स्थिति देखिँदैन।

५. वैयक्तिक स्वतन्त्रता मानिसको लागि जीवनपछिको सबैभन्दा प्रिय वस्तु हो। त्यसैले

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (५) मा कुनै अभियोग लगाइएको व्यक्तिलाई निजले गरेको कसूर प्रमाणित नभएसम्म कसूरदार मानिने छैन भन्ने संवैधानिक व्यवस्था गरिएको छ। निर्दोषिताको अनुमान पाउने फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्तमा आधारित उक्त प्रावधानलाई संविधानले मौलिक हकको रूपमा राखेको हुँदा नागरिक अधिकारको पक्षमा भएको देखाउँदै सार्वजनिक सरोकारको विषय उठाउने निवेदकहरूले त्यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन वाञ्छनीय देखिन्छ।

६. यसका अतिरिक्त पुर्पक्षपूर्वको थुनाले अभियुक्तको निर्दोषिताको अनुमानमा व्यवहार गरिनुपर्ने अधिकारमा असर पार्नसक्ने र अभियुक्तको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कुण्ठित हुने भएकोले गैरहिरासतीय (Non-custodial) उपायहरू अवलम्बन गरिनुपर्ने सम्बन्धमा विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी सन्धि सम्झौताहरूले जोड दिएको पाइन्छ। नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को दफा १४(२) ले निर्दोषिताको अनुमानसम्बन्धी फौजदारी न्यायको सिद्धान्तलाई अङ्गीकार गरेको छ। त्यसै गरी यसैको दफा ९(३) मा सुनुवाईको अवसर पर्खिरहेका व्यक्तिलाई थुन्नु सामान्य नियम नहुने भन्दै न्यायिक कारवाहीमा उपस्थित हुने तथा फैसला कार्यान्वयनको सुनिश्चितता विचार गरी धरौट लिन अभ्यास गर्नुपर्ने कुरा औल्याइएको छ। United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures को दफा ६(१) मा सुनुवाईपूर्व थुनामा राखिने कारवाहीलाई अन्तिम उपायका रूपमा मात्र लिइनुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

७. नेपालको फौजदारी न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित अधिकांश कानूनहरू परम्परागत मान्यतामा आधारित देखिन्छन्। सामाजिक चेतनाको स्तर अभियुक्तलाई थुनामै राख्नुपर्छ भन्ने रहेको छ भन्ने कुरा आफूलाई नागरिकको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको पक्षमा उभ्याउनु पर्ने कानून व्यवसायी जस्तो व्यक्ति निवेदकले उठाएको प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तुबाट समेत छर्लङ्ग हुन्छ। निवेदकको चिन्ता उल्टो र मनोगत देखिएकोले त्यस्तो विषयमा थप व्याख्या विश्लेषण गरिरहन आवश्यक छैन।

८. तसर्थ, उपरोक्त आधार कारणसमेतबाट गैरहिरासतीय विकल्पको रूपमा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ मा रहेका हाजीर जमानीमा छाड्न सक्ने व्यवस्था संविधान, फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्त र अन्तरराष्ट्रिय मापदण्ड तथा व्यवहारसमेतको अनकूल रहेको देखिँदा निवेदन मागबमोजिम अमान्य र बदर घोषित गर्नुपर्ने देखिएन। अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छौं।

प्र.न्या.खिलराज रेग्मी
न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०६९ साल फागुन २४ गते रोज ५ शुभम्
इजलास अधिकृत:-नारायणप्रसाद सुवेदी

निर्णय नं.१००७

विवाद निरूपण गर्ने अदालतको
अधिकारक्षेत्रको अतिक्रमण हुन जाने ।

(प्रकरण नं.४)

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
संवत् ०६७ सालको रि नि नं.०६७-WO-००४५
आदेश मिति: २०६९/१९/२०/१

विषय:- उत्प्रेषणसमेत ।

निवेदक: काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका, वडा नं ३ मिलीजुलीटोल
बस्ने राधादेवी अधिकारी

विरुद्ध

विपक्षी: पुनरावेदन अदालत, पाटनसमेत

- अदालतमा दायर भई नातातर्फ विवाद उठेको मुद्दामा वादी प्रतिवादीको नाताको यकीन गर्ने अधिकारक्षेत्र कानूनले सम्बन्धित जिल्ला अदालतलाई नै प्रदान गरेको पाइने ।
- जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दायर हुन आएको नागरिकताको विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाई पाऊँ भन्ने निवेदनको आधारमा भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा उठान गरी नाता यकीन गर्न प्रमुख जिल्ला अधिकारीले डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने भनी गरेको आदेशबाट अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा नातासम्बन्धी

निवेदकतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता हरिहर
दाहाल

विपक्षीतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता शम्भु थापा,
विद्वान अधिवक्तात्रय बट्टीबाबु राउत,
शेरबहादुर के.सी. र रामचन्द्र पौडेल तथा
विद्वान उपन्यायाधिवक्ता भरतप्रसाद शर्मा
अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको १७ नं.

आदेश

न्या.सुशीला कार्की: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

विपक्षी दिपकचन्द्र अधिकारी जेठाजु स्व. नूरचन्द्रका छोरा रहेकोमा मेरा पति पदमबहादुरलाई पिता र म निवेदिकालाई आमा भन्ने देखाउँदै काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दायर गरेकोमा म निवेदिकाले स्पष्टरूपमा विपक्षी दिपकचन्द्र आफ्नो छोरा नरहेको भन्ने व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकीर गरेकी छु । यसैगरी विपक्षी दिपकचन्द्रले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंबाट मेरा पति पदमबहादुर अधिकारीलाई पिता देखाई नागरिकता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेकोले सो नागरिकता प्रमाणपत्रको विषयमा छानबीन गरी सत्यतथ्य पत्ता

लगाई बदर गरिपाउँ भन्नेसमेतको उजूरी प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालयसमक्ष प्रस्तुत गरेकी थिएँ । प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले मिति २०६६।१।८ मा म निवेदिका र विपक्षी दिपकचन्द्रको डी.एन.ए. परीक्षण गरी यकीन गर्ने आदेश गरेकोमा सोउपर विपक्षी दीपकचन्द्र अधिकारीले मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. अन्तर्गत पुनरावेदन अदालत, पाटनमा निवेदन प्रस्तुत गरेकोमा सो अदालतबाट मिति २०६७।२।१४ मा भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा सुन्ने अधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई कानूनले प्रदान गरेको देखिँदैन । त्यसैले मुद्दाको नामाकरण गरी डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने भनी आदेश गर्न मिल्ने देखिएन भन्नेसमेतका आधार अवलम्बन गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालयको आदेश बदर गरिएकोमा सम्मानीत अदालतसमक्ष नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अन्तर्गत यो निवेदन गर्न आएको छु ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. अन्तर्गतको अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी आदेश गर्दा भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा सुन्ने क्षेत्राधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई कानूनले प्रदान गरेको देखिँदैन भन्ने निर्णयाधार अवलम्बन गरिएको छु । प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालतको उक्त आदेश नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा १२ र नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम १२ समेतको सर्वथा प्रतिकूल रहेको छु । उक्त ऐनको दफा १२ मा “कुनै नागरिकले भूठा विवरण दिई नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र लिएको प्रमाणित हुन आएमा तोकिएको अधिकारीले त्यस्तो नागरिकताको प्रमाणपत्र रद्द गर्नेछु” भन्ने प्रावधान रहेको छु । यसैगरी नागरिकता

नियमावली, २०६३ को नियम १२(ख) मा ऐनको दफा १२ बमोजिम भूठो विवरण दिई प्राप्त गरेको नागरिकता प्रमाणपत्र जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा अन्य निकायबाट जारी भएको सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीले रद्द गर्नुपर्ने व्यवस्थासमेत रहेको छु । उपयुक्त कानूनी व्यवस्थाको सन्दर्भमा भूठो विवरण दिई प्राप्त गरेको नागरिकता प्रमाणपत्रको बारेमा ठहर गर्ने र रद्द गर्ने अधिकारसमेत प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई प्रदान गरिएको छु भन्ने कुरा स्पष्टतः देखिएको अवस्थामा त्यसतर्फ दृष्टिपात नै नगरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६७।२।१४ मा गरिएको आदेश नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा १२ तथा नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम १२(ख) को प्रत्यक्षतः प्रतिकूल भई बदरभागी रहेको छु । यस सन्दर्भमा डी.एन.ए. परीक्षण गर्न आवश्यक रहेको देखी प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट डी.एन.ए. गर्ने आदेश भएको हो । त्यस्तो आदेश गर्न प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई नेपाल कानूनले निषेध गरेको छैन । प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६७।२।१४ मा भएको आदेशबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ र १९ द्वारा प्रत्याभूत हक तथा नागरिकता ऐन, २०६३ एवं नागरिकता नियमावली, २०६३ द्वारा विनिश्चित कानूनी हकसमेत आघातित भएकोले अन्य कानूनी उपचारको मार्ग विद्यमान नभएकोले धारा ३२ र १०७(२) अन्तर्गत मिति २०६७।२।१४ को प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी विपक्षी दिपकचन्द्रले भूठा विवरण दिई प्राप्त गरेको नागरिकता प्रमाणपत्रको बारेमा छानबीन गरी निर्णय गर्नु भन्ने परमादेशको आदेश जारी

गरी आघातित हकको संरक्षण एवं प्रचलन गरी न्याय पाउन सादर निवेदन गर्दछु भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादाबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी विपक्षी पुनरावेदन अदालत पाटन, जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं र प्रमुख जिल्ला अधिकारी, काठमाडौंका हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् र विपक्षी दिपकचन्द्र अधिकारीको हकमा आफैँ वा कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई नियमानुसार गर्नु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०६७।४।१८ को आदेश ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंबाट भएको वेरीतको आदेश बदर गरिपाउँ भनी नागरिकताको विषयसमेत मुद्दामा निवेदक दिपकचन्द्र अधिकारीले यस अदालतमा अ.बं. १७ नं. बमोजिम दिएको निवेदनको प्रतिवेदन नं. ६३६ मा “यसमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०६६।५।८ को आदेश पत्रमा वादी प्रतिवादीको नाम उल्लेख गरी मुद्दाको नाम “भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको” भन्ने उल्लेख भएको देखियो । भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा सुन्ने क्षेत्राधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई कानूनले प्रदान गरेको देखिँदैन । त्यसैले मुद्दाको नामाकरण गरी डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने भनी आदेश गर्न मिल्ने देखिन आएन । अर्कातर्फ यिनै दिपकचन्द्र अधिकारी

तथा राधादेवी अधिकारीबीच काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलेको अंश मुद्दामा नातातर्फ विवाद उठी मुद्दा विचाराधीन रहेको देखियो । यस परिप्रेक्षमा हेर्दा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको २०६६।५।८ को आदेश वेरीतको देखिएकोले बदर गरिदिएको छ । कानूनबमोजिम गर्नुहोला भनी मिति २०६७।२।१४ मा आदेश भएको यस अदालतमा रहेको प्रतिवेदन दर्ता रजिष्टरबाट देखिन्छ । अतः उक्त आदेश कानूनसम्मत भएकोले विपक्षी रिट निवेदकको निवेदन मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने होइन, खारेज गरिपाउन सादर अनुरोध छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत रिट निवेदन सम्बन्धमा रिट निवेदक राधादेवी अधिकारीले यस कार्यालयमा मिति २०६६।१।२२ मा दिपकचन्द्र अधिकारीले लिएको नागरिकताको विषयमा छानबीन गरी सत्य तथ्य पत्ता लगाई पाउँ भन्ने निवेदन दर्ता गराएकोमा सोउपर कारवाही हुँदा यसमा दिपकचन्द्र अधिकारीले प्राप्त गर्नु भएको नागरिकता भूठा विवरणको हो, होइन भन्ने विषयमा यस कार्यालयबाट नागरिकता रद्द गर्नुपर्ने वा कायम राख्न पर्ने भन्ने विवादको निरूपण गर्नुपर्ने अवस्था देखिँदा बाबु देखाइएका पदमबहादुर अधिकारीको मृत्यु भैसकेको अवस्थामा मृतकको एकमात्र जीवित पत्नी राधादेवी अधिकारी र दिपकचन्द्र अधिकारी तथा प्रदिपचन्द्र अधिकारीबीचको डी.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदनले प्रस्तुत विवाद निरूपणको लागि अनुसन्धानमा सहयोग पुग्ने देखिँदा नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानलाई लेखी यी निवेदिका, विपक्षी दिपकचन्द्र अधिकारी र प्रदिपचन्द्र अधिकारीलाई तारीख तोकी डी.एन.ए. प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि

पेश गर्ने भन्ने मिति २०६६।१।८ मा यस कार्यालयबाट आदेश हुँदा सो आदेशउपर दिपकचन्द्र अधिकारीले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा वेरीतको आदेश बदर गरिपाऊँ भनी अ.बं. १७ नं. बमोजिम निवेदन दर्ता गरी सो निवेदनउपर आदेश हुँदा श्री पुनरावेदन अदालत, पाटन, ललितपुरबाट मिति २०६६।१।८ को आदेश वेरीतको देखिएकोले बदर गरिदिएको छ । कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने भएको आदेशानुसार यस कार्यालयबाट प्रस्तुत मुद्दा तामेलीमा राख्नु भन्ने आदेशसम्म भएको हो । अन्य व्यहोरा भूठा हुँदा भूठा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँको लिखित जवाफ ।

सन्तबहादुर अधिकारीका तीन छोरा जेठा लेखबहादुर अधिकारी, माहिला नूरचन्द्र अधिकारी र कान्छा म लिखित जवाफकर्ताको बाबु पदम अधिकारी हो । काका बाबु पहिले नै अलगअलग भै खती उपति गरी आएको र बाबु पदमबहादुर अधिकारीको मिति २०४७।१।१५ गते मृत्यु भएपश्चात् विपक्षी आमाले म लिखित जवाफकर्तालाई हेलौं गरी घरबाट निकाला गरेकाले सम्मानीत काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा मिति २०६५।१।२२ गते अंश मुद्दा दायर भै विचाराधीन रहेकोमा सो मुद्दालाई प्रभाव पार्न सकिन्छ कि भनी हाल आएर जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँमा भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएकोले छानबीन गरी सत्य तथ्य पत्ता लगाई बदर गरिपाऊँ भन्ने निवेदन दिएको अवस्थासम्म हो, जुन निवेदन लाग्नै नसक्ने हो ।

यसरी मैले आफूले नागरिकता लिई नोकरी गरी आएको र सेवा निवृत्त भै बसेको अवस्थामा बाबुको मृत्युपश्चात् आमाले अंशबाट बञ्चित गर्ने

अभिप्रायले मात्र नागरिकता बदरको निवेदन दिएको भन्ने स्पष्ट छ । अंश मुद्दा सम्मानीत काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहिसकेपछि प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ मा मुद्दामा ठहर गर्नुपर्ने कुरा र त्यस्तो कुरासँग सम्बद्ध कुराको प्रमाण बुझ्न सक्ने व्यवस्था र ऐ. को दफा १ (२) ले यो ऐन अदालतसमक्ष हुने मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा मात्र लागू हुने व्यवस्था छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँबाट अदालतको अधिकारक्षेत्रग्रहण गरी डी.एन.ए. को आदेश गरेकोमा सो आदेशउपर मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. अन्तर्गत निवेदन परी वेरीतको आदेश बदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।२।१४ गतेको आदेश संविधान एवं कानूनसम्मत् रहेकोले उत्प्रेषणको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था छैन ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँमा जुन विषय विचाराधीन थियो सो विषयलाई नै तामेलीमा राखी तारेखमा रहेको पक्षहरूलाई तारेख टुटाउने गरी मिति २०६७।३।१६ गते तामेली आदेश भै सकेको हुँदा र सो तामेली आदेश बदर गर्न आज लिखित जवाफ दर्ता गर्दासम्म कुनै म्याद प्राप्त नभएबाट सम्मानीत अदालतबाट रिट जारी भए पनि जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँको तामेली आदेशले निरर्थक हुन जाने समेत हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ । अतः माथि उल्लिखित विभिन्न आधार कारणबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।२।१४ गतेको आदेशले विपक्षीको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पुग्न नगएकाले भूठारूपमा दायर भएको निवेदन खारेज गरी न्याय इन्साफ पाऊँ भन्ने व्यहोराको दिपकचन्द्र अधिकारीको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहालले विपक्षी दिपकचन्द्र अधिकारी निवेदिका राधादेवी अधिकारीको जेठाजु नूरचन्द्र अधिकारीका छोरा भएकोमा पदमबहादुरलाई पिता भन्ने भूठा विवरण उल्लेख गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँबाट नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएकाले छानबीन गरी नागरिकता बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदन दिइएको हो। भूठा विवरण दिई नागरिकता प्रमाणपत्र लिएकोमा त्यस्तो नागरिकता रद्द गर्ने अधिकार नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम १२ ले सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई प्रदान गरेको छ। कानूनी अख्तियारीभित्र रही नागरिकतासम्बन्धी सत्य तथ्य पत्ता लगाउन डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने भनी प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गरेको आदेशलाई बदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६७।२।१४ मा भएको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त आदेश उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी विपक्षी दिपकचन्द्रले लिएको नागरिकताको विषयमा छानबीन गरी निर्णय गर्नु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो।

विपक्षीमध्येका दिपकचन्द्र अधिकारीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा, विद्वान अधिवक्ताहरू श्री बद्रीबाबु राउत, श्री शेरबहादुर के.सी. र श्री रामचन्द्र पौडेलले दिपकचन्द्र अधिकारी पदमबहादुर अधिकारीको छोरा हुन्। निजले २०२८ सालमा पदमबहादुर अधिकारीलाई पिता उल्लेख गरी

नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएका छन्। निज दिपकचन्द्र अधिकारीको चारित्रिक प्रमाणपत्र, मतदाता नामावली आदिमा पिताको नाम पदमबहादुर अधिकारी नै उल्लेख छ। २०४३ सालमा पदमबहादुरले काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट दिपकचन्द्रलाई गरिदिएको अधिकृत वारेसनामा एवं राधादेवी अधिकारीले नगर विकास समितिबाट नक्सापास बुझिलिन गरिदिएको मञ्जुरनामाको कागजबाट दिपकचन्द्र अधिकारी पदमबहादुर र राधादेवीको छोरा भएको निर्विवाद छ। पदमबहादुरको परलोकपश्चात् आमा राधादेवीले अंश दिन इन्कार गरेकाले अंश माग गरी काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दर्ता भएपछि अर्को निकायमा गई नयाँ प्रमाणको सिर्जना गर्ने उद्देश्यले दिएको भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा अधिकारक्षेत्रविहिन भई गैरकानूनी छ। त्यस्तो मुद्दामा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले अनधिकृतरूपमा डी.एन.ए. गर्ने आदेश गरेको हुँदा त्यस्तो आदेश बदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश कानूनसम्मत छ। तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो।

विपक्षी पुनरावेदन अदालत, पाटनसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री भरतप्रसाद शर्माले पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट कानूनसम्मत आदेश भएको र उक्त आदेशानुसार जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँमा राधादेवी अधिकारीले दायर गरेको निवेदन तामेलीमा राखिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो।

उल्लिखित बहस सुनी मिसिलसमेत अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदिकाले रिट निवेदनमा मूलतः विपक्षी दिपकचन्द्र अधिकारीले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँबाट पदमबहादुर अधिकारीलाई पिता देखाई नागरिकता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेकाले सो नागरिकताका विषयमा छानबीन गरी सत्यतथ्य पत्ता लगाई नागरिकता बदर गरिपाऊँ भन्ने उजूरीमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँले निवेदिका र विपक्षी दिपकचन्द्रको डी.एन.ए. परीक्षण गरी यकीन गर्ने कानूनसम्मत आदेश गरेकोमा पुनरावेदन अदालत, पाटनले उक्त आदेश बदर गर्ने गरी मिति २०६७।२।१४ मा त्रुटिपूर्ण आदेश गरेको हुँदा उक्त त्रुटिपूर्ण आदेश उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी नागरिकताको विषयमा छानबीन गरी निर्णय गर्नु भन्ने परमादेशको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने माग गरेको देखिन्छ । विपक्षी दिपकचन्द्रको लिखित जवाफ हेर्दा पिता स्व. पदमबहादुर अधिकारी र आमा राधादेवी अधिकारीको छोरा भई नागरिकताको प्रमाणपत्र एवं अन्य कागजातमा पिताको नाम पदमबहादुर उल्लेख छ । पिताको स्वर्गवासपछि आमाले अंश दिन इन्कार गरेकाले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दायर गरी विचाराधीन रहेको अवस्थामा अनधिकृत निकाय जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा दायर गरी डी.एन.ए. गर्ने आदेशसमेत भएको कार्य त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त आदेश बदर गरेको

पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश कानूनसम्मत हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

३. रिट निवेदिका राधादेवी अधिकारीलाई आमा र स्व. पदमबहादुर अधिकारीलाई पिता नाता उल्लेख गरी राधादेवी अधिकारीउपर दिपकचन्द्र अधिकारीले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा मिति २०६५।१।२२ मा अंश चलन मुद्दाको फिरादपत्र दायर गरेको तथ्य उक्त अंश चलन मुद्दाको मिसिल प्रस्तुत रिटको मिसिल साथ पेश हुन आएबाट पुष्टि भएको छ । अंश चलन मुद्दामा प्रतिवादी बनाइएकी राधादेवी अधिकारीले उक्त अंश चलन मुद्दामा काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट जारी भएको प्रतिवाद गर्ने म्याद बुभ्नेपश्चात् दिपकचन्द्र अधिकारीउपर जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँमा भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने सम्बन्धमा सत्य तथ्य पत्ता लगाई पाऊँ भनी मिति २०६६।१।२२ मा निवेदन गरेको देखिन्छ । उक्त निवेदनको आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँले भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा उठान गरी विवादको निरूपण गर्न राधादेवी अधिकारी र दिपकचन्द्र अधिकारीबीचको डी.एन.ए. परीक्षण गर्न मिति २०६६।५।८ मा आदेश गरेको देखिन्छ । उक्त आदेशउपर दिपकचन्द्र अधिकारीले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालतमा निवेदन गर्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट “भूठा विवरण दिई नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा सुन्ने क्षेत्राधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई कानूनले प्रदान गरेको देखिँदैन । त्यसैले मुद्दाको नामाकरण गरी डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने भनी आदेश गर्न मिल्ने देखिन आएन । अर्कातर्फ

यिनै दिपकचन्द्र अधिकारी तथा राधादेवी अधिकारीबीच काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलेको अंश मुद्दामा नातातर्फ विवाद उठी मुद्दा विचाराधीन रहेको देखियो । यस परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको मिति २०६६।५।८ को आदेश वेरीतको देखिएकोले बदर गरी दिएको छ” भनी मिति २०६७।२।१४ मा आदेश भएको पाइन्छ । रिट निवेदिकाले पुनरावेदन अदालतको उल्लिखित आदेश त्रुटिपूर्ण भएको दावी गरी बदरको माग गरेको पाइन्छ ।

४. पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।२।१४ को उल्लिखित आदेश कानूनसम्मत छ छैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रस्तुत मिसिल साथ प्रमाणको रूपमा पेश हुन आएको वादी दिपकचन्द्र अधिकारी र प्रतिवादी राधादेवी अधिकारी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अंश मुद्दाको मिसिल हेर्दा दिपकचन्द्रले राधादेवीलाई अंशियार आमा नाताको भनी अंशको माग गरी फिराद दायर गरेकोमा राधादेवी अधिकारीले नातामा नै इन्कार गरी प्रतिवाद गरेकाले नातातर्फ विवाद भएको देखिन्छ । जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दाको फिराद दायर भएपश्चात् मात्र राधादेवी अधिकारीले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा नागरिकताको विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाई पाऊं भनी निवेदन दिएको देखिन्छ । अदालतमा दायर भई नातातर्फ विवाद उठेको मुद्दामा वादी प्रतिवादीको नाताको यकीन गर्ने अधिकारक्षेत्र कानूनले सम्बन्धित जिल्ला अदालतलाई नै प्रदान गरेको पाइन्छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा दायर हुन आएको नागरिकताको विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाई पाऊं भन्ने निवेदनको आधारमा भूठा विवरण दिई

नागरिकता लिएको भन्ने मुद्दा उठान गरी नाता यकीन गर्न प्रमुख जिल्ला अधिकारीले डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने भनी गरेको आदेशबाट अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा नातासम्बन्धी विवाद निरूपण गर्ने अदालतको अधिकारक्षेत्रको अतिक्रमण हुन जाने देखिन्छ । अदालतमा विचाराधीन अंश मुद्दामा उठेको नातासम्बन्धी विवादलाई प्रत्यक्ष असर पर्ने गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंबाट भएको आदेशलाई बदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।२।१४ को आदेश कानूनसम्मत भएको पाइयो ।

५. तसर्थ, माथि विवेचना गरिएअनुसार दिपकचन्द्र अधिकारी र राधादेवी अधिकारीका बीचमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अंशमुद्दा परी नातातर्फ विवाद रहेको अवस्थामा त्यसमा प्रभाव पर्ने गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने भनी मिति २०६६।५।८ मा गरेको आदेश बदर गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६७।२।१४ मा भएको आदेश त्रुटिपूर्ण नदेखिँदा रिट निवेदिकाको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत रिटको दायरीतर्फको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

प्र.न्या.खिलराज रेग्मी

इति संवत् २०६९ साल फागुन २० गते रोज १ सुभम्
इजलास अधिकृत (उप-सचिव) - शिवप्रसाद खनाल

निर्णय नं.१००८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
संवत् २०६५-८१-०७२६
फैसला मिति: २०७०।२।६।२

मुद्दा: बकसपत्र दर्ता बदर ।

पुनरावेदक वादी: नवलपरासी जिल्ला, प्रतापपुर
गा.वि.स., वडा नं. ४ घर भै हाल काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं.१ बस्ने
विजयबहादुर शाहीसमेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी: कास्की जिल्ला, पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.६ बस्ने
हरिप्रसाद पौडेल

शुरू फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री वीरसिंह महारा

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री नन्दराज अधिकारी

मा.न्या.श्री दुर्गाप्रसाद उप्रेती

- प्रचलित कानूनमा विवादसँग सम्बद्ध विषयमा नालिस वा उजूर गर्न भनी कुनै निश्चित हदम्यादको व्यवस्था भएकोमा न्यायिक उपचारको माग गरी अदालतसमक्ष प्रवेश गर्ने पक्षले कानूनद्वारा निर्दिष्ट

हदम्यादको अनुशरण गरेर मात्रै कानूनी उपचार खोज्नुपर्दछ । अदालतले पनि यस प्रकारको विवादमा न्यायिक निरूपणको क्रममा सर्वप्रथम फिराद कानूनमा उल्लिखित हदम्यादभित्र दायर भए नभएको कुरा यकीन गरी हदम्यादभित्रै दर्ता भएको देखिन आएमा मात्र विवादको तथ्यभित्र प्रवेश गरी सम्बद्ध कानून र प्रमाणका आधारमा विवादको न्याय निरूपण गर्नुपर्ने ।

- मुद्दामा हदम्यादको विषय विवादसँग सम्बन्धित कुनै पक्षले आफ्नो इच्छाअनुकूल संकुचित वा विस्तार गर्ने विषय नभई यो विशुद्ध विधायिकी कानूनद्वारा निर्दिष्ट भई प्राप्त हुने कानूनी हक हो । यस्तो हकलाई कुनै पक्षको अनुकूल वा प्रतिकूल हुने गरी व्याख्या गर्न नमिल्ने ।
- कानूनमा हदम्यादको विषय जे जुन रूपमा र जसरी प्रयुक्त भएको छ, अदालतले पनि सोसम्बन्धी कानूनी प्रावधानको व्याख्या कानूनी शब्दको अर्थ र उद्देश्यअनुरूप मात्रै गर्नुपर्ने ।
(प्रकरण नं.५)
- अंश मुद्दाको ठहर खण्डमा केही उल्लेख नगरी फैसलाको तपसील खण्डमा बण्डा हुने सम्पत्तिमा उल्लेख भएको आधारमा मात्र अंश मुद्दाबाट हक कायम भएको मान्न नमिल्ने ।
(प्रकरण नं.८)

पुनरावेदक वादीतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता
प्रेमबहादुर खड्का र अधिवक्ताहरू
शैलेन्द्रकुमार दाहाल र विश्वप्रकाश सिग्देल

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू बद्रीबहादुर कार्की, वसन्तराम भण्डारी, श्यामप्रसाद खरेल, हरिहर दाहाल र हरिकृष्ण कार्की तथा विद्वान अधिवक्ताहरू विजयप्रसाद मिश्र र शरदप्रसाद कोइराला अवलम्बित नजीर:

- नैकाप २०४६, अङ्क ११, निर्णय नं. ३९८७, नैकाप २०६९, अङ्क ६, नि.नं. ८८५२
- नैकाप २०५२, अङ्क १०, निर्णय नं. ६०९६

सम्बद्ध कानून:

- मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० नं.
- दान बकसको महलको ५ नं.

फैसला

न्या.ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की: पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेरिपाऊँ भनी निवेदन परी उल्लिखित ऐनको दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएको प्रस्तुत मुद्दा यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्रको देखिँदा मुद्दाको संक्षिप्त टिपोट र निर्णय यस प्रकार रहेको छ:-

स्व. लालबहादुर शाहीका २ छोरोरामा जेठा स्व. शेरबहादुर र कान्छा हामी फिरादीको बाबु स्व. जयबहादुर शाही हुनुहुन्छ। स्व. शेरबहादुर शाही श्रीमती विपक्षीमध्येकी तिलककुमारी शाही, शेरबहादुर र जयबहादुर शाहीको बीचमा अंश बण्डा नभएकोले २ भागको १ भाग अंश दिलाई पाऊँ भनी मिति २०४८।९।१० मा हामी फिरादीका पिता जयबहादुर शाहीले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा फिराद दर्ता

गर्नु भएको थियो। पिताले दर्ता गरेको अंश मुद्दा चल्दाचल्दै जयबहादुर शाहीको परलोक भएकोले उक्त मुद्दा फिरादीमध्येको म विजयबहादुर शाहीले सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा सकार गरी मुद्दा चलेको अवस्थामा जिल्ला र पुनरावेदन अदालतले हामी फिरादीका पिताले अंश नपाउने गरी गरेको फैसला बदर गरी वादी प्रतिवादीले पेश गरेको तायदातीको २ भागको १ भाग वादी जयबहादुर शाहीले अंश पाई चलनसमेत पाउने ठहर्‍याई सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५८।२।१८ मा फैसला भयो। उक्त फैसलाको तपसील खण्डमा अंश पाउने ठहरेको जि.कास्की, पोखरा नगरपालिका वडा नं. ६ कि.नं. १७८६ को क्षेत्रफल १-७-० र ऐ.कि.नं.१७८४ को क्षेत्रफल २-१-१ विपक्षी तिलककुमारीले विपक्षी हरिप्रसादलाई र.नं.३६९३ मिति २०४८।१०।१२ मा हामीहरूको अंश हक लाग्ने जग्गा हालैदेखिको बकसपत्र पारित गरी दिएको हुँदा सो जग्गाको २ भागको १ भागको दर्ता बदर गरी हामी फिरादीका नाउँमा दर्ता गरी चलनसमेत चलाई पाऊँ भन्ने वादीको फिराद दावी।

बकसपत्र पारित गरी दिएका जग्गाहरू पुर्खौली सम्पत्ति नभै पति शेरबहादुर शाहीले संशोधित अंश बण्डाको १८ नं. प्रारम्भ भएपश्चात् आफ्नो निजी ज्ञान सिप प्रयासबाट आर्जन गर्नु भएको आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति उहाँ स्वर्गीय हुनुभएपछि मेरो नाउँमा नामसारी भएकोले उक्त बण्डा गर्न कर नलाग्ने आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गर्दा विपक्षीहरूको मञ्जुरी लिनुपर्ने हुँदैन। वादीको आधारहीन फिराद दावी खारेज गरिपाऊँ भन्ने प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीको प्रतिउत्तर पत्र।

दाता तिलककुमारीका पति शेरबहादुर शाहीले नितान्त निजी आर्जनबाट मिति २०३५।११।१४ मा र २०३८ सालमा समेत राजीनामा गरी लिई आफ्नो हक भएको जग्गा २०४१ सालमा निजको मृत्युपश्चात् निजको श्रीमती तिलककुमारी शाहीका नाउँमा नामसारी हुन आएको हो। निजको हक भोगमा रहेको जग्गा कानूनबमोजिम मैले बकसपत्र गरी लिएको हुँदा सो बकसपत्र बदर हुन नसक्ने स्पष्ट छ। वादीले हदम्याद नघाई दायर भएको फिरादमा तथ्यमा प्रवेश गर्नुपर्ने नदेखिँदा फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादी हरिप्रसाद पौडेलको प्रतिउत्तर पत्र।

अंश मुद्दामा मिति २०४९।२।४ जग्गा रोक्काको निवेदन दिँदा देखाई निवेदन गरेकोमा हक हस्तान्तरणतर्फ सो समय नालिस नगरी मिति २०५८।४।२४ मा लिखतको नक्कल सारी थाहा पाएको भनी दायर प्रस्तुत फिराद हदम्याद नाघी दायर भएको देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८० नं. अनुसार खारेज हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको शुरू काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०६०।१०।२८ को फैसला।

अंश मुद्दा पर्दापर्दैको अवस्थामा मुद्दा अन्तिम किनारा भएपछि परेको मुद्दालाई हदम्यादको आधारबाट खारेज गर्न मिल्दैन। हामीहरूको अंश भाग लाग्ने जग्गा बकस गरी दिएकोमा सो बदर गर्नुपर्नेमा हदम्यादको आधारमा खारेज गरेको शुरूको फैसला बदर गरी वादी दावीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने वादीको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

मिति २०४८।१।१० मा अंश मुद्दाको फिराद परिसकेपछि मिति २०४८।१०।१२ मा जग्गा हक

हस्तान्तरण भएको देखिने र सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट अंश मुद्दाको मिति २०५८।२।१८ मा फैसला भएको र फैसला अन्तिम भएपछि परेको फिराद खारेज गर्ने गरेको शुरू अदालतको फैसला नैकाय २०५८ को नि.नं. ६९७४ मा प्रकाशित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारबाट फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको निमित्त अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाउनु भन्ने पुनरावेदन अदालतको आदेश।

प्रस्तुत मुद्दामा फिरादीले आफ्नो फिराद पत्रमा विवादित कि.नं.१७८६ र १७८४को जग्गाहरू मिति २०४८।१०।१२ मा नै हालैको बकसपत्र पारित गरी दिएको कुरा मिति २०५८।४।२४ मा नक्कल सारी हेर्दा मात्र थाहा पाएको व्यहोरा उल्लेख गरी सोही मितिका आधारमा हदम्याद कायम गरी मिति २०५८।५।१३ मा फिराद दायर गरेको देखिन्छ। प्रमाण मिसिलका रूपमा मिसिल सामेल रहेको अंश मुद्दामा यी वादीका पिता जयबहादुर शाहीले मिति २०४९।२।४ मा दिएको जग्गा रोक्का निवेदनमा विवादित कि.नं. १७८६ र १७८४ का जग्गा मिति २०४८।१०।१२ मा नै प्रतिवादीमध्येका हरिप्रसाद पौडेललाई हक हस्तान्तरण भएको भनी उल्लेख भएको अवस्थामा मिति २०५८।४।२४मा मात्र थाहा पाएको भन्ने वादी जिकीर स्वतः खण्डित हुन पुगेको छ। त्यसरी आफ्नो दावीको जग्गा अर्कालाई हक हस्तान्तरण भैसकेको कुरा थाहा पाउने वादीले तत्कालै त्यसलाई बदर गराउनेतर्फ कारवाही प्रारम्भ नगर्नुको कुनै कारण पेश गर्न सकेको पनि देखिँदैन केवल मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थालाई आधार बनाई मुद्दा अन्तिम भएपछि मात्र त्यसतर्फ प्रक्रिया प्रारम्भ गरेको भन्ने पुनरावेदन जिकीरमा पनि कुनै कानूनी

आधार देखिँदैन । तसर्थ नातामा विवाद नभै अशियारको हैसियतले नालिस दिन मिल्ने हकदैयाको अवस्था हुँदाहुँदै र कानूनले तोकेको म्यादमा तत्काल नालिस दिन बाधासमेत नरहेको अवस्थामा हाल म्यादभित्रको भनी मिति २०५८।४।२४ लाई थाहा पाएको मिति कायम गरी हदम्याद देखाई फिराद दायर गरिएको कानूनसम्मत नभएको भन्नेसमेतका आधारमा हदम्याद नाघी प्रस्तुत फिराद खारेज हुने ठहर्‍याएको शुरू काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०६०।१०।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला । विपक्षी प्रतिवादीहरूबीच र.नं. ३६९३ मिति २०४८।१०।१२ को हालको बकसपत्रको लिखतमार्फत् लिनुदिनु गरेको कार्य मुद्दा पर्दापर्दै भएको व्यवहार हो भन्ने कुरामा कुनै विवाद नरहेको प्रष्ट छ । मुद्दा पर्दापर्दै गरेको व्यवहारले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्दैन भन्ने कुरामा पनि कुनै विवाद नरहेको प्रष्ट छ । विपक्षी प्रतिवादीहरूले लिनुदिनु गरेको कास्की, पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं.६ कि.नं. १७८६ को क्षेत्रफल १-७-० र ऐ.कि.नं. १७८४ को क्षेत्रफल २-१-१ को जग्गा मेरो अंश हकको जग्गा हो भन्ने कुरा विपक्षी प्रतिवादीमध्येको तिलककुमारी शाहीसँग चलेको अंश मुद्दा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम फैसला भएपछि मात्रै तय भएको हो । त्यसभन्दा पहिले उक्त जग्गामा मेरा हक स्थापित हुने गरी फैसला भएको थिएन । यसरी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ८२ नं.बमोजिम मुद्दा गर्ने हकदैया सर्वोच्च अदालतमा चलेको अंश मुद्दाको अन्तिम फैसला भएपछि मात्र मलाई प्राप्त भएको हो । यसै सम्बन्धमा अन्तिम फैसला भएपछि मात्रै मुद्दा पर्दापर्दै गरेको व्यवहारलाई बदर गराउन पाउने

हक प्राप्त हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा नेकाप २०३२, पृष्ठ १०५ मा प्रकाशित सिद्धान्तले तय गरेको छ । उक्त सिद्धान्तलाई आजसम्म सम्मानीत अदालतले बदर गरेको छैन । उक्त सिद्धान्तबमोजिम परेको हालको बकसपत्र लिखत बदर मुद्दालाई हदम्यादभित्र नपरेको भनी गरिएको फैसलामा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित उक्त नजीरको पूर्णतः पालना नगरिएको र गलत किसिमले व्याख्या गरिएबाट उक्त फैसलामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (ख) को अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

सर्वोच्च अदालतबाट विवादित कि.नं.को जग्गामा हक कायम भै अंश पाउने ठहरी फैसला भएपछि आफ्नो हकमा आउने सम्पत्तिलाई हस्तान्तरण गरेतर्फ नालिस दायर गरेकोमा जग्गामा हकै स्थापित नभएको अवस्थामा नालिस दायर गर्नुपर्ने, अशियारको हैसियतले नालिस दायर गर्न सक्नेमा सो नगरेको भनी अशियारको गलत अर्थ गरी गरिएको फैसलामा सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित नजीर सिद्धान्तको गलत किसिमले व्याख्या गरेको र पालना नगरिएको साथै मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४(क), १८५, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, दफा ५४ नं.समेतको प्रतिकूल भै पुनरावेदन अदालतको फैसलामा गम्भीर कानूनी त्रुटि विद्यमान रहेकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) तथा (ख) को अवस्था विद्यमान रहेकोले मुद्दा दोहोर्‍याउने निस्सा पाऊँ भन्ने वादी विजयबहादुर शाहीसमेतको यस अदालतमा पर्न आएको निवेदन ।

अदालतमा अंश मुद्दाको फिराद परी कारवाही चलिरहेको अवस्थामा प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीले आफ्नो नाउँको तामेली म्याद मिति २०४८।१०।१९ मा बुझी सकेपछि कास्की

जिल्ला, पोखरा नगरपालिका वडा नं.६(घ)को कि.नं १७८६ को १-७-८ र कि.नं १७८४ को २-१-१-० जग्गा हरिप्रसाद पौडेललाई र.नं.३६९३, मिति २०४८।१०।१२मा हालैको बकसपत्र पास गरी दिएको देखिनुको साथै प्रस्तुत बकसपत्र दर्ता बदर मुद्दामा यिनै प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीले दिएको प्रतिउत्तरपत्रमा विवादित कि.नं १७८६ र कि.नं १७८४ को जग्गा मिति २०४८।१०।१२ मा हरिप्रसाद पौडेललाई हक हस्तान्तरण गरिसकेको कुरा स्वीकार गरेको पाइन्छ । अंश मुद्दाका अंशियारहरूबीच मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा अदालतमा विचाराधीन मुद्दालाई असर पार्ने गरी भएको दूषित लिखत सदर नहुनुको साथै यस अदालतबाट नैकाप २०५२, अङ्क १०, निर्णय नं. ६०९६, पृष्ठ ९२१ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत भै त्रुटिपूर्ण देखिँदा हदम्यादको आधारमा फिराद खारेज हुने गरी शुरू जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६२।१।१७ को फैसलामा उपरोक्त स्थापित कानूनी सिद्धान्त र नजीरको पालना गरेको नदेखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)को खण्ड (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको आदेश ।

यसमा विवादको विषयवस्तुलाई दृष्टिगत गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा मेलमिलाप हुन उपयुक्त देखिएकोले सो प्रयोजनको लागि मेलमिलाप केन्द्रमा मिसिल प्राप्त भएको मितिले दुई महिनाभित्र मिलापत्र गराई दिनसक्ने गरी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९को नियम ६५घ. बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा मेलमिलाप केन्द्रमा पठाउने भन्ने यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीको तर्फबाट बहस गर्नु हुने विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता प्रेमबहादुर खड्का र अधिवक्ताहरू शैलेन्द्रकुमार दाहाल र विश्वप्रकाश सिग्देलले प्रतिवादीले बकसपत्रको रोहबाट लिनुदिनु गरेको कि.नं. १७८४ र १७८६ का जग्गाहरू वादीको अंशहकको जग्गा हो भन्ने तिलककुमारी शाहीबीच चलेको अंश मुद्दाको अन्तिम फैसलाबाट स्थापित भएको छ । यसरी सर्वोच्च अदालतबाट अंश पाउने ठहरी फैसला भएपछि विवादित जग्गामा आफूहरूको हक प्राप्त भएकोमा सोको हदम्यादभित्र फिराद परेको छ । मुद्दा पर्दापर्दै गरेको व्यवहारले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने सम्बन्धमा विभिन्न समयमा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तले तय गरेको अवस्थाबाट समेत वादी दावीबमोजिम बकसपत्र बदर गर्नुपर्नेमा सो नगरेको शुरू जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाऊँ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी हरिप्रसाद पौडेलको तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू बदीबहादुर कार्की, वसन्तराम भण्डारी, हरिकृष्ण कार्की र अधिवक्ताहरू विजयप्रसाद मिश्र र शरदप्रसाद कोइरालाले हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारित भएकाले यो बाध्यात्मक व्यवस्था हो । पक्षका दाताले आफूखशी गर्न पाउने सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गरेको छ । वादीले हक हस्तान्तरण गरेको जग्गाहरू अंश मुद्दामा रोक्का राख्ने निवेदन दिँदाका बखत थाहा पाएकोमा २०५८ सालमा मात्र लिखतको नक्कल सारी थाहा पाएको भनी लिएको दावी हदम्यादको आधारमा प्रयुक्त नहुँदा फिराद

खारेज गर्ने गरी शुरू जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला कानूनसम्मत हुँदा सदर राखिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्यामप्रसाद खरेल र हरिहर दाहालले प्रथमतः विवादको सम्पत्ति तिलककुमारीको पतिले निजी आर्जनबाट खरीद गरी लिएकोले पतिको मृत्युपश्चात् प्रतिवादीको नामसारी भएकाले आफूखुशी गर्न पाउने सम्पत्ति हो । यस्तो प्रकृतिको सम्पत्ति बकसपत्र गरी दिन पाउने हक सम्पत्तिको मालिकलाई रहेको हुँदा वादीको सो बदरका लागि फिराद लाग्न सक्ने अवस्था छैन । सर्वोच्च अदालतमा वादीले पुनरावेदन दायर गर्दा तिलककुमारीलाई मुद्दाको प्रत्यर्थी नबनाएको स्थिति छ । वादीले २०४९ सालमा अंश मुद्दा दायर गरी जग्गा रोक्काको लागि निवेदन दिँदाको अवस्थामा दावीको जग्गा बकसपत्र गरिदिएको व्यहोरा उल्लेख गरेकोमा २०५८ सालमा मात्र उक्त बकसपत्र गरिदिएको कार्य लिखतको नक्कल सारेर थाहा पाएको भन्ने व्यहोराको आधारमा हदम्याद कायम गरी दायर फिरादबाट तथ्यमा प्रवेश गरी इन्साफ गर्न नमिले हुँदा हदम्यादको आधारमा फिराद खारेज गर्ने गरी भएको शुरू जिल्ला अदालतको फैसला कानूनसम्मत हुँदा सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर होस् भनी बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्त विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नु भएको बहससमेत सुनी पुनरावेदन पत्रसहितको मिसिल अध्ययन गरी प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीरबमोजिम

हुनुपर्ने हो, होईन भन्ने विषयका सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा फिरादीका पिता जयबहादुर शाहीले दर्ता गरेको अंश मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५८।२।१८ मा फैसला हुँदा अंश पाउने ठहर भएको कि.नं. १७८६ र १७८४ का जग्गाहरू प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीले मिति २०४८।१०।१२ मा प्रतिवादीमध्येका हरिप्रसाद पौडेललाई हालैको बकसपत्र पारित गरी दिई हक हस्तान्तरण गरेकोमा मिति २०५८।४।२४ मा लिखतको नक्कल सारी थाहा पाएकाले हामीहरूको हक लाग्ने २ भागको १ भाग बकसपत्रको लिखत बदर गरिपाउँ भन्ने वादी दावी र शेरबहादुर शाहीले निजी ज्ञान सिपको आर्जनबाट प्राप्त गरेका जग्गाहरू निजको श्रीमती तिलककुमारीले हक हस्तान्तरण गरेको कानूनानुरूप रहेको छ । वादीले हक हस्तान्तरण गरेको कुरा अंश मुद्दामा जग्गा रोक्का राख्न मिति २०४९।२।४ मा निवेदन दिँदाका बखत नै वादीले थाहा पाएकोमा २०५८ सालमा लिखतको नक्कल सारी मात्र जानकारी पाएको भनी दायर फिराद हदम्यादविहिन हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर जिकीर रहेकोमा शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतले हदम्याद नाघी दायर फिराद खारेज गर्ने गरी भएको फैसलाउपर परेको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट समेत सदर हुने ठहरी फैसला भएकोमा सोउपर वादीको चित्त नबुझी मुद्दा दोहोर्‍याई हेरिपाउँ भनी परेको निवेदनमा मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने गरी यस अदालतबाट निस्सासमेत प्रदान भै निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको देखियो ।

३. मुद्दाको तथ्यगत अवस्थाको अध्ययन गर्दा यसमा विवादित बकसपत्रको लिखत तिलककुमारी शाहीले हरिप्रसाद पौडेललाई मिति २०४८।१०।१२ मा गरिदिएको भन्ने कुरामा विवाद देखिँदैन । प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीलाई विपक्षी बनाई मिति २०४८।१।१० मा वादीका बाबु जयबहादुर शाहीले अंश मुद्दा दायर गरेको कुरा पनि मिसिल संलग्न प्रमाण मिसिलबाट देखिएको छ । उक्त अंश मुद्दामा जग्गा रोक्काका लागि मिति २०४९।२।१४ मा नै काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा दिएको निवेदनको व्यहोरामा तिलककुमारी शाहीका नाउँमा दर्ता रहेका विवादित कि.नं. १७८६ र १७८४ समेतका जग्गाहरू हरिप्रसाद पौडेललाई मिति २०४८।१०।१२ मा हक हस्तान्तरण गरेकाले निजका नाउँमा रहेका अन्य जग्गाहरू रोक्का राखिपाउँ भन्ने माग गरेअनुरूप अदालतबाट रोक्का गर्ने आदेशसमेत भएकोमा उक्त मुद्दाको मिति २०५८।२।१८ मा सर्वोच्च अदालतबाट फैसला हुँदा वादीले अंश पाउने ठहरसमेत भएको पाइन्छ ।

४. प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकले विवादित कि.नं. १७८६ र १७८४ का जग्गाहरू २०४८।१०।१२ मा हालैको बकसपत्र पारित गरी दिएको मिति २०५८।४।२४ मा नक्कल सारी हेर्दा मात्र थाहा पाएकोले मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० नं. र दान बकसको महलको ५ नं.अनुसार हदम्याद कायम गरी २०५८।५।१३ मा फिराद दायर गरेकोमा प्रतिवादीको सो हदम्यादविहिन भन्ने प्रतिउत्तर जिकीर रहेकाले प्रथमतः फिराद कानूनको म्यादभित्र दायर भएको छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा विवेचना हुनुपर्ने देखियो ।

५. प्रचलित कानूनमा विवादसँग सम्बद्ध विषयमा नालिस वा उजूर गर्न भनी कुनै निश्चित हदम्यादको व्यवस्था भएकोमा न्यायिक उपचारको माग गरी अदालतसमक्ष प्रवेश गर्ने पक्षले कानूनद्वारा निर्दिष्ट हदम्यादको अनुशरण गरेर मात्रै कानूनी उपचार खोज्नुपर्दछ । अदालतले पनि यस प्रकारको विवादमा न्यायिक निरूपणको क्रममा सर्वप्रथम फिराद कानूनमा उल्लिखित हदम्यादभित्र दायर भए नभएको कुरा यकीन गरी हदम्यादभित्रै दर्ता भएको देखिन आएमा मात्र विवादको तथ्यभित्र प्रवेश गरी सम्बद्ध कानून र प्रमाणका आधारमा विवादको न्याय निरूपण गर्नुपर्छ । मुद्दामा हदम्यादको विषय विवादसँग सम्बन्धित कुनै पक्षले आफ्नो इच्छाअनुकूल संकुचित वा विस्तार गर्ने विषय नभई यो विशुद्ध विधायिकी कानूनद्वारा निर्दिष्ट भई प्राप्त हुने कानूनी हक हो । यस्तो हकलाई कुनै पक्षको अनुकूल वा प्रतिकूल हुने गरी व्याख्या गर्न पनि मिल्दैन । कानूनमा हदम्यादको विषय जे जुन रूपमा र जसरी प्रयुक्त भएको छ, अदालतले पनि सोसम्बन्धी कानूनी प्रावधानको व्याख्या कानूनी शब्दको अर्थ र उद्देश्यअनुरूप मात्रै गर्नुपर्ने हुन्छ ।

६. प्रस्तुत विवादमा पुनरावेदक/वादीले मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० नं. र दानबकसको ५ नं.को आधारमा हदम्यादको दावी लिई अदालतमा प्रवेश गरेकोले सो कानूनी व्यवस्था के रहेछ उल्लेख गर्न सान्दर्भिक देखिन आयो ।

मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० नं.

अंश नभएका अशियारले सगोलको अचल सम्पत्ति बेचबिखन गर्दा वा कुनै किसिमले हक छाडी दिंदा ऐनले आफूखुशी गर्न पाउने अरूको

मञ्जूरी लिनु नपर्नेमा बाहेक अरूमा एकाघरसँगका अंशियार सबै साक्षी बसेको वा निजहरूले मञ्जूरीको लिखत गरी दिएको भए मात्र पक्का ठहर्छ। साक्षी पनि नबसेको र मञ्जूरीको लिखत पनि नभए मञ्जूर नहुनेले रजिष्ट्रेशन भएको मितिले एक वर्षसम्ममा थाहा पाएको पैंतीस दिनभित्र उजूर गऱ्यो र निजको मञ्जूरी ठहरिएन भने निजको हक जति सो सम्पत्ति निजलाई फिर्ता गराई दिनुपर्छ। सो बमोजिम फिर्ता भएकोमा साहूको थैली परेको भए फिर्ता भए जतिको थैली र ऐनबमोजिमको व्याज लिखत रजिष्ट्रेशन दस्तूरसमेत सो सम्पत्ति बेचबिखन गरी वा अरू कुनै किसिमले हक छाडी दिनेवाट साहूले कपाली सरह असूल गरी लिन पाउँछ। आफ्नो निजी आर्जनको भए सँग बस्नेको मञ्जूरी लिनु पर्दैन। बेचबिखनसमेत गैह्र गर्न हुन्छ।

दान बकसको महलको ५ नं.

आफूले दान बकस पाएको कुरामा आफ्नो हक पुगेको मितिले र दिन नहुने दान बकस दिएकोमा पाउनेको हक पुगी भोग चलन गरेको मितिले दुई वर्षभित्र नालिस नदिए लाग्न सक्तैन।

७. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाको अवलोकनबाट अंश नभएका अंशियाराले सँगोलको सम्पत्ति बेचबिखन वा अन्य किसिमले हक छाडी दिँदा आफूखुशी गर्न पाउनेबाहेक अरूमा लेनदेन व्यवहारको १० नं. बमोजिम नालिस दिँदा साक्षी पनि नबसेको र मञ्जूरीको लिखत पनि नभए मञ्जूरी नहुनेले रजिष्ट्रेशन भएका मितिले १ वर्षसम्ममा थाहा पाएको ३५ दिनभित्र फिराद

दिनुपर्ने हुन्छ। दान बकसको महलको ५ नं. बमोजिम यदि कसैले दिन नहुने दान बकस दिएकोमा पाउनेको हक पुगे भोगचलन गरेको मितिले २ वर्षभित्र नालिस दिनु पर्ने गरी स्पष्टतः कानूनले हदम्यादको निर्धारण गरेको पाइन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा वादीका पिता जयबहादुर शाहीले अंश मुद्दामा जग्गा रोक्का राखिपाउँ भनी मिति २०४९।२।४ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दिएको जग्गा रोक्काको निवेदनमा विवादित कि.नं.१७८४ र १७८६ को जग्गाहरू प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीले हक हस्तान्तरण गरिसकेकोले अरू पनि गर्न सक्ने हुँदा तपसीलको जग्गाहरू रोक्का राखिपाउँ भनी निवेदन दिएको पाइन्छ। वादीले अंश मुद्दामा जग्गा रोक्का राख्ने बखतमा तिलककुमारी शाहीले बकसपत्रद्वारा हक हस्तान्तरणको बारेमा थाहा जानकारी पाएकोमा आफ्नो अंशहक लाग्ने जग्गा सगोलको अंशियारा प्रतिवादीले बेचबिखन वा अन्य तरीकाबाट हक छाडेको सम्बन्धमा माथि उल्लिखित कानूनका म्यादभित्र बदरका लागि फिराद लिई अदालत प्रवेश गर्नुपर्नेमा मिति २०५८।४।२४ मा मात्र बकसपत्रको लिखतको नक्कल सारी थाहा पाएको भनी लिएको वादीको कथन एवम् पुनरावेदन जिकीर आफैँमा खण्डित भएको अवस्था छ। यसर्थ मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० नं. र दान बकसको महल ५ नं. बमोजिम हदम्यादको आधार लिई पुनरावेदक/वादीबाट दायर फिरादलाई उक्त कानूनद्वारा निर्दिष्ट हदम्यादभित्र दायर भएको भनी मान्न मिल्ने देखिन आएन।

८. वादीको विवादित कि.नं.का जग्गाहरूसमेत बण्डा लाग्ने गरी अंश मुद्दामा फैसला भईसकेकाले सो आधारमा पनि बकसपत्रको

लिखत बदर हुनुपर्ने भन्ने दावीका सम्बन्धमा हेर्दा वादी जयबहादुर शाही भई दायर अंश मुद्दामा मिति २०५८।२।१८ मा भएको फैसलाको तपसील खण्डमा बण्डा लाग्ने जग्गामा विवादका जग्गाहरू उल्लेख भएको देखिन्छ। सो मुद्दाको फैसलामा स्त्री अंश धनको महलबमोजिम बण्डा नलाग्ने भनी कि.नं.३५८ को जग्गाका सम्बन्धमा ठहर खण्डमा बोलिएकोमा वादीले जग्गा रोक्काको लागि दिएको निवेदनबाटै विवादित जग्गाहरू अंशियाराहरूको नाउँमा दर्ता नरही हक हस्तान्तरण भई गइसकेको देखिएकोमा विवादित जग्गाको सम्बन्धमा ठहर खण्डमा केही उल्लेख भएको पाईदैन। ठहर खण्डमा प्रमाणहरूको मूल्याङ्कनपछि के कसले कति हक पाउने भन्ने सन्दर्भमा न्यायकर्ताको राय अभिव्यक्त भएको हुन्छ। विवादको निष्कर्ष ठहर खण्डमा हुने हुँदा के निर्णय भयो भन्ने कुरा ठहर खण्डबाट नै प्रष्ट हुन आउँदछ। तपसील खण्ड भनेको फैसला कार्यान्वयन सन्दर्भमा सहज बनाउन विस्तृतरूपमा उल्लेख गरी प्रष्टता ल्याउनका लागि उल्लेख गरिनेसम्म हो। तपसील खण्डको आधार नै ठहर खण्ड हो र ठहर खण्डभन्दा बाहिर तपसील खण्ड जान नसक्ने भनी यस अदालतबाट विभिन्न मुद्दाहरूमा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ (नेकाप २०४६, अङ्क ११, निर्णय नं. ३९८७, नेकाप २०६९, अङ्क ६, नि.नं. ८८५२)। प्रस्तुत मुद्दामा हक हस्तान्तरण भैसकेका कि.नं. १७८४ र १७८६ जग्गाहरूका सम्बन्धमा अंश मुद्दाको ठहर खण्डमा केही उल्लेख नगरी फैसलाको तपसील खण्डमा बण्डा हुने सम्पत्तिमा उल्लेख भएको आधारमा मात्र वादीको अंश मुद्दाबाट हक कायम भएको मान्न मिल्ने देखिँदैन। साथै, यसै

लगाउको संवत् २०६५-८।-०७२७ पुनरावेदक/प्रतिवादी अजयबहादुर शाहीसमेत र प्रत्यर्थी/वादी हरिप्रसाद पौडेल भएको फैसला बदर मुद्दामा कि.नं.१७८४ र १७८६ को जग्गा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५८।२।१८ मा भएको फैसलामा बण्डा लाग्ने सम्पत्तिमा उल्लेख गरेको हदसम्म उक्त फैसला बदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई आज यसै इजलासबाट फैसला भएको स्थिति छ।

९. अंश मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा विक्री गरेकाले सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित (नेकाप २०५२, अङ्क १०, निर्णय नं. ६०९६) सिद्धान्तबमोजिम कानूनी मान्यता प्राप्त नगर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकीर एवम् निजका तर्फबाट बहस गर्ने कानून व्यवसायीहरूका बहस सम्बन्धमा विचार गर्दा यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्‍याउने निवेदनमा तिलककुमारी शाहीलाई वादीले प्रत्यर्थी बनाइएको पनि पाईदैन। जयबहादुर शाहीको मिति २०४८।१।१० मा अंश मुद्दाको फिराद परी मिति २०४८।१।०।१२ मा तिलककुमारी शाहीले हालैको बकसपत्रको लिखतबाट हक हस्तान्तरण गरेकोमा उक्त अंश मुद्दाको जग्गा रोक्का राख्न मिति २०४९।२।४ मा निवेदन दिँदाका बखत नै निवेदन व्यहोरामा उल्लेख गरी थाहा जानकारी पाएकोमा २०५८ सालमा मात्र बकसपत्र बदरका लागि दावी लिई अदालत प्रवेश गरेको पाइन्छ। सो अंश मुद्दाको सर्वोच्च अदालतबाट फैसला हुँदा ठहर खण्डमा विवादित हक हस्तान्तरण भैसकेको जग्गाको सम्बन्धमा केही बोलेको पाईदैन। यस अदालतबाट प्रतिपादित मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा भएको कारवाहीले कानूनी मान्यता पाउन

नसक्ने भनिएको उल्लिखित नजीरमा दाताको नाउँको दर्ता नै गैरकानूनी भएको मुद्दा परिरहेकोमा पछि सो दर्ता गैरकानूनी ठहर भएको पृष्ठभूमिमा उक्त सिद्धान्त कायम भएको देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यगत अवस्था हेर्दा प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा हक हस्तान्तरण गरेको देखिएको र सो बदरका लागि वादीको कानूनद्वारा निर्धारित हदम्याद भित्र फिराद नपरेको अवस्थामा सो मुद्दाभन्दा फरक तथ्य रहेको परिप्रेक्ष्यमा उक्त नजीर प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुन सक्ने नदेखिँदा यस अदालतको मुद्दा दोहोऱ्याउने निस्सा प्रदान गर्ने आदेशका साथै पुनरावेदक तर्फबाट बहस गर्नु हुने विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहससँग सहमत हुन सकिएन।

१०. अतः विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट फिराद पत्रमा उल्लिखित विवादित कि.नं.१७८६ र १७८४ को जग्गाहरू प्रतिवादी तिलककुमारी शाहीले मिति २०४८।१०।१२ मा नै हालैको बकसपत्र पारित गरी प्रतिवादी मध्येका हरिप्रसाद पौडेललाई हक हस्तान्तरण गरेको कार्य वादीका पिता जयबहादुर शाहीले दायर गरेको अंश मुद्दामा मिति २०४९।२।४ मा जग्गा रोक्का राख्ने प्रयोजनार्थ निवेदन दिँदाका बखत उल्लेख गरेकाले सोही अवस्थामा वादीलाई थाहा जानकारी भएकोमा मिति २०५८।४।२४ मा मात्र बकसपत्रको रोहबाट हक हस्तान्तरण गरेको सो लिखतको नक्कल सारेर हेर्दा थाहा पाएको आधार लिई सोही मितिबाट हदम्याद कायम गरी मिति २०५८।५।१३ मा दायर फिराद मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० नं.र दान बकसको महलको ५ नं.को हदम्यादभित्रको नदेखिँदा हदम्यादका आधारमा फिराद खारेज हुने ठहऱ्याएको शुरू काठमाडौं जिल्ला

अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६२।१।१७ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। वादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७० साल जेठ ६ गते रोज २ शुभम्-
इजलास अधिकृतः गायत्रीप्रसाद रेग्मी

निर्णय नं.१००९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
२०६९ - WH -००५६
आदेश मिति: २०६९।११।१५।३

मुद्दा : बन्दीप्रत्यक्षीकरण।

निवेदकः रामेछाप जिल्ला, विजुलीकोट गा.वि.स.,
वडा नं. ७ घर भई हाल जिल्ला कारागार
कार्यालय, रामेछापमा थुनामा रहेका मिलन
लामा

विरुद्ध

विपक्षी: जिल्ला कारागार कार्यालय, रामेछापसमेत

- राज्यले कानूनबमोजिमबाहेक कसैलाई स्वतन्त्रता उपभोग गर्न नसक्ने गरी थुनामा राख्न हुँदैन। व्यक्तिलाई थुनामा राख्नको लागि कुनै न कुनै फौजदारी कसूर प्रमाणित भई सजाय तोकिएको हुनुपर्दछ वा कानूनले थुनामा राख्न सक्ने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेकै हुनुपर्छ। त्यसैले फौजदारी कसूर ठहर भई त्यसको सजाय स्वरूप थुनामा राख्नेबाहेकका अवस्थामा ब्यक्तिलाई सामान्यतया थुनामा राखिन नहुने।

(प्रकरण नं.३)

- अदालतमा उपस्थित भई कागज गर्दा आफू कर्तव्य ज्यान मुद्दाको अभियुक्त हो पछि अर्कै नामबाट नागरिकता लिएको हो भनी स्वीकार गरी सहिछाप गरेको देखिँदा त्यस्तो कागजलाई अन्यथा भन्न नसकिने।

(प्रकरण नं.५)

- कर्तव्य ज्यान मुद्दामा बयान गर्दा एउटा नाम उल्लेख गरेको र पछि नागरिकता प्रमाणपत्र लिँदा अर्को नाम राखी आफ्नो नाम फरक राखेको मात्र कारणले उसले आफ्नो फौजदारी कसूरको दायित्वबाट उम्कन नसक्ने।

(प्रकरण नं.६)

निवेदकतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता हरिप्रसाद उप्रेती र विद्वान अधिवक्ता नरेन्द्रकुमार पाठक
विपक्षीतर्फबाट: विद्वान उपन्यायाधिवक्ता उद्धव पुडासैनी
अवलम्बित नजीर:
सम्बद्ध कानून:

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र धारा १०७ (२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरण रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा र आदेश निम्नानुसार छ :-

म निवेदक नेपाली सेनाको सिपाही पदमा कार्यरत रहेकै बखत मिति २०६१।८।२२ शुक्रबारका दिन आफ्नो काम विशेषले काठमाडौं पुरानो बसपार्कबाट चावहिल जाने बस चढ्न लागेको समयमा प्रहरीले पक्राउ गरी मिति २०६१।८।२४ देखि जिल्ला कारागार कार्यालय, रामेछापमा थुनामा राखिएको छ।

मलाई किन पक्राउ गर्नु भएको भनी सोधनी गर्दा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५१।२।२७ संवत् २०५३ सालको फौ.पु.नं. १५५९ को कर्तव्य ज्यान मुद्दामा भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम भुक्तान गर्नुपर्ने जन्म कैदको सजायको सिलसिलामा सो फैसलाले जन्म कैदको सजाय गरिएका तिलकबहादुर लामा भन्ने व्यक्ति म नै हो भन्ने कुराको आधारमा मलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको कुरा थाहा जानकारी हुन आयो।

सर्वोच्च अदालतबाट जन्म कैदको सजाय ठेकिई अन्तिम भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दाको प्रतिवादी म निवेदक नभएर तिलकबहादुर नाम भएका व्यक्ति हुन् भन्ने कुरा सर्वोच्च अदालतको फैसला र त्यसपूर्व पुनरावेदन अदालत, जनकपुर तथा रामेछाप जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलाहरूबाट समेत प्रमाणित छ। सो फैसलाले कैद ठेकिएको तिलकबहादुर लामा भन्ने व्यक्ति २०५०।५।१६ को वारदातमा संलग्न भएको भन्ने

आधारमा उक्त फैसला भएको देखिएको छ । उक्त वारदातमा संलग्न भएको भनिएको तिलकबहादुर तामाङ भन्ने व्यक्तिको त्यस बखत उमेर १९ वर्षको देखिएको छ । जवकि त्यस बखतको मेरो उमेर ८ वर्षको मात्र देखिएको छ । त्यसैले सो फैसलाले कैदको सजाय ठेकिएको व्यक्ति म नभई अर्कै व्यक्ति हो । फैसलाले कैद ठेकिएको व्यक्तिको र मेरो बाबुको नाम पनि फरक रहेको छ । मेरो बाबुको नाम धन बहादुर तामाङ रहेको र अदालतमा बयान गर्ने व्यक्तिको बाबुको नाम धने तामाङ रहेको छ । धनबहादुर तामाङ र धने तामाङ एउटै व्यक्ति हुन सक्दैन । बाबुको नाम संयोगवशमात्र मिलेको आधारमा एउटै व्यक्ति हो भन्ने अनुमान गरी कैद जस्तो व्यक्तिको जीवनको स्वतन्त्रतामा नै आघात पर्ने कुरामा विचार नगरी मलाई थुनामा राख्न मिल्दैन । यसरी, कर्तव्य ज्यान जस्तो संगीन फौजदारी अभियोगमा सजाय पाएको व्यक्तिको नाम र उमेर एवं बाबुको नामसमेत फरक पर्दापदै बिना कुनै आधार प्रमाण म जस्तो निर्दोष व्यक्तिलाई अनुमानको भरमा थुनामा राख्ने कार्य गैरकानूनी छ ।

उक्त मुद्दामा प्रतिवादी कायम गरिएको तिलकबहादुर तामाङ भन्ने व्यक्ति अनुसन्धानको क्रममा प्रहरी हिरासतमा बसेको र पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको २५ नं बमोजिम रु २०१- जरीवाना हुने ठहरी सो जरीवाना बुझाएर फैसला भएपछि थुनामुक्त भई कामको सिलसिलामा भारतको सिक्किमतर्फ काम गर्न गएको भन्ने सुनेको हुँ ।

उक्त मुद्दामा सम्बन्धित जाहेरी दरखास्त, अभियोग पत्र र फैसलामा समेत तिलकबहादुर

तामाङ भन्ने व्यक्तिको नाम उल्लेख भएकोमा ती आधिकारिक लिखतहरूमा लेखिएको व्यहोराका व्यक्तिलाई पक्राउ गरी कैद राख्नुको बदला तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा भन्ने व्यहोरा पारी रामेछाप जिल्ला अदालतका निमित्त तहसीलदारले मिति २०६९।८।२४ मा जिल्ला कारागार कार्यालय, रामेछापलाई पत्र लेखी सोही पत्रको बोधार्थमा मेरो नाम अगाडि तिलकबहादुर तामाङ भन्ने व्यहोरा थप गरी थुनुवा पूर्जा दिएको हुनाले जाहेरी दरखास्त, अभियोग पत्र र फैसलामा नभएको नाम, आफूखुशी जोडी मिलन लामा भन्ने म निवेदकलाई थुनामा राख्ने कार्यबाट मेरो व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको हक आघातित हुन पुगेको छ । तसर्थ, म वारदातमा संलग्न नै नभएको व्यक्तिलाई बिनाआधार र कारण थुनामा राख्ने कार्य गैरकानूनी भएकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा थुनामुक्त गरी मेरो संविधानप्रदत्त वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक प्रचलन गराइपाऊँ भन्ने व्यहोराको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गरी निवेदकलाई थुनामुक्त किन गर्नु नपर्ने हो ? थुनाबाट मुक्त गर्नु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक ७ दिनभित्र, रामेछाप जिल्ला अदालतबाट मिति २०५०।११।१७ मा फैसला भएको वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी तिलकबहादुर तामाङसमेत भएको २०५० सालको स.फौं नं ९ को कर्तव्य ज्यान मुद्दाको मिसिल साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई

त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।१०।२२ को आदेश ।

रुद्रबहादुरको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार, प्रतिवादी विपक्षी मिलन लामासमेत भएको कर्तव्यज्यान मुद्दा यस अदालतबाट मिति २०५०।११।१७ मा र सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५९।१२।२७ मा भएको फैसलासमेतले यी निवेदक प्रतिवादीसमेतलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम सजाय हुने ठहरी फैसला भएबमोजिम यस अदालतमा रहेको लगत असूल तहसील गर्ने क्रममा बुभुदा उक्त फैसलाबमोजिम कैद लागेको बिजुलीकोट ७, रामेछाप ठेगाना भएका तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा नै भएको तथ्य पत्ता लगाई यी विपक्षी रिट निवेदकलाई प्रहरीद्वारा यस अदालतमा उपस्थित गराइएकोमा, फैसला तथा लगतमा निजको नाम तिलकबहादुर तामाङ उल्लेख भएको देखिँदा यी दुवै नाम गरेका व्यक्ति एकै हो होइन भनी निजलाई सोधपूछ गर्दा दुवै नाम गरेको व्यक्ति आफू नै भएको भनी मौखिकरूपमा स्वीकार गरेकोले सोको लिखित प्रमाणस्वरूप निजलाई कागज गराउँदा बुबाको नाम धनबहादुर तामाङ हो । म तिलकबहादुर भन्ने मिलन लामा हुँ । लगत लागेको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मेरो नाम तिलकबहादुर उल्लेख भएको र मैले बयान गर्दा सोही नाम उल्लेख गरेकोमा पछि नागरिकता बनाउँदा मिलन लामा नाम राखी बनाएको हुँ । तिलकबहादुर तामाङ भन्ने र मिलन लामा म एकै व्यक्ति हुँ भनी कागज गरी सहिछापसमेत गरेकाले निजलाई लागेको कैद भुक्तान गर्ने प्रयोजनका लागि कैद ठेकी

कैदीपूर्जीसमेत दिई कारागार कार्यालय, रामेछाप पठाइएको हो । अ.बं. १२१ नं. बमोजिम निजलाई दिएको कैदीपूर्जीमा तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा भनी स्वीकार गरी सहीसमेत गरी निजले कैदीपूर्जी बुझिलिएको छ ।

यस अवस्थामा फैसला कार्यान्वयनको पक्षलाई चुनौती दिँदै वास्तविक तथ्यलाई लुकाई प्रस्तुत निवेदन दायर गरेको कुरा प्रष्ट छ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ४ अनुसार लिखितरूपमा स्वीकार गरेको कुरालाई प्रमाण बुझ्न नपर्ने हुन्छ । साथै पक्षले व्यक्त गरेको कुरालाई अदालतले प्रमाणमा लिन हुने भन्ने सोही ऐनको दफा ९ मा उल्लेख छ । यी निवेदककी श्रीमती निर्मला घिसिङ्गले मिति २०६९।१।१६ मा फैसलाको नक्कल लिन यस अदालतमा दिएको निवेदनमा पनि तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामाको श्रीमती निर्मला घिसिङ्ग भनी उल्लेख गरेबाट दुवै नाम गरेको व्यक्ति एकै भएको तथ्यलाई निवेदककी श्रीमतीले पनि सनाखत गरी स्वीकारी सकेको अवस्था छ । मुद्दा चल्दाका बखत आफ्नो नाम तिलकबहादुर तामाङ रहेको र नागरिकता बनाउँदा मिलन लामा नाम राखी बनाएको भनी निजले यस अदालतमा कागजसमेत गरेको अवस्थामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ आकर्षित भई यी निवेदक विबन्धित हुने अवस्था छ । अतः उल्लिखित आधार र प्रमाणबाट पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०५३।३।३० को फैसलाले निज प्रतिवादीलाई रु.२०।- मात्र जरीवाना हुने ठहरी फैसला भए पनि सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम भएको फैसला कार्यान्वयनको सिलसिलामा विपक्षी आफूलाई लागेको कैद भुक्तान गर्ने प्रयोजनको लागि कानूनबमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश

जारी हुनुपर्ने होइन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको रामेछाप जिल्ला अदालत, तहसील शाखा र तहसीलदारको लिखित जवाफ ।

रुद्रबहादुर सुनुवारको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी रामेछाप जिल्ला, बिजुलीकोट गा.वि.स. वडा नं. ७ वस्ने तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामालाई रामेछाप जिल्ला अदालत, तहसील शाखाको च.नं ३६० मिति २०६९।८।२४ को पत्रानुसार बाँकी कैद भुक्तान गर्ने प्रयोजनका लागि कैदीपूर्जीका साथ कैदमा राख्न पठाइएकोले निज यस कार्यालयमा कैदमा रहेका छन् । अदालतको फैसलाअनुसार निजलाई लागेको कैद असूल गर्ने प्रयोजनको लागि कानूनबमोजिम कैदीपूर्जी दिई कैदमा राख्न यी तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामालाई यस कारागार कार्यालयमा पठाइएकोले कैदमा राखिएको हो । विपक्षी निवेदकको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन । रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला कारागार कार्यालय, रामेछापको तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

रुद्रबहादुरको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार, प्रतिवादी यी विपक्षीसमेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दा रामेछाप जिल्ला अदालतबाट मिति २०५०।१।१७ मा र सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५१।२।२७ मा भएको फैसलासमेतले यी प्रतिवादीसमेतलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम सजाय हुने ठहरी फैसला भएको हुँदा सोको लगत रामेछाप जिल्ला अदालतमा रहे भएकाले असूल तहसील गर्ने प्रयोजनको लागि सोको लगत उतार यस प्रहरी कार्यालयमा प्राप्त भएकोले असूल तहसील गर्ने

क्रममा सम्मानीत अदालतसमेतको फैसलाले कैद लागेका रिट निवेदक तिलकबहादुर तामाङको सम्बन्धित वतनमा गई बुभुदा उक्त वतनमा कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सजाय पाएका यी तिलकबहादुर तामाङले मिलन लामाको नामबाट नागरिकता बनाई हाल नेपाली सेनाको श्री नारायणदल गण काठमाडौँमा कार्यरत् रहेको भन्ने बुझिन आएकोले विशेष जानकारीको आधारमा निजलाई भेटी सोधपुछ गर्दा आफू तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा भएको, कर्तव्य ज्यान मुद्दा चल्दाका बखत आफ्नो नाम तिलकबहादुर नै रहेको र पछि नागरिकता बनाउँदा मिलन लामाको नामबाट बनाई नेपाली सेनामा जागिर खाएको हुँ । तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा म नै हुँ । दुवै नाम मेरै हो । अदालतको फैसलाले कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मलाई जन्मकैदको सजाय भएको हो । आफूलाई लागेको कैद बस्न मञ्जुर छु भनी भनेकाले यस कार्यालयको पत्रसाथ कैद असूलउपर गर्ने प्रयोजनका लागि निजलाई श्री रामेछाप जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराइएकोमा रामेछाप जिल्ला अदालतबाट आवश्यक प्रक्रिया पुऱ्याई कैद भुक्तान गर्ने प्रयोजनको लागि निजलाई कारागार कार्यालय, रामेछापमा पठाइएकोले विपक्षीको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन । तसर्थ विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, रामेछापको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फका कानून व्यवसायी वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती र अधिवक्ता श्री नरेन्द्रकुमार पाठकले निवेदक मिलन लामा वास्तवमा जन्मकैद ठहर भएको

व्यक्ति तिलकबहादुर तामाङ नभई अर्कै व्यक्ति हुन् । कुनै एकै स्थानमा रहेका व्यक्तिहरूका बाबुको नाम मिलनैमा सोही आधारमा कसूरदार हुने पनि होइन । वारदात हुँदा २०५०।५।१६ का दिनमा मिलन लामाको उमेर मात्र ८ वर्षको देखिन्छ । अभियोग पत्र प्रस्तुत गर्दा तिलकबहादुर तामाङ उल्लेख गरेका मिलन लामाको उमेरसमेत नखुलेको हुँदा उक्त कसूर ठहर भएका तिलकबहादुर तामाङ यी निवेदक मिलन लामा नभएकोले निजलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनामुक्त गरिपाउँ भनी र नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री उद्धव पुडासैनीले यी निवेदक मिलन लामालाई प्रहरीले पक्राउ गरी अदालतमा उपस्थित गराउँदा तत्काल मुद्दा चली कर्तव्य ज्यान मुद्दा ठहर भएका तिलकबहादुर तामाङ भन्ने व्यक्ति म नै हुँ । सो मुद्दाबाट तारेखमा छुटेपछि नागरिकता बनाउँदा मैले मेरो नाम मिलन लामा राखी नागरिकता लिएको हुँ भनी रामेछाप जिल्ला अदालतको तहसील शाखामा कबुलियतनामा गरेका छन् । निवेदक मिलन लामाकी श्रीमतीले अदालतमा नक्कल कागज माग गर्दा तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामाकी श्रीमती निर्मला घिसिङ्ग भनी निवेदन दिएकोसमेतबाट कसूर ठहर भएका तिलकबहादुर तामाङ भन्ने व्यक्ति यी नै निवेदक मिलन लामा भएकोले निजलाई थुनामा राखेको कानूनसम्मत नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निवेदक र प्रत्यर्थातर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरू तथा विद्वान उपन्यायाधिवक्ताले गर्नुभएको उपरोक्तानुसारको बहस जिकीर सुनी

तथा मिसिल संलग्न निवेदन, लिखित जवाफ एवं अन्य प्रमाण कागजातहरूको अध्ययनबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने नपर्ने के हो सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा म निवेदक नेपाली सेनामा मिति २०६६।६।१७ मा भर्ना भई कार्यरत् रहेको अवस्थामा काम विशेषले काठमाडौँ, पुरानो बसपार्कबाट चावहिल जाने क्रममा मिति २०६९।८।२४ गते प्रहरीले पक्राउ गरी रामेछाप जिल्ला कारागार शाखामा लगी थुनामा राखेको र पछि बुझ्दा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५९।२।२७ संवत् २०५३ सालको फौ.पु.नं १५५९ को कर्तव्य ज्यान मुद्दामा भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम भुक्तान गर्नुपर्ने जन्म कैदको सजाय गरिएका तिलकबहादुर लामा भन्ने व्यक्ति म नै हो भन्ने कुराको आधारमा मलाई पक्राउ गरी थुनामा राखेको थाहा हुन आयो । कैद ठेकिएको व्यक्ति तिलकबहादुर तामाङ र मेरो बाबुको नाम धनबहादुर तामाङ भएको, सो मुद्दामा अदालतमा बयान गर्ने तिलकबहादुर तामाङको बाबुको नाम धने तामाङको नाम मिल्न गएको भनी मलाई नै तिलकबहादुर तामाङ भनी पक्राउ गरी म असम्बन्धित व्यक्तिलाई बैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुने गरी थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा थुनामुक्त गरिपाउँ भन्ने निवेदन रहेकोमा तिलकबहादुर तामाङले कर्तव्य ज्यान मुद्दा चल्दाकै अवस्थामा पुर्पक्षको लागि तारेखमा रहेकोमा पछि नागरिकता बनाउँदा मिलन लामा भनी नाम राखेर नागरिकता लिएको भएपनि पक्राउ परेपछि अदालतमा गरिएको कबुलियतनामा कागजमा तिलकबहादुर तामाङ

भन्ने मिलन लामा आफैँ भएको भनी कागज गरेकाले निज मिलन लामा नै तिलकबहादुर तामाङ भएको हुँदा कर्तव्य ज्यान मुद्दामा ठेकिएको जन्मकैदको कैद असूल गर्ने प्रयोजनका लागि निजलाई थुनुवा पूर्जा दिई थुनामा राखिएकोले निवेदकको भूठा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

३. कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिमका अधिकार जुनसुकै अवस्थामा उपभोग गर्न सकिने अवस्था रहन्छ । वैयक्तिक स्वतन्त्रता व्यक्तिको आधारभूत आवश्यकताको नै विषय हो । जसरी व्यक्तिलाई गाँस, बास र कपासको आवश्यकता रहन्छ, त्यसै गरी व्यक्तिलाई स्वतन्त्रता उपभोग गर्ने अवस्थाको सिर्जना गर्नु राज्यको दायित्व रहन्छ । राज्यले कानूनबमोजिम बाहेक कसैलाई स्वतन्त्रता उपभोग गर्न नसक्ने गरी थुनामा राख्न हुँदैन । व्यक्तिलाई थुनामा राख्नको लागि कुनै न कुनै फौजदारी कसूर प्रमाणित भई सजाय तोकिएको हुनुपर्दछ वा कानूनले थुनामा राख्न सक्ने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेकै हुनुपर्छ । त्यसैले फौजदारी कसूर ठहर भई त्यसको सजाय स्वरूप थुनामा राख्ने बाहेकका अवस्थामा व्यक्तिलाई सामान्यतया थुनामा राखिनु हुँदैन भन्नेमा विवाद हुन सक्तैन ।

४. प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले तिलकबहादुर तामाङ भन्ने व्यक्तिको बाबुको नाम धने तामाङसँग आफ्ना बाबुको नाम धनबहादुर तामाङ मिल्न गएको र सोही कारणले म मिलन लामालाई धने तामाङको छोरा तिलकबहादुर तामाङ हो भनी थुनामा राखेको भन्ने मुख्य दावी लिए तापनि निजलाई पक्राउ गरी रामेछाप जिल्ला

अदालतको तहसील शाखामा उपस्थित गराई कागज गर्दा आफू तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा नै हुँ । उक्त कसूरको कसूरदार ठहर भएको व्यक्ति म नै हुँ भनी आफ्नो नाम तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा हो । कर्तव्य ज्यान मुद्दाको अनुसन्धान भई अभियोग पत्र प्रस्तुत हुने समयमा मैले नागरिकता बनाएको थिएन । सो वारदातपश्चात् लिएको नागरिकतामा मिलन लामा भन्ने नाम उल्लेख गरेको भनी कागज गरेको देखिन्छ । सो आधारमा निवेदकलाई रामेछाप जिल्ला अदालतको तहसील शाखाबाट थुनुवा पूर्जा दिई कारागार शाखा, रामेछापमा थुनामा राख्न पठाएको देखियो ।

५. अड्डामा एक पटक आफू तिलकबहादुर तामाङ भन्ने मिलन लामा नै रहेको र तत्काल मुद्दा दायर हुँदा आफ्नो नागरिकता प्रमाणपत्र नलिएको हुँदा तिलकबहादुर तामाङ लेखेको र पछि मिलन लामाको नामबाट नागरिकता लिएको तथ्य स्वीकार गरी आफू सोही कसूरमा कैद सजाय ठहर भएको व्यक्ति भएको स्वीकार गरेपछि निज निवेदक विबन्धित हुने हुँदा रिट निवेदक नै तिलकबहादुर तामाङ हुन् भन्ने देखियो । अदालतमा उपस्थित भई कागज गर्दा आफू कर्तव्य ज्यान मुद्दाको अभियुक्त तिलकबहादुर तामाङ हो पछि मिलन लामाको नामबाट नागरिकता लिएको हो भनी स्वीकार गरी सहिछाप गरेको देखिँदा त्यस्तो कागजलाई अन्यथा भन्न सकिने देखिन आएन ।

६. यसरी निवेदकले कर्तव्य ज्यान मुद्दामा बयान गर्दा तिलकबहादुर तामाङ नाम उल्लेख गरेको र पछि नागरिकता प्रमाणपत्र लिँदा मिलन लामा नाम राखी आफ्नो नाम फरक राखेको मात्र कारणले उसले आफ्नो फौजदारी कसूरको दायित्वबाट

उम्कन पाउन सक्ने अवस्था हुँदैन। सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयबाट थप जाँचबुझ गरी अदालतमा बुझाएपश्चात् निवेदकले अदालतमा गरेको कागजका आधारमा यी रिट निवेदक मिलन लामा नै कर्तव्य ज्यान मुद्दाको कसूरदार तिलकबहादुर तामाङ हुन् रहेछन् भन्ने यकीन गरी उक्त मुद्दामा भएको सजाय कार्यान्वयन गर्न थुनामा राखेको देखिँदा यी रिट निवेदकलाई कानूनबमोजिम थुनामा राखेको देखिन आयो।

७. अतः फैसला कार्यान्वयनको सन्दर्भमा साधिकार निकायबाट निवेदकलाई कसूरदार यकीन गरी नियमपूर्वक थुनुवापूर्जी दिई कैद भुक्तान गरिरहेको र थुनामा राख्न थुनुवापूर्जी दिने र लिने कार्यलाई स्वीकार गरी आफूलाई कसूरदार मानी एकपटक अड्डासमक्ष कबुलियतनामासमेत गरी सकेका निवेदक मिलन लामा नै सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५१।२।२७ मा फैसला भएको २०५३ सालको फौ.पु.नं. १५५९ को कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कसूर ठहर भएका तिलकबहादुर तामाङ भएको देखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गर्नु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०६९ साल फागुन १५ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृत : अम्बिका निरौला

निर्णय नं.१०१०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती

०६८-WO-१२३०

फैसला मिति: २०७०।१।१२

मुद्दा : उत्प्रेषण परमादेश।

निवेदक: अह्निमर्दन गणका तत्कालीन गणपति प्रमुख
सेनानी रामजी थापा

विरुद्ध

विपक्षी: नेपाली जङ्गी अड्डा भद्रकालीसमेत

- सेना जस्तो जिम्मेवार र अनुशासित संगठनमा नेतृत्व सम्हाल्ने व्यक्तिले अन्य कुनै निकाय वा व्यक्तिको निर्देशनकै भरमा त्यस्तो आदेश दिनु कर्तव्यप्रति सचेत रहेको भनी भन्न सकिने हुँदैन। सेनाको अनुशासन तथा आचरण निकै संवेदनशील विषय हुने र सेनामा संलग्न सैनिक अधिकृतको भूमिका राष्ट्रको सुव्यवस्था कायम राख्नमा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुने हुन्छ। आफ्नो कर्तव्य पालना गर्दा कुनै पनि प्रकारका अवाञ्छित गतिविधि वा गैरकानूनी क्रियाकलाप हुन लागेमा वा भएमा त्यसलाई मूकदर्शक भै हेर्न वा

सुरक्षासँग सम्बन्धित विषयलाई नजरअन्दाज गर्न नमिल्ने ।

- सम्बन्धित गणको गणपतिका हैसियतमा सेनाको पदमा कार्यरत अधिकृतबाट रक्तचन्दन जस्तो जैविक विविधताको वस्तु संरक्षण गर्नुको सट्टा त्यस्ता वस्तु ओसारपसारको कार्यमा संलग्न कसूरदारलाई उन्मुक्ति दिने हिसाबले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र प्रवेश गरेका सवारी साधनलाई राम्रोसँग जाँच गर्न मातहतका राष्ट्रसेवकलाई निर्देशन दिनुको सट्टा सहजै पार गर्न दिनु भनी निर्देशन दिनु सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासन कायम राखेको र ओहदाअनुसारको आचरण गरेको भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

- सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १४३(२) बमोजिमको अधिकारको सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी सेनासम्बन्धी विषयहरूमा बनाइएका नियम र सो नियमका आधारमा गठित अदालतबाट भएका कामकारवाहीलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।
- सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १४३(ड) ले अदालतको अधिकारक्षेत्रबारे पनि नियमद्वारा व्यवस्थित गर्न बोलेको देखिएको र कार्यविधिमा मात्रै नियम बनाउन पाउने भनी भन्न मिल्ने भएन । नियमावलीले नै २ जना भै इजलास

गठन गरेकोमा तथा निवेदकले नियमावलीलाई नै असंवैधानिक भनी चुनौती दिएको नभै नियमावलीबमोजिम गठित इजलासको फैसलालाई मात्र चुनौती दिएको र निजले चुनौती दिएको फैसला कानूनतः त्रुटिपूर्ण नदेखिएको अवस्थामा रिट निवेदकले उक्त अदालतको गठनसम्बन्धी विषयलाई लिएर उठाएको आपत्तिलाई वस्तुनिष्ठ मान्न नसकिने ।

(प्रकरण नं. ७)

निवेदकतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्रीहरि अर्याल तथा अधिवक्ता मथुराकुमार मास्के
विपक्षीतर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता महेश शर्मा पौडेल तथा अधिवक्ता (प्राड् सेनानीद्वय) रक्षा के.सी.र बालकृष्ण पौडेल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ), १०१(१), (२)(ड) (३)(ञ), १४३(२)

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ :

म निवेदक २०४६ सालमा नेपाली सेनाको अधिकृत क्याडेट दर्जामा भर्ना भई आफ्नो पदीय कर्तव्यको पूर्ण इमान्दारीपूर्वक पालना गरी बहुवा भई प्रमुख सेनानी पदमा कार्यरत् रही आएकोमा अह्निमर्दन गणका गणपतिका हैसियतले रसुवा जिल्लाको धुन्चेमा आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना गरी आएको स्थितिमा मिति २०६८।१।२५ गते जिल्लामा कार्यरत् नेपाल प्रहरीका जिम्मेवार प्रहरी उपरीक्षकको आग्रहअनुसार चेकजाँच गरी सिमेन्ट लोड भएको ट्रक चेकपोष्टबाट छोडी दिनु भनी आदेश दिएको थिएँ । उक्त आदेशबमोजिम विभिन्न ३ वटा पोष्टबाट ट्रक चेकजाँच भएको अवस्थामा समेत म निवेदकले रक्तचन्दन बोकेको ट्रक छोड्नका लागि निर्देशन दिएको भनी ममाथि सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) बमोजिमको कसूर गरेको भन्दै दफा १०१ को उपदफा (२) देहाय (ड) र देहाय (ञ) बमोजिम सजाय हुन विपक्षी कोर्ट अफ इन्क्वायरीका अनिल सुवेदी र राजेश बस्नेत अध्यक्ष र विपक्षी रहेको विघटित कोर्ट अफ इन्क्वायरीबाट मिति २०६८।२।२३ गते राय प्रतिवेदन पेश गरियो ।

कोर्ट अफ इन्क्वायरीको सो प्रतिवेदनका आधारमा म निवेदकउपर सैनिक ऐन, २०६३ बमोजिम मुद्दा चलाउने निर्णयका लागि विपक्षी श्री प्रधानसेनापतिसमक्ष जाहेर हुँदा मुद्दा चलाउने भनी मिति २०६८।२।३० गते निर्णय भै सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) अनुसार कसूर गरेको हुँदा ऐ.ऐनको दफा १०१ को उपदफा (२) देहाय (ड) र देहाय (ञ) बमोजिमको मागदावी लिई अभियोग दायर भयो ।

म निवेदकले सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) अनुसार कसूर गरेको ठहराई ऐ.ऐनको दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम दुई वर्ष कैद र ऐ.उपदफाको खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यका लागि सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्नेसमेत व्यहोराको समरी जनरल सैनिक अदालतबाट मिति २०६८।४।१६ गते फैसला भएको र सो फैसला विपक्षी श्री प्रधानसेनापतिबाट मिति २०६८।४।२० गते ऐनको दफा १०१ बमोजिम सदर गरियो ।

समरी जनरल सैनिक अदालतबाट भएको सो फैसलाउपर चित्त नबुझी म निवेदकले पुनरावेदन गरेकोमा सो फैसला केही उल्टी गरी सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) अनुसार छ महिना कैद र ऐ.उपदफाको खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यका लागि सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी सैनिक विशेष अदालतबाट मिति २०६८।१०।२४ गते फैसला भयो ।

समरी जनरल सैनिक अदालतले फैसला गर्दा ऐ.ऐनको दफा १०१ को उपदफा (१) देहाय (ग) बमोजिम दुई वर्ष कैद र देहाय (घ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी फैसला गरिएको छ । ऐनको दफा १०१ को उपदफा (१) सैनिक अदालतबाट हुन सक्ने सजायहरूको सूचीसम्म हो । कसूरको मात्रा र परिणामअनुसार सजाय हुने विषय सोही ऐनको दफा १०१ को उपदफा (२) द्वारा निर्दिष्ट गरिएको कुरा सो उपदफामा उल्लिखित वाक्यांशले नै पुष्टि गरेको छ । अभियोग माग दावीमा लेखिएको सजायसम्बन्धी दफाविपरीत

अभियोग माग दावी नै नलिएको दफाबमोजिम सजाय गरेको समरी जनरल सैनिक अदालतको फैसला र सो फैसला सदर गर्ने सैनिक विशेष अदालतको फैसलासमेत न्यायिक परिपाटी र सु.भुपालसिंह प्रधानको मुद्दामा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल छ। तपसील खण्डमा सजाय उल्लेख गरी भएको फैसला कानूनसम्मत छैन।

टेकबहादुर खड्काको मुद्दामा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतले फैसलाको रायखण्ड र तपसील खण्ड बाँझिएमा रायखण्डमा लेखिएको कुरा नै कायम हुने भनी सिद्धान्त स्थापित छ। संविधानको धारा २४ को उपधारा (६) र ऐनको दफा ७० समेतले दोहोरो खतराको सिद्धान्त Doctrine of double jeopardy लाई आत्मसात् गरी एकै कसूरमा एक पटकभन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय दिइने छैन भनी न्यायसम्बन्धी हक प्रदान गरेको छ। म निवेदकलाई मिति २०६८।१।२५ गतेको कथित वारदातमा संलग्न रहेको देखाई ऐनको दफा ५२ को खण्ड (छ) र(झ) बमोजिमको कसूर गरेको भन्दै दफा १०१ को उपदफा (२) देहाय (ड) र देहाय (त्र) बमोजिम सजाय हुन मागदावी गरिएको छ। एउटै वारदातलाई दफा ५२ को खण्ड (छ) मा वर्णित सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासन कायम राख्न गर्नुपर्ने कुनै काम नगरेको वा सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासनविरुद्ध कुनै काम गरेको र खण्ड (भ) बमोजिम ओहदाअनुसारको आचरण नगरेको मान्न सम्भन मिल्दैन। सो दफाको खण्ड (क) देखि (ज), (त्र) र (ट) मा विभिन्न कार्यलाई कसूरका रूपमा उल्लेख गर्दै तत्सम्बन्धमा पृथक्पृथक् सजायको व्यवस्था गरिएको परिप्रेक्ष्यमा समेत उक्त

खण्डहरूमा उल्लिखित सबै कार्यहरू सामान्यतया ओहदाविपरीतको आचरणभित्र पर्ने जस्तो देखिन्छन्।

ऐनको दफा ११९ को उपदफा (१) ले न्याय परिषद्को सिफारिशमा नेपाल सरकारले तोकेको पुनरावेदन अदालतको न्यायाधीश अध्यक्ष, रक्षा मन्त्रालयको सचिव सदस्य र प्राड् विवाकका प्रमुख सदस्य रहेको सैनिक विशेष अदालत गठन हुने व्यवस्था गरेको छ। सो ऐनमा राजश्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को दफा ५(२) र विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ६(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा उल्लेख भएभैं दुई जनाको इजलासले मुद्दाको किनारा गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको समेत देखिँदैन। सैनिक अदालत नियमावली, २०६४ को नियम ३०(२) ले यससम्बन्धी व्यवस्था गरेपनि वस्तुतः अधिकारक्षेत्र प्रदान गर्ने जस्तो सारवान् विषयलाई कार्यविधिका सम्बन्धमा सम्म व्यवस्था गर्न सकिने नियमावलीले निर्देशित गर्नसक्नेसमेत होइन। कानूनले नै तीन सदस्यीय अदालत गठन हुने व्यवस्था गरेको स्थितिमा सोभन्दा कम संख्या रहे भएको स्थितिमा कानूनले परिकल्पना गरेको सैनिक विशेष अदालत गठन भएको मान्न सम्भन मिल्दैन र यस्तो स्थितिमा भए गरेको फैसलासमेतका कार्य प्रथम दृष्टिमा त्रुटिपूर्ण र अनाधिकार हुन जान्छ।

मिसिल संलग्न कुनै पनि लिखतले म निवेदक वारदातस्थलमा उपस्थित भएको भन्ने देखिँदैन। मौकामा कोर्ट अफ इन्क्वायरीसमक्ष भए गरेका बकपत्रहरूमा तत्काल खटिएका सबै जिम्मेवार सैनिकहरूले म निवेदकले बयानमा उल्लेख गरेबमोजिम मैले चेक गरेर छोड्ने आदेश दिएको तथ्यलाई खुलाई दिएको स्थिति छ। सुरक्षासम्बन्धी

जिम्मेवार निकाय नेपाल प्रहरीका जिम्मेवार अधिकृतको आग्रहलाई सम्म स्वीकारी नेपाल सरहदभित्रको स्थानसम्मका लागि मात्र चेक जाँच गरी छोडिदिनु भनी आदेश दिनु आफैँमा कुनै फौजदारी कसूर होइन । नेपाल राज्यको सरहदभित्र कथित रक्तचन्दन बरामद भएको भन्ने न्यूनतम् तथ्यसमेत नखुलाइएको तद्अनुरूप दावी जिकीरसमेत नभएको एवं रक्तचन्दन ओसारपसारमा प्रयोग गरिएको ना.३ ख २८९४ नं को ट्रकसमेतका सवारी साधन र सो सवारी साधनका धनी तथा चालक सम्बन्धमा कुनै अनुसन्धान तहकीकातसमेत नभए नगरेको सन्दर्भमा विदेशी भूमिमा गई कोही कसैले कुनै तस्वीर खिचेको भन्ने हचुवा र शङ्कास्पद आधारमा कोही कसैलाई सजायभागी बनाउनु फौजदारी न्यायको सिद्धान्तप्रतिकूल हुन जान्छ । ३ वटा पोष्टका पोष्टपतिलगायत चेकजाँचमा संलग्न कुनै पनि सैनिकमाथि कारवाही नचलाई म निवेदकलाई मात्र लक्षित गरी कारवाही र सजाय गर्नु समानताको सिद्धान्तसमेत प्रतिकूल छ ।

अतः मिति २०६८।२।३१ गतेको अभियोगपत्र, सो अभियोगपत्रबमोजिम सजाय दिने समरी जनरल सैनिक अदालतको मिति २०६८।४।१६ गतेको फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने सैनिक विशेष अदालतको मिति २०६८।१०।२४ गतेको फैसला एवं तत्सम्बन्धी सम्पूर्ण कामकारवाही संविधानद्वारा प्रदत्त हक र कानूनप्रतिकूल भएकोले समरी जनरल सैनिक अदालतको मिति २०६८।४।१६ गतेको फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने सैनिक विशेष अदालतको मिति २०६८।१०।२४ गतेको फैसला उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर घोषित गरी म निवेदकलाई पूर्ववत् सैनिक सेवामा बहाली गरी कानूनबमोजिम

पारिश्रमिक सुविधा सेवा उपलब्ध गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेतको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनुनपर्ने हो, आदेश जारी हुनु नपर्ने आधार र कारणसहित महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् यो आदेश प्राप्त गरेको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूलाई म्याद सूचना दिनु । सोको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

रिट निवेदक श्री लामटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षार्थ तैनाथ रहेको श्री अह्विमर्दन गणको गणपति भएको अवस्थामा निज रक्तचन्दन निकासी गर्नमा संलग्नता रहेको भन्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्न गठित कोर्ट अफ इन्क्वायरीले निज रक्तचन्दन निकासीमा संलग्न रहेकोले सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड(छ) र (झ) बमोजिम सजायको लागि प्रतिवेदन पेश गरेको । सैनिक ऐन, २०६३ र सैनिक अदालत नियमावली, २०६४ को व्यवस्थाअनुसार समरी जनरल सैनिक अदालत गठन भएकोमा उक्त अदालतले निज रामजी थापा अवैधरूपमा रक्तचन्दन निकासी गर्ने कार्यमा संलग्न भई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) बमोजिम कसूर गरेको ठहर्‍याई निजलाई ऐ एनको दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम २ वर्ष कैद र ऐ.को खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने

गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी फैसला भएकोमा उक्त फैसलाउपर चित्त नबुझी निज रिट निवेदकले सैनिक विशेष अदालतमा पुनरावेदन गरेकोमा सैनिक विशेष अदालतबाट निजलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) को कसूरमा कसूरदार ठहर गरी शुरू समरी जनरल सैनिक अदालतको फैसला केही उल्टी गरी कैदको हकमा सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) अनुसार ६ महिना कैद हुने र खण्ड (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरिएको फैसला सदर गरिएको हो । निजउपर सैनिक ऐन, २०६३ र सैनिक अदालत नियमावली, २०६४ बमोजिम कसूरको सम्बन्धमा अनुसन्धान, अभियोजन र मुद्दा पुर्पक्ष भई भएको फैसलाउपर पुनरावेदनको तहबाट समेत फैसला भएको छ । अधिकारप्राप्त अदालतबाट भएको निर्णयको विषयमा रिट क्षेत्रबाट सुनुवाई गरी न्याय निरूपण गर्न मिल्ने होइन । रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्नेसमेतको सैनिक विशेष अदालतको सदस्य एवं रक्षा मन्त्रालयको सचिवका तर्फबाट यस ऽअदालतसमक्ष परेको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक श्री लामटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षार्थ तैनाथ रहेको श्री अह्लिमर्दन गणको गणपतिमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा रक्तचन्दन निकासी गर्नमा संलग्नता रहेको भन्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान गरी राय प्रतिवेदन पेश गर्न गठित कोर्ट अफ इन्क्वायरीले निजको रक्तचन्दन निकासीमा संलग्नता रहेकोले निजलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) बमोजिमको कसूर गरेकोमा ऐ.ऐनबमोजिम सजायको लागि राय प्रतिवेदन पेश

गरेको । सोपश्चात् सैनिक ऐन, २०६३ र सैनिक अदालत नियमावली, २०६४ को व्यवस्थाअनुसार अभियोजन भएपछि मुद्दा पुर्पक्षको लागि समरी जनरल सैनिक अदालत गठन भएकोमा उक्त अदालतले निज रामजी थापा अवैधरूपमा रक्तचन्दन चीन निकासी गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष संलग्न भई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) बमोजिम कसूर गरेको ठहर्‍याई निजलाई ऐ. ऐनको दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम २ (दुई) वर्ष कैद र ऐ. को खण्ड(घ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी फैसला गरेकोमा उक्त फैसलाउपर सैनिक विशेष अदालतमा पुनरावेदन गरेकोमा सैनिक विशेष अदालतबाट निवेदकलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) को कसूरमा कसूरदार ठहर गरी शुरू समरी जनरल सैनिक अदालतको फैसला केही उल्टी गरी कैदको हकमा रिट निवेदकलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) अनुसार ६(छ) महिना कैद हुने र खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरिएको फैसला सदर गरेको हो । रिट निवेदकले अभियोग पत्रमा दावी गरेभन्दा प्रतिकूल फैसला गर्न मिल्दैन भनी जिकीर लिनु भएको सन्दर्भमा निवेदकलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) बमोजिमको कसूरमा ऐ.ऐनको दफा १०१ को उपदफा (२) देहाय (ड) (३) र देहाय (ज) बमोजिम हदैसम्मको सजाय माग दावी रहेकोमा निजलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १०२ को उपदफा (१) मा कसूरको अभियोग ठहर भएमा

सैनिक अदालतले सो कसूरका लागि दफा १०१ को उपदफा (२) मा लेखिएबमोजिमको सजाय वा कसूरको मात्रानुसार सोही दफाको उपदफा (१) मा लेखिएको सजायमध्ये कुनै कम सजाय दिन सक्नेछ भन्ने तथा ऐ.को उपदफा (२) बमोजिमसमेत भएभन्दा बढी सजाय दिने व्यवस्था रहेको छ। ऐ.को उपदफा (३) मा अधिकृत दर्जाका सैनिक व्यक्तिलाई १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (क), (ख) वा (ग) बमोजिमको सजाय गर्दा खण्ड (घ) बमोजिमको सजाय गर्नुपर्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले रिट निवेदकलाई दफा १०१ को उपदफा (१) मा लेखिएको सजाय गरेकोलाई न्यायिक परिपाटीविरुद्ध छ भन्न मिल्दैन।

रिट निवेदनको प्रकरण नं ५ मा एउटै वारदातमा दुईवटा सजाय दिन मिल्दैन, सकिँदैन भनी Doctrine of double jeopardy को प्रसङ्ग चित्रण गरिनु सरासर तर्कहीन छ “किनकि दोहोरो खतराको सिद्धान्त” एकै कसूरमा एक पटकभन्दा बढी मुद्दा नचलाइने र सजाय नदिनेसँग सम्बन्धित छ। प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकलाई दफा ५२ को खण्ड (छ) सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासन कायम राख्न गर्नुपर्ने कुनै कार्य नगरेमा वा सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासनविरुद्ध हुने कुनै कार्य गरेमा र खण्ड (झ) ओहदाअनुसारको आचरण नगरेमा भन्ने व्यवस्था भएको राष्ट्रिय सुरक्षाको प्रमुख अङ्ग र सार्वभौमसत्ताको अन्तिम रक्षकको रूपमा सैनिक संगठन रहेको हुन्छ। हतियारबन्द फौजहरू रहने सैनिक सेवा सरकारको अन्य सेवाहरू भन्दा भिन्न र विशिष्ट चरित्र भएको विशेष प्रकृतिको सेवा हो। जुन अनुशासनको जगमा खडा रहेको हुन्छ। राज्यले वन्यजन्तु र वन सम्पदासमेतको संरक्षणको लागि

राष्ट्रिय सेनालाई विभिन्न राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षार्थ तैनाथ गणको प्रमुख (गणपति) मा कार्यरत् रहेकोमा निजले आफू मातहतका सैनिक जवानहरूलाई सैनिक अनुशासन र आचरणमा राखी नेपाल सरकार तथा नेपाली सेनाले दिएको जिम्मेवार पूर्वक निर्वाह गर्नुपर्नेमा सो नगरी प्रचलित नेपाल कानूनले बर्जित गरेको अवैध कार्य गरेकोले सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ (छ) बमोजिमको कसूर तथा संगठनले दिएको Command Responsibility पूरा नगरेकोले ऐ.दफाको खण्ड (झ) बमोजिमको कसूरमा दोषी ठहर गरी सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १०२ को उपदफा (१) को व्यवस्थाबमोजिम दफा १०२ को उपदफा (२) र (३) को अधीनमा रही दफा १०१ को उपदफा (१) मा उल्लिखित सजाय गरेको हो। सैनिक ऐनले सैनिक विशेष अदालत ३ जनाको रहनेछ भनी अदालतमा रहनेको संख्याको उल्लेख गरी कतिजनाले क्षेत्रधिकारको प्रयोग गर्न सक्ने भन्ने सम्बन्धमा मौन रहेको अवस्था तथा ऐनको दफा ११९(५) मा सैनिक विशेष अदालतले मुद्दाको शुरू कारवाही र किनारा तथा पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था भएकोमा नियमावलीले तोकेको व्यवस्थाबमोजिम नै सैनिक अदालतको इजलास गठन भई मुद्दा पुर्पक्ष भएको हो।

सैनिक ऐन, २०६३ बमोजिमको कानूनमा कोर्ट अफ ईन्क्वायरी भई अनुसन्धानपश्चात् दिइएको राय प्रतिवेदनबाट अभियोजन भई सैनिक ऐन तथा सैनिक अदालत नियमावलीको प्रक्रिया पूरा गरी शुरू फैसला भएकोमा उक्त फैसलाउपर पुनरावेदन परी पुनरावेदनको रोहबाट समेत फैसला भएकोमा

रिटको क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्न मिल्दैन। कानूनको उल्लङ्घन गर्नेलाई कानूनबमोजिम सजाय गर्नु मौलिक हकको हनन् होइन। तथ्यको विषय रिट प्रक्रियाबाट निर्णय हुन सक्दैन। अधिकारयुक्त अधिकारीले तथ्यको आधारमा गरेको फैसला बदर गर्न रिट निवेदन परेमा रिट खारेज भएको प्रमाण पुगेको छ कि छैन फैसला सही वा गलत छ भनी रिट क्षेत्रबाट हेर्न नमिल्ने भनी सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तहरू समेतको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेतका जङ्गी अड्डा, प्रधानसेनापति तथा आफ्नो हकमा समेत प्राड् विवाक प्रमुखका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेश भएका लिखित जवाफ।

लामटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्जको रसुवागढी नाकाबाट चीनको केरुङ बजारमा सेना र अन्य कर्मचारीको कमजोरीको कारण अवैध रक्तचन्दन तस्करी भएको र उक्त निकुञ्जमा तैनाथ अहिमर्दन गणका गणपतिले ६ टन रक्तचन्दन रसुवा नाकाबाट निकासी गर्न छूट दिएको भन्ने समाचार विभिन्न पत्र पत्रिकाबाट प्रकाशित भएपछि सो सम्बन्धमा छानबीन गरी सत्य तथ्य प्रतिवेदन पेश गर्न प्रधान सेनापतिबाट निर्देशन भई श्री सैनिक सचिव विभागबाट श्री राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालयमा सहनिर्देशकमा कार्यरत् महासेनानी कृष्ण बहादुर गुरुङ्गको अध्यक्षतामा म (लेखा सेनानी राजेश बस्नेत) सदस्यसहितको तीन सदस्यीय कोर्ट अफ इन्क्वायरी बोर्डको गठन भएको। श्री लामटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षार्थ रसुवा जिल्लामा तैनाथ श्री अहिमर्दन गणको जिम्मेवारी क्षेत्रान्तर्गत पर्ने पासाङ्ग ल्हामु राजमार्गको कालिकास्थान चेक प्वाइन्टमा बेलुकी २००० बजेबाट

बिहान ०६.०० बजेसम्म, धुन्चे चेक प्वाइन्टमा बेलुकी २१.०० बजेबाट बिहान ०६.०० बजेसम्म, टिमुरे चेक प्वाइन्टमा बेलुका २२.०० बजेबाट ०५.०० बजेसम्म एम्बुलेन्स जस्ता आपत्कालीन सवारी साधन तथा अन्य सवारी साधनहरूको आवत जावतलाई पूर्णरूपमा निषेध गरिएकोमा मिति २०६८।१।२५ गते सिमेन्टका बोराहरूले छोपी रक्तचन्दन बोकेको ना.३ ख २८९४ नम्बरको ट्रकलाई खोलाको शेर्पाको घर बनाउनको लागि सिमेन्ट ल्याएको रहेछ। कालिकास्थान र धुन्चे चेक प्वाइन्टमा चेक भई सकेको छ, सँगसँगै जीप र तीन चारवटा मोटरसाइकल पनि छ, सबैलाई छाडिदिए हुन्छ भनी उक्त गणका तत्कालीन गणपति रिट निवेदक रामजी थापाले टिमुरे पोष्टका हवलदार मेजर भरत बानियालाई फोनबाट निर्देशन दिएको, बीच बाटोमा उक्त ट्रक ढीला हुन सक्छ, जतिबेला आएपनि छोड्नु भनी निर्देशन दिएको कारणबाट टिमुरे चेक प्वाइन्टमा डिउटीमा रहेका सैनिकले तत्कालीन गणपति रिट निवेदकले टिपाएको नम्बर हेरी उक्त ट्रकलाई निषेधित समयमा राती ०२१५ बजे छोडिदिएबाट उक्त ट्रकमा सिमेन्टभित्र लुकाएर ल्याइएको ठूलो परिमाणको रक्तचन्दन चिनिया नाकातर्फ तस्करी भएको देखिएको। सिमेन्ट मात्र बोकेको ट्रकलाई जीप र तीन चारवटा मोटरसाइकलले एस्कर्ट गर्नुपर्ने आवश्यकता नभएको अवस्थामा उक्त जीप र मोटरसाइकलहरू समेतलाई निषेधित समयमा चेक प्वाइन्टबाट छोड्नुको लागि निर्देशन दिएको र उक्त ट्रक कालिकास्थान र धुन्चे चेक प्वाइन्टहरूबाट पास भएको, बीच बाटोमा विग्रीएकोले, टिमुरे चेकप्वाइन्टबाट पास हुन ढीलो हुन सक्ने जस्ता विषयमा (तत्कालीन गणपति) रिट

निवेदक पूर्णरूपमा जानकार रहेको देखिएबाट उक्त घटनाक्रममा (तत्कालीन गणपति) रिट निवेदकको संलग्नता प्रष्टरूपमा देखिएको । टिमुरे चेक प्वाइन्टका तत्कालीन पोष्टपति जम केशव चैसिर सोही दिन चिनिया नाकामा गई उक्त ट्रकबाटै रक्तचन्दन पास भएको भन्ने प्रत्यक्षरूपमा थाहा पाई सो विषयमा (तत्कालीन गणपति) रिट निवेदकलाई समयमै प्रतिवेदन गरेको साथै उक्त ट्रक मिति २०६८।२।१ गते रक्तचन्दन चीनमा नै छोडी सो रक्तचन्दन ढाकेर लगिएको सिमेन्ट लिई नेपालतर्फ फर्कने क्रममा तत्कालीन पोष्टपति जमदारले उक्त ट्रकलाई नियन्त्रणमा लिई थप निर्देशनको लागि निज (तत्कालीन गणपति प्र.स) रिट निवेदकलाई पुनः प्रतिवेदन गर्दा प्रमाण लोप गराई अपराधबाट आफू बच्ने उद्देश्यले रिट निवेदकले सो ट्रकलाई छोड्नको लागि बदनियतपूर्वक निर्देशन दिएको । राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षार्थ तैनाथ रहेको नेपाली सेनाको इकाइको कमाण्डर जसको प्रमुख कर्तव्य र दायित्व नै राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षा भएकोमा राष्ट्रिय निकुञ्जले निर्धारण गरेको नियमविपरीत निषेधित समयमा रक्तचन्दन बोकेको ट्रकलाई छोड्नको लागि निर्देशन दिई रक्तचन्दन चीनतर्फ निकासी गरी सैनिक अनुशासन तथा पदीय आचरणविपरीतको कार्य गरी आफ्नो पदीय जिम्मेवारी सही तरीकाले निर्वाह नगरी अनुशासित संस्थाको रूपमा रहेको नेपाली सेनाको छबीमा नै नकारात्मक असर पार्ने कार्य गरेकोले निज निवेदकलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (भ) बमोजिमको कसूरमा ऐ.ऐनबमोजिम कारवाही गर्नुपर्ने माग दावीसहितको कोर्ट अफ इन्क्वायरीको राय प्रतिवेदन पेश गरेको ।

सैनिक ऐन, २०६३ बमोजिमको कसूरमा उक्त ऐन र सैनिक अदालत नियमावली, २०६४ बमोजिम अनुसन्धान गरी कसूरको सम्बन्धमा सत्यतथ्यसहितको कोर्ट अफ इन्क्वायरीको राय प्रतिवेदन पेश गरेकोलाई रिट निवेदकले के कुन संवैधानिक हक एवं कानूनी हकको हनन् हुन पुगेको वा के कति कारणले कोर्ट अफ इन्क्वायरीका सदस्यहरूलाई विपक्षी बनाएका हुन् ? रिट निवेदनमा स्पष्ट खुलाउन नसकेबाट समेत रिट निवेदकको रिट निवेदन खारेजभागी भएकोले खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतको विघटित कोर्ट अफ इन्क्वायरीका सदस्य राजेश बस्नेतका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेश भएको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकले अभियोग पत्रमा दावी गरेभन्दा प्रतिकूल फैसला गर्न मिल्दैन भनी जिकीर लिनु भएको सन्दर्भमा निवेदकलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (भ) बमोजिमको कसूरमा ऐ.ऐनको दफा १०१ को उपदफा (२) देहाय (ड) (३) र देहाय (ज) बमोजिम हदैसम्मको सजाय माग दावी रहेकोमा निजलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १०२ को उपदफा (१) मा कसूरको अभियोग ठहर भएमा सैनिक अदालतले सो कसूरका लागि दफा १०१ को उपदफा (२) मा लेखिएबमोजिमको सजाय वा कसूरको मात्रा अनुसार सोही दफाको उपदफा (१) मा लेखिएको सजायमध्ये कुनै कम सजाय दिन सक्नेछ भन्ने तथा ऐ.को उपदफा (२) बमोजिमसमेत भन्दा बढी सजाय दिने व्यवस्था रहेको छ । ऐ.को उपदफा (३) मा अधिकृत दर्जाको सैनिक व्यक्तिलाई १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (क), (ख) वा (ग) बमोजिमको सजाय गर्दा खण्ड (घ) बमोजिमको सजाय गर्नुपर्नेछ भन्ने

कानूनी व्यवस्था रहेकोले रिट निवेदकलाई दफा १०१ को उपदफा(१) मा लेखिएको सजाय गरेकोलाई न्यायिक परिपाटी विरुद्ध छ, भन्नु आधारहीन भएकोले रिट निवेदन खारेजभागी छ, भन्नेसमेतको विपक्षी विघटित समरी जनरल सैनिक अदालतका तत्कालीन अध्यक्ष उपरथी पूर्णचन्द्र थापाको तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेश हुन आएको लिखित जवाफ ।

राष्ट्रिय सुरक्षाको प्रमुख अङ्ग र सार्वभौमसत्ताको अन्तिम रक्षकको रूपमा सैनिक संगठन रहेको हुन्छ । हतियारबन्द फौजहरू रहने सैनिक सेवा सरकारको अन्य सेवाहरू भन्दा भिन्न र विशिष्ट चरित्र भएको विशेष प्रकृतिको सेवा हो । जुन अनुशासनको जगमा खडा रहेको हुन्छ । सैनिक ऐन, २०६३ बमोजिमको कसूरमा कोर्ट अफ इन्क्वायरी भई अनुसन्धानपश्चात् दिइएको राय प्रतिवेदनबाट अभियोजन भई सैनिक ऐन तथा सैनिक अदालत नियमावलीको प्रक्रिया पूरा गरी शुरू फैसला भएकोमा उक्त फैसलाउपर पुनरावेदन परी पुनरावेदनको रोहबाट समेत फैसला भएकोमा रिटको क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्न मिल्दैन । रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतको विघटित समरी जनरल सैनिक अदालत जङ्गी अड्डा भद्रकाली काठमाडौं ऐ.का तत्कालीन सदस्य महासेनानी नवजिव शम्सेर राणा, तत्कालीन सदस्य प्रमुखसेनानी श्री महेन्द्रजंग लामिछाने, तथा सैनिक विशेष अदालतका अध्यक्षसमेतका तर्फबाट एकै मिलानको यस अदालतसमक्ष पेश भएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित

विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री श्रीहरि अर्याल तथा अधिवक्ता श्री मथुराकुमार मास्केले मिति २०६८।१।२५ मा सिमेन्ट बोकेको ट्रक छाडिदिन ओमबहादुर रानाको निर्देशन बमोजिम उक्त ट्रक छाडिदिन हाम्रो पक्षले निर्देशन दिएको अवस्थासम्म हो । कोर्ट अफ इन्क्वायरीमा बुभदा रातको २ बजेको समयमा चेक प्वाइन्टबाट गाडी पास भएको स्थिति देखिन्छ । गाडी पास गर्न निर्देशन दिने प्रहरीउपर कारवाही भएको अवस्था छैन । उक्त घटनामा रक्तचन्दन तस्करी भएको भए त्यसमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई समेत कारवाही गर्नुपर्नेमा सो नगरी यी रिट निवेदकलाई मात्र कारवाही गरिएको अवस्था छ । निवेदकउपर सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) को अभियोग लगाइएको र दफा ५१ बमोजिम सजाय गरिएकोले अभियोग दावी र सजायमा विरोधाभाषको अवस्था छ । दावी गरिएभन्दा प्रतिकूल फैसला भएको तथा एउटै वारदातमा २ वटा सजाय भएको अवस्था छ । ऐनले गरेको व्यवस्थालाई नियमले संकुचन गर्न नसक्ने भन्ने यस अदालतबाट विभिन्न समयमा सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएका छन् । सैनिक विशेष अदालत कानूनबमोजिम गठन भएको मान्न मिल्ने हुँदैन । सैनिक अदालतलाई सैनिक नियमावली, २०६४ को नियम ३०(२) ले व्यवस्था गरेपनि अधिकार क्षेत्र प्रदान गर्ने विषयमा नियमावलीले निर्देशित गर्न सक्ने हुँदैन । पक्षलाई सजाय गर्ने गरी भएको समरी जनरल सैनिक अदालतको मिति २०६८।४।१६ को फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने भएको सैनिक विशेष अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पक्षलाई पूर्ववत् सैनिक सेवामा बहाली गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी रक्षा मन्त्रालयका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश शर्मा पौडेलले आफ्नो बहस प्रारम्भ गर्दै यी रिट निवेदकले ५ महिनापछि निवेदन लिएर अदालत प्रवेश गरेका कारण विलम्ब गरी रिट दायर भएको अवस्था छ। निवेदकले दावी र सजाय फरक भै विरोधाभाष भएको भनी मुख्य आपत्ति जनाएपनि दावीभन्दा बढी र बाहिर गएर फैसला गर्न नहुने तर दावीभन्दा कम सजाय गर्न पाईन्छ। तसर्थ समरी सैनिक अदालतबाट निर्णय हुँदा कानूनबमोजिम निर्णय भएकोले उक्त फैसला एवं सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको सैनिक विशेष अदालतको फैसलासमेत कानूनसम्मत हुँदा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था छैन भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

त्यस्तै विपक्षी सैनिक अदालतसमेतका तर्फबाट उपस्थित नेपाली सेना प्राड् विवाकका प्राड् सेनानी श्री रक्षा के.सी तथा बालकृष्ण पौडेलले बहस प्रस्तुत गर्दै यी रिट निवेदक रामजी थापाको निर्देशनमा रसुवागढीबाट रक्तचन्दन तस्करी भएको र सो सम्बन्धमा छानबीन गर्न इन्क्वायरी बोर्ड गठन भएको हो। निवेदकले मिति २०६८।१।२५ को ७:३० बजेतिर सह सेनानी रामबहादुर कार्कीलाई फोन गरी ना. ३ ख २८९४ को सिमेन्ट बोकेको ट्रकलाई धुन्चेसम्म छाडिदिनु भनी फोन गरेको कुरा रामबहादुर कार्की र लालबहादुर बस्यालको बयानबाट समर्थित भएको अवस्था छ। मिति २०६८।१।२५ को वारदातपछि रक्तचन्दन छाडेको ट्रक मिति २०६८।२।१ मा फर्किएको र सो ट्रक फर्कदा छाडिएका नाकाका स्थानीय व्यक्तिले ट्रक रोकी अगाडि बढ्न नदिएपछि ड्राइभरसमेतलाई यी निवेदकले सुरक्षा

दिएको अवस्था छ। रक्तचन्दन छाडेको कुरामा निवेदकले स्वीकार गर्नुभएको छ। सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १४३(२) ले नियम बनाउने अधिकार प्रदान गरेको र सोही अधिकारका आधारमा बनेको सैनिक नियमावली, २०६४ को नियम ३० लाई गैरकानूनी भन्न मिल्दैन। नियम कायम रहने तर सो नियमअन्तर्गत भएका फैसलालाई गैरकानूनी भन्न मिल्ने हुँदैन। सैनिक नियमावलीले सैनिक समरी अदालतलाई समेत सैनिक अदालतभित्र पर्ने भनी समेटेको छ। नियम ३० कानूनविपरीत भए त्यो बदर हुनुपर्नेमा हुन सकेको अवस्था छैन। कानूनबमोजिम स्थापित समरी सैनिक जनरल अदालतको निर्णय र सो अदालतको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको सैनिक विशेष अदालतको फैसला कानूनसम्मत हुँदा रिट जारी हुन सक्ने होइन भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

दुवैपक्षका तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायी तथा सहन्यायाधिवक्ताको बहस सुनी निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने हो होइन निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. मिति २०६८।१।२५ गते राती लामटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रभित्र रहेको सैनिक चेक प्वाइन्टहरूमा सवारी साधनहरूको आवतजावतमा रोक लगाइएकोमा रातको समयमा रक्तचन्दन बोकेको ना. ३ ख २८९४ को ट्रकलाई छाडिदिनु भनी मातहतका सैनिक व्यक्तिलाई निर्देशन दिएको र उक्त ट्रक मिति २०६८।२।१ गते फिर्ता भएकोमा टिमुरे चेकपोष्टका तत्कालीन पोष्टपति ज.म.केशव चैसिरले रिपोर्ट गर्दासमेत निज प्रमुख सेनानीले बर्दान्तपूर्वक उक्त ट्रक छाड्ने आदेश दिई रक्तचन्दन ओसारपसार जस्तो गैरकानूनी कार्यमा संलग्न भएका

निज गणपति प्रमुख सेनानीले सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) अनुसार कसूर गरेको हुँदा ऐ.ऐनको दफा १०१ को उपदफा २ को देहाय (ड) (३) र देहाय (ज) बमोजिमको सजायको माग दावी भएको अभियोगपत्र, सो अभियोगपत्रबमोजिम सजाय दिइएको समरी जनरल सैनिक अदालतको मिति २०६८/४/१६ को फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको सैनिक विशेष अदालतको मिति २०६८/१०/२४ को फैसलाले निवेदकको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक कुण्ठित हुन पुगेकोले उक्त फैसलाहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निजलाई पूर्ववत् सेवामा वहाल गराइपाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकीरसहित प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखियो ।

३. विपक्षी सैनिक विशेष अदालत, जङ्गी अड्डासमेतका तर्फबाट परेको लिखित जवाफ व्यहोरामा रिट निवेदक अह्निमर्दन गणपतिको रूपमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा रक्तचन्दन निकासी गर्नमा संलग्नता रहेको सम्बन्धमा गठित कोर्ट अफ इन्क्वायरीले दिएको राय प्रतिवेदनसमेतका आधारमा सैनिक ऐन, २०६३ र सैनिक अदालत नियमावली, २०६४ को व्यवस्थानुसार अभियोजन भै समरी जनरल सैनिक अदालत गठन भै सो अदालतले निवेदक रामजी थापा अवैधरूपमा रक्तचन्दन निकासी गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष संलग्न भै सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) बमोजिम कसूर गरेको ठहर्‍याई ऐ. ऐनको १०१ को उपदफा १ को खण्ड (ग) बमोजिम २(दुई) वर्ष कैद र ऐ. को खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी फैसला भएको र सो फैसलाउपर परेको निवेदकको पुनरावेदनमा कारवाही

गर्दा सो फैसला सदर गरिएको हो भन्नेसमेतको लिखित जवाफ व्यहोराबाट देखिएको एवं सोही व्यहोरालाई मेल खाने गरी अन्य विपक्षीहरूबाट समेत लिखित जवाफ पेश गरेको देखिन्छ ।

४. यी रिट निवेदकले मूलरूपमा अभियोगपत्रमा दावी गरेभन्दा प्रतिकूल हुने गरी फैसला भएको एवं सैनिक विशेष अदालत कानूनबमोजिम गठन नभएको जस्ता विषय उल्लेख गरी निजउपर लगाइएको अभियोगपत्र र सोही अभियोगपत्रबमोजिम भएको फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको सैनिक विशेष अदालतको फैसलालाई चुनौती दिई रिट दायर गरेको देखिन्छ । निजउपर लामटाड राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षार्थ तैनाथ रहेको अह्निमर्दन गणको गणपतिमा कार्यरत् रहँदा रक्तचन्दन निकासी गर्नमा संलग्न रहेको भन्ने मुख्य जरियाबाट निजउपर कारवाही गरिएको देखिन्छ । निजउपर अभियोग दायर हुँदा निजलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) बमोजिमको कसूरमा निजलाई ऐ. ऐनको दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम २ वर्ष कैद र ऐ. को खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी फैसला भएको देखिन्छ ।

५. यी रिट निवेदकले अभियोग दावी र फैसला विरोधाभाषपूर्ण भएको भनी मुख्य आपत्ति उठाएको देखिन्छ । सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (झ) मा भएको कानूनी व्यवस्थालाई दृष्टिगत गर्दा, खण्ड (छ) मा सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासन कायम राख्नुपर्ने कुनै काम नगरेमा वा सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासन विरुद्ध हुने

कुनै काम गरेमा भन्ने तथा ऐ. (भ) मा आफ्नो ओहदाअनुसारको आचरण नगरेमा भन्ने विषय उल्लेख भएको देखिन्छ। अह्निमर्दन गणको गणपति भएको व्यक्तिले निजको निर्देशनमा रक्तचन्दन बोकेको ट्रकलाई चेकप्वाइन्ट हरूमा क्रस गराउन निर्देशन दिएको भन्ने मुख्य आरोपलाई यी रिट निवेदकले अन्यथा भन्न सकेको देखिन्छ। अह्निमर्दन गणका जमदार केशव चैसिरले कोर्ट अफ इन्क्वायरीसमक्ष गरेको बयानमा रक्तचन्दन पास भएको सम्बन्धमा हल्लाखल्ला भएको सुनी डिउटीमा रहेका भरत बानियासमेतलाई सोझा करसाबले छाड्दै भनेकाले छोडिदिएको र पछि आफू र रणबहादुर राउतसहितका जवान चिनिया नाकापारीको ठाउँमा गै हेर्दा उक्त ट्रकमा रक्तचन्दन भएको देखी मोवाइलमा फोटोसम्म खिचन भ्याएको भनी बयान गरेको देखियो। त्यस्तै अर्का व्यक्ति भरत बानियाले बयान गर्दा २०६८/१/२५ गते राति पौने दश बजेतिर गणपति करसाबले मेरो मोवाइलमा फोन गरेको र पछि १२ बजेतिर करसाबले फोन गरी ट्रक बाटोमा फसेछ अलि ढीला हुन सक्छ, जतिबेला आएपनि छाडी दिनु भनी भनेको भनी बयान गरेको देखियो। अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा यी रिट निवेदकले डी.एस.पी. साहेबले फोन गरी चाइनिजको सिमेन्ट लिएर गाडी आएको छ त्यसलाई छाडी दिनु भनी भनेबाट भरत बानियालाई फोन गरी कालीकास्थान र धुन्चे पास गरेर आइसकेकोले सामान चेक जाँच गरेर छाडे हुन्छ भनी भनेको भन्ने व्यहोरा बयान गरी भरत बानियालाई फोन गरेको कुरालाई स्वीकार गरेको देखिन्छ। मिसिल संलग्न कागजातबाट उक्त रक्तचन्दनको फोटो केशव चैसिरले खिचेको भन्नेसमेतको व्यहोरासहित सो

रक्तचन्दनको फोटोको छायाँप्रति पेश भएको समेत देखिन्छ।

६. यी रिट निवेदक उक्त लामटाड राष्ट्रिय निकुञ्जको गणपति भएकोले निजले उक्त गणको गणपतिका हैसियतले उक्त संगठनको कुशल नेतृत्वसहित राष्ट्रसेवामा समर्पित हुन वाञ्छनीय हुन्छ। सेना जस्तो जिम्मेवार र अनुशासित संगठनमा नेतृत्व सम्हाले व्यक्तिले अन्य कुनै निकाय वा व्यक्तिको निर्देशनकै भरमा त्यस्तो आदेश दिनु कर्तव्यप्रति सचेत रहेको भनी भन्न सकिने हुँदैन। सेनाको अनुशासन तथा आचरण निकै संवेदनशील विषय हुने र सेनामा संलग्न सैनिक अधिकृतको भूमिका राष्ट्रको सुव्यवस्था कायम राख्नमा अत्यन्त महत्वपूर्ण हुने हुन्छ। आफ्नो कर्तव्य पालना गर्दा कुनै पनि प्रकारका अवाञ्छित गतिविधि वा गैरकानूनी क्रियाकलाप हुन लागेमा वा भएमा त्यसलाई मूकदर्शक भै हेर्न वा सुरक्षासँग सम्बन्धित विषयलाई नजरअन्दाज गर्न मिल्ने हुँदैन। सम्बन्धित गणको गणपतिका हैसियतमा सेनाको पदमा कार्यरत् अधिकृतबाट रक्तचन्दन जस्तो जैविक विविधताको वस्तु संरक्षण गर्नुको सट्टा त्यस्ता वस्तु ओसारपसारको कार्यमा संलग्न कसूरदारलाई उन्मुक्ति दिने हिसाबले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र प्रवेश गरेका सवारी साधनलाई राम्रोसँग जाँच गर्न मातहतका राष्ट्रसेवकलाई निर्देशन दिनुको सट्टा सहजै पार गर्न दिनु भनी निर्देशन दिनु सुव्यवस्था तथा सैनिक अनुशासन कायम राखेको र ओहदाअनुसारको आचरण गरेको भनी अर्थ गर्न मिल्ने। निजलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ५२ को खण्ड (छ) र (भ) को अभियोगबमोजिमको कसूरमा ऐ. ऐनको दफा १०१ को उपदफा १ को खण्ड (ग) बमोजिम २ वर्ष कैद र ऐ. को उपदफाको खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यमा

सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी भएको समरी जनरल सैनिक अदालतको मिति २०६८/४/१६ को निर्णयबमोजिम रिट निवेदकलाई सजाय गर्नु चर्को पर्ने देखिएको र सो निर्णयलाई केही उल्टी गरी यी रिट निवेदकलाई सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १०१ को उपदफा १ को खण्ड (ग) अनुसार ६ महिना कैद र ऐ. ऐनको दफा १०१ को उपदफा (१) को खण्ड (घ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी फैसला भएको देखिन्छ। यी रिट निवेदकले रक्तचन्दन बोकेको ट्रकका सम्बन्धमा आफ्नो कार्यक्षेत्रमा सो ट्रक प्रवेश गरेपछि राम्रोसँग चेक जाँच गर्न निर्देशन दिनुको सट्टा डी.एस.पी. साहेबले भनेकै आधारमा गाडी छाडी दिनु भन्ने निर्देशन दिनु आफैँमा शोभनीय देखिन आएन। तथापि निजको भूमिकाका कारण शुरू समरी जनरल अदालतबाट भएको २ वर्ष कैद सजाय चर्को पर्ने नै देखिएबाट सो २ वर्ष कैदलाई घटाई ६ महिना कैद हुने ठहराई भएको सैनिक विशेष अदालतको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिलेन।

७. यी रिट निवेदकले सैनिक अदालतको गठनको विषयलाई समेत चुनौती दिएको रिट निवेदन व्यहोराबाट देखिन्छ। सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १४३(२) को व्यवस्था हेर्दा सैनिक अदालतको गठन, विघटन, स्थगन, चालु गर्ने, अधिकारक्षेत्र, कार्यविधि तथा मुद्दा सदर गर्ने र दोहोर्‍याउने, ठहर वा सजाय कार्यान्वयनका विषयका अतिरिक्त उक्त उपदफामा उल्लिखित विषयमा नियम बनाउन सक्ने व्यवस्था भएबाट उक्त ऐनको दफा १४३(२) बमोजिमको अधिकारको सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी सेनासम्बन्धी विषयहरूमा बनाइएका नियम र

सो नियमका आधारमा गठित अदालतबाट भएका कामकारवाहीलाई अन्यथा भन्न मिल्ने भएन। सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १४३(ड) ले अदालतको अधिकारक्षेत्रबारे पनि नियमद्वारा व्यवस्थित गर्न बोलेको देखिएको र कार्यविधिमा मात्रै नियम बनाउन पाउने भनी भन्न मिल्ने भएन। नियमावलीले नै २ जना भै इजलास गठन गरेकोमा तथा यी निवेदकले नियमावलीलाई नै असंवैधानिक भनी चुनौती दिएको नभै नियमावलीबमोजिम गठित इजलासको फैसलालाई मात्र चुनौती दिएको र निजले चुनौती दिएको फैसला कानूनतः त्रुटिपूर्ण नदेखिएको यस्तो अवस्थामा यी रिट निवेदकले उक्त अदालतको गठनसम्बन्धी विषयलाई लिएर उठाएको आपत्तिलाई वस्तुनिष्ठ मान्न सक्ने देखिएन।

८. अतः विवेचित आधारहरू समेतबाट यी रिट निवेदकका हकमा सेवाबाट अवकाश दिने ठहराई निजलाई सैनिक ऐन, २०६३ बमोजिम ६ (छ) महिना कैद गर्ने गरी सैनिक विशेष अदालतबाट भएको फैसलाले यी निवेदकको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक हनन् भएको अवस्था विद्यमान नदेखिँदा उक्त सैनिक विशेष अदालतबाट भएको फैसला उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिरहन परेन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन्छ। रिट निवेदनको दायरीको लागत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु। उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.प्रकाश वस्ती

इति संवत् २०७० साल वैशाख ९ गते रोज २ शुभम
इजलास अधिकृतः विष्णुप्रसाद गौतम

निर्णय नं.१०११

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय

०६६-WO-०७१५

आदेश मिति: २०७०।१।१०।३

विषय : उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक: जिल्ला ताप्लेजुड, हाडदेवा गा.वि.स.वडा
नं. ४ बस्ने योगेश भन्ने यज्ञमणि न्यौपाने
विरुद्ध

विपक्षी: राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागसमेत

- अति आवश्यक सुरक्षासम्बन्धी विषय गोप्य राख्नुपर्ने एउटा कुरा हुन सक्छ तर पदपूर्तिका सबै शर्त र सिद्धान्तहरू गोपनीय राख्नुपर्ने औचित्य नदेखिने ।
- पारदर्शिताले सुरक्षालाई हरहालतमा अन्यथा असर पार्छ भन्ने कुरा गलत हो । सुरक्षा संवेदनशीलताको कुरा र सुरक्षा निकायको निमित्त प्रशासनिक कुराबीचको अन्तरलाई हेरी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको कामकारवाहीको गोपनीयता भङ्ग गर्ने गरी सो विषयहरूको सूचना माग गर्न आएको अवस्था नदेखिएको अवस्थामा सुरक्षा संवेदनशीलतालाई असर नपर्ने नियुक्तिका सेवा, शर्त र पदपूर्ति गर्ने तरिका जस्ता सर्वसाधारणको सामान्य जानकारीमा रहन

सक्ने कुराहरू जति सूचना पहुँचभित्र नपार्न भिल्ले नदेखिएकोले त्यसको वर्गीकरण गरी सेवा गठनसम्बन्धी कानूनको सान्दर्भिक अंशमा सम्बन्धित इच्छुक वर्गलाई पहुँच दिनु वाञ्छनीय हुन आउने ।

(प्रकरण नं.३)

निवेदकतर्फबाट:

विपक्षीतर्फबाट: विद्वान उपन्यायाधिवक्ता सूर्यनाथ
प्रकाश अधिकारी

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ दफा ३(१)(२)
- विशेष सेवा नियमावली, २०४४

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ:

राज्यको शान्ति सुरक्षा र राष्ट्रिय अस्तित्वसँग जोडिएको एक संवेदनशील निकायको रूपमा रहेको राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको काम कर्तव्य र अधिकारलाई संवैधानिक परिधिभित्र रही ऐन, कानून र नियमहरूले व्यवस्थित गरेको छ । राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको कर्मचारी नियुक्तिसम्बन्धी भएका कार्यहरूलाई हेर्दा २०५२ सालमा विज्ञापन गरी प्रतिस्पर्धा गराई कर्मचारी नियुक्ति गरेको र सो पश्चात् यो निवेदनपत्र दर्ता

भएका दिनसम्म कुनै एकजना व्यक्ति पनि खुला प्रतिस्पर्धा गराई नियुक्ति गरिएको अवस्था छैन । २०५२ सालयता २०६४ सालमा ६२ अनुसन्धान सहायक र ३७ अनुसन्धान अधिकृतलाई खुला प्रतिस्पर्धाबाट नियुक्ति गरिने भनी मिति २०६४।५।२८ मा राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशित गरी दरखास्त भराएकोमा उक्त परीक्षाको प्रक्रियालाई समेत अगाडि नबढाएउपर निवेदकको परमादेश मुद्दा परी हाल यस अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा छ । १ हजार ६ सय ७२ दरबन्दी रहेको राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा २०५२ सालदेखि हालसम्म सम्पूर्ण कर्मचारीहरू ठाडो तोकआदेशको भरमा राजनैतिक नातावाद, कृपावाद र व्यक्तिगत सम्पर्क र प्रभावका भरमा नियुक्ति गरिने र विपक्षी विभागअन्तर्गत काम गर्न इच्छुक नेपालीका लागि यिनै नातावाद, व्यक्तिगत सम्पर्क र राजनैतिक आश्रयदेखि बाहेक आफ्नो बौद्धिकता र क्षमताको प्रदर्शन गरी राज्यको सेवा गर्ने मौका २०५२ सालदेखि हालसम्म कुनै नेपाली नागरिकले प्राप्त गर्न पाएको अवस्था छैन । बिनाप्रतिस्पर्धा कर्मचारी नियुक्ति गर्न राय सल्लाह दिन नपाउने तथा अन्तरिम संविधानको धारा १२६(५) अनुसार परामर्श लिँदा दिँदा विपक्षी लोकसेवा आयोगले मनोमानी ढङ्गबाट राय सल्लाह दिन पाउँदैन । राय दिँदा आफैँले प्रयोग गर्ने कार्यविधिभन्दा माथि गई बिनाप्रतिस्पर्धा कुनै बौद्धिकता र क्षमताको जाँच गरी विधिको शासन उल्लङ्घन हुने किसिमबाट रायसल्लाहसमेत दिन मिल्दैन र राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागले त्यसरी स्वेच्छाचारी ढङ्गबाट कर्मचारी नियुक्ति गर्न पाइँदैन ।

२०५२ सालदेखि राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागअन्तर्गत रोजगारी गरी राज्यलाई सेवा गर्न

चाहने सम्पूर्ण नेपाली नागरिकको राज्यको एक जिम्मेवार निकायबाट भएको कानून र संविधानविपरीत कार्यहरू सार्वजनिक सरोकारको विषय हो । २०५२ सालदेखि योग्यता, क्षमता र प्रतिस्पर्धा गर्न सक्षम वर्गले प्रतिस्पर्धा गर्न पाएका छैनन् । म रिट निवेदकलाई समेत संविधानको धारा २७ अन्तर्गत सूचनाको हक प्राप्त छ । विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा गई २०५२ सालयता भएका सम्पूर्ण आन्तरिक नियुक्तिहरूको बारेमा जानकारी माग्दा जानकारी नदिएकाले ती नियुक्ति निर्णयहरूको प्रतिलिपि पाऊँ भनी दिएको निवेदन दर्तासमेत नगरिदिएको र दर्ता गर्न नमिल्ने भए दरपीठ गरी दिनुहोस् भन्दा विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका कर्मचारीहरूले दरपीठ पनि गर्दैनौं भनी मौखिक जवाफ दिएको र ती नियुक्ति निर्णयहरू बदर गराई माग्न जाने अर्को भरपर्दो वैकल्पिक बाटोसमेत नभएको तथा प्रस्तुत विषय सार्वजनिक सरोकार तथा म निवेदको परीक्षा गराई पाऊँ भनी परमादेश मुद्दासमेत यसै अदालतमा भएको हुँदा यस अदालतबाटै ती गैरकानूनी नियुक्ति निर्णयहरू मगाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाऊँ । साथै यो मुद्दालाई अग्रधिकार दिई मुद्दाको कारवाही किनारा गरिपाऊँ । यसरी २०५२ सालदेखि आजसम्म राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागअन्तर्गतका कार्यालयहरूमा प्रतिस्पर्धा गरी रोजगारीको अवसर प्राप्त गर्न विपक्षी निकायहरूबाट बन्देज लगाई आन्तरिकरूपमा नै कर्मचारी नियुक्ति गर्ने प्रथाले इच्छुक योग्यता पुगेका प्रतिस्पर्धा गर्न सक्षम नेपाली नागरिकले राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा २०५२ सालयता प्रतिस्पर्धा गर्न पाएनन् । राष्ट्रिय अखण्डता र शान्ति सुरक्षाको जिम्मेवारी बोकेको राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा

बिनाप्रतिस्पर्धा नियुक्ति पाएका कर्मचारीहरूबाट कस्ता जिम्मेवारीहरू बहन भएका छन् ।

नियमावली गोप्य रहने व्यवस्थाका आधारमा सार्वजनिक पद धारणा गरेका जिम्मेवार व्यक्तिहरूले आन्तरिकरूपमा नै कर्मचारी नियुक्ति गर्ने कार्य अख्तियारको दुरुपयोग हो । गोप्य नियमावलीको नियम ४.४ (१) अनुसार २० प्रतिशत पद छड्के प्रवेश प्रणालीद्वारा पूर्ति गरिने कुरा यसै अदालतमा विचाराधीन wo-०६४८ नं. को मुद्दामा लिखित जवाफमा उल्लेख भएकोमा २०५२ सालपछाडि के भएका सम्पूर्ण नियुक्तिहरू छड्के पद्धतिद्वारा मात्र भएका हुन् हुन् भने २० प्रतिशतदेखि बाहेक खुला प्रतिस्पर्धाबाट कर्मचारी नियुक्ति कहिले भएका हुन् जस्ता विषयमा भएका नियुक्तिहरू गैरकानूनी छन् भने त्यस्ता नियुक्तिहरू बदर हुनुपर्दछ । २०५२ साल पछाडि मिति २०६४।५।२८ मा गोरखापत्रमा प्रतिस्पर्धाका लागि विज्ञापन भएकोमा उक्त विज्ञापनअनुसार दरखास्त भर्ने व्यक्तिहरूको लागि परीक्षा नगराएउपर wo-०३९९ नं. को परमादेश समेत मुद्दा चलिरहेको अवस्थामा छ ।

एक वर्गले गैरकानूनीरूपमा विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा बिनाप्रतिस्पर्धा व्यक्तिगत सर्म्क र राजनितिक हैसियतका आधारमा रोजगारीको अवसर प्राप्त गरेको र सक्षम, योग्य र प्रतिस्पर्धा गर्न इच्छुक वर्गले प्रतिस्पर्धा गर्न पाउनुपर्ने समानता, स्वतन्त्रता र रोजगारीको हकविपरीत प्रतिस्पर्धा गर्नसम्म नपाउने गरी मौलिक हकमा अनुचित बन्देज लगाई विभिन्न व्यक्तिहरूलाई ठाडो तोक आदेशको भरमा भित्रभित्रै २०५२ सालदेखि हालसम्म कर्मचारी नियुक्ति गरिएको हुँदा सो नियुक्ति निर्णयको जानकारी म रिट निवेदकलाई उपलब्ध नगराएकोले

यहाँ पेश गर्न असमर्थ भएको हुँदा यस अदालतका तर्फबाट नै मगाई ती गैरकानूनी नियुक्ति निर्णयहरूलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१)(२) समेतका आधारमा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी प्रतिस्पर्धासमेत गर्न नपाउने गरी विज्ञापन नगरी मौलिक हकमाथि अनुचित बन्देज लगाएकोले बन्देज हटाई प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने हकलगायत अन्य आवश्यक जे जो आदेश, निर्देशित गरी न्याय पाऊँ भन्नेसमेतको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु । लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

विपक्षी रिट निवेदकले कुन पदमा कहिले राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागबाट बिनाप्रतिस्पर्धा कर्मचारी भर्ना गरेको हो सो स्पष्ट नखुलाई उक्त कार्यमा असंलग्न यस आयोगलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्नेसमेतको विपक्षी लोकसेवा आयोगका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेश भएको लिखित जवाफ ।

विभागले आफ्नो नियमावलीबमोजिम मिति २०६४।५।२८ मा सूचना प्रकाशित गरी खुला प्रतियोगिताबाट कर्मचारी छनोट गरी नियुक्ति गर्न दरखास्त आह्वान गरेकोमा सो सम्बन्धमा परीक्षा

सञ्चालन प्रयोजनार्थ आवश्यक कार्य भइरहेको व्यहोरा यिनै निवेदकले दायर गरेको रिट नं. ४७७/०६५-wo-०३१९ को परमादेश र रिट नं. ०६५-wo-०६४८ को उत्प्रेषणसमेतमा लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्ने क्रममा विस्तृतरूपमा सत्य तथ्य व्यहोरा स्पष्ट हुने गरी प्रस्तुत गरिसकिएको हुँदा यहाँ पुनरावृत्ति गरिएको छैन। यी रिट निवेदकले निवेदनमा उठाएको विषयवस्तुका सम्बन्धमा पहिल्यै २ पटकसम्म रिट निवेदन दर्ता गरिसकेका र पुनः सोही विषयलाई सार्वजनिक सारकारको विषयवस्तु बनाई रिट दर्ता गरेर सम्मानीत अदालतको समयलाई अवमूल्यन गर्न खोजेको देखिन्छ। व्यक्तिगतरूपमा रिट दर्ता गरिसकेका व्यक्तिले पुनः सोही विषयवस्तुलाई सार्वजनिक सरोकारको विषय बनाई रिट दर्ता गरेको तथा कानूनी उपचारको बाटो अवलम्बन गर्ने सन्दर्भमा कुनै एक विषयमा कुनै व्यक्तिलाई संविधान र कानूनले प्रदान गरेका उपचारका हकहरू मध्ये कुनचाँही हकको उपभोग गर्ने भन्ने सम्बन्धमा छनौटको अधिकारका आधारमा एक पटक कुनै हकको उपभोग गरिसकेपछि एउटै विवादलाई पटकपटक अदालतमा परीक्षण गराउन कानूनको सामान्य सिद्धान्तसमेतले मिल्दैन। यो विभाग राज्यको शान्ति सुरक्षा र राष्ट्रिय अस्तित्वसँग जोडिएको एक संवेदनशील निकाय हो। यस संस्थामा हुने गरिने कार्य सुरक्षाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित हुने, संस्थाको नीति, नेपाल सरकारबाट समयसमयमा तय हुने गरिने सरकारी नीति र कार्यक्रम भएको तथा सेवाको ऐन नियमअनुरूपको परिधिमा रही कानूनले तोकेको आफ्नो दायित्व र कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्ने यस विभागले अङ्गीकार गर्ने कार्य नीति सार्वजनिक गर्न गराउन Security norms र value

समेतले नदिने र सरकारको नीतिगत विषय वस्तु Judicial Review को विषय बन्न नसक्ने हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको लिखित जवाफ।

कुनै पनि पदमा खुला प्रतिस्पर्धाद्वारा छनौट गर्नु सम्बन्धित निकायको कर्तव्य भएको कुरामा कुनै द्विविधा छैन। राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको कर्मचारी नियुक्ति सम्बन्धमा भएको विज्ञापनबमोजिम यथासक्य चाँडो विज्ञापनको परीक्षा गर्ने गराउने कार्य भइरहेको छ। भएको विज्ञापनको नियमानुसार परीक्षा सञ्चालन गर्न आवश्यक कार्य भइरहेको हुँदा सोही प्रयोजनका लागि रिट जारी हुनुपर्ने होइन। रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतको विपक्षी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेश भएको लिखित जवाफ।

विशेष सेवा नियमावली, २०४४ को नियम ४.५ बमोजिम खुला प्रतिस्पर्धाद्वारा पदपूर्ति गर्न राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागबाट विज्ञापन भै दरखास्त फाराम लिने काम सम्पन्न भैसकेको छ। अब केही दिन मै सम्बन्धित विभागबाट परीक्षा सञ्चालन हुने नै हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेतको विपक्षी गृहमन्त्रालयका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मिसिल संलग्न कागजातसहितका तथ्य अध्ययन गरी विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री सूर्यनाथ प्रकाश अधिकारीले निवेदकले माग गरेको विषयका

सम्बन्धमा नेपाल विशेष सेवा ऐन, २०४२ र नियमावली, २०४४ समेतको आधारमा हुने तथा विशेष सेवा ऐन, २०४२ अन्तर्गत उठाइएका विषयहरूका सम्बन्धमा यस अदालतबाट पटकपटक फैसला भै ती विषयहरूमा स्पष्ट भएको अवस्था रहेबाट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था छैन, रिट खारेज गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ताको बहससमेत सुनी निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने हो होइन त्यसतर्फ निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो । रिट निवेदकले निवेदनमा मूलतः विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागबाट बिनाप्रतिस्पर्धा, प्रतिस्पर्धा गर्नसम्म नपाउने गरी मौलिक हकमा अनुचित बन्देज लगाई विभिन्न व्यक्तिहरूलाई ठाडो तोक आदेशको भरमा २०५२ सालदेखि हालसम्म कर्मचारी नियुक्ति गरिएको तथा सो नियुक्ति निर्णयको जानकारी निवेदकलाई उपलब्धसमेत गराइएकाले सो नियुक्ति, निर्णयहरूलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी प्रतिस्पर्धासमेत गर्न नपाउने गरी विज्ञापन नगरी मौलिक हकमाथि अनुचित बन्देजसमेत लगाएकोले सो बन्देज हटाई प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने गरी जो चाहिने आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेतको मुख्य निवेदन जिकीर लिई प्रस्तुत निवेदन दायर गरेको देखियो ।

विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको लिखितजवाफ व्यहोरा हेर्दा यो विभाग राज्यको शान्ति सुरक्षा र राष्ट्रिय अस्तित्वसँग जोडिएको एक संवेदनशील निकाय भएको यस संस्थामा हुने गरिने कार्य सुरक्षाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित हुने,

संस्थाको नीति, नेपाल सरकारबाट समय समयमा तय हुने गरिने सरकारी नीति र कार्यक्रम भएको तथा सेवाको ऐन नियमअनुरूपको परिधिमा रही कानूनले तोकेको आफ्नो दायित्व र कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्ने यस विभागले अङ्गीकार गर्ने कार्य नीति सार्वजनिक गर्न गराउन Security norms र value समेतले नदिने र सरकारको नीतिगत विषय वस्तु Judicial Review को विषय बन्न नसक्ने हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको लिखित जवाफ व्यहोराबाट देखिन्छ ।

२. यी रिट निवेदकले विपक्षी राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागबाट गरिने नियुक्ति प्रतिस्पर्धाबिना गरिने गरिएको तथा २०५२ सालदेखि योग्यता, क्षमता र प्रतिस्पर्धा गर्न सक्षम वर्गले नपाएको र सोको निर्णयका सम्बन्धमा माग गर्दा विपक्षी निकायले सोको जानकारी नदिएको भन्ने मुख्य आपत्ति जनाई विपक्षी निकायका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गर्नका लागि भनी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको पाइयो । विपक्षीले लिखित जवाफमा उल्लेख गरेअनुसार राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका कार्यहरू सुरक्षाको मान्यता र मूल्यसँग सम्बन्धित रहेको भन्ने कुरामा विवाद रहन सक्तैन । के कस्ता विषयहरू गोप्य राख्नुपर्ने र के कस्ता विषयहरू सरकोकारवाला वा सर्वसाधारणका लागि प्रवाह गर्न सकिने भन्ने विषय कानूनले निर्धारण गरेबमोजिम हुन्छ । सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनामा आम नागरिकको पहुँचलाई सरल र सहज बनाउन, राज्य र नागरिकको हितमा प्रतिकूल असर पार्ने संवेदनशील सूचनाको संरक्षण गर्न र नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउने

उद्देश्य लिई सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ लागू भएको प्रस्तुत पृष्ठभूमिमा उक्त ऐनको दफा ३ मा प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई यस ऐनको अधीनमा रही सूचनाको हक हुने तथा सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँच हुने प्रत्याभूति गर्दै ऐनको दफा ३ को उपदफा ३ मा उपदफा १ र २ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सार्वजनिक निकायमा रहेको देहायको विषयसम्बन्धी सूचना प्रवाह गरिने छैन भन्दै नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने, अपराधको अनुसन्धान, तहकीकात तथा अभियोजनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने, आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा वैङ्किक वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने, विभिन्न जातजाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा प्रत्यक्षरूपमा खलल पार्ने, व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जीउ, ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुऱ्याउने जस्ता सूचना प्रवाह नगर्नुपर्ने उचित र पर्याप्त कारण भएकोमा बाहेक त्यस्तो सूचना प्रवाह गर्ने दायित्वबाट सार्वजनिक निकाय पन्छिन पाउने छैन भन्ने आधारभूत व्यवस्था गरी सूचनाको हक र त्यस्तो हक प्रत्याभूतिको व्यवस्थापनलाई समेत ऐनले स्पष्ट पारेको देखिन्छ। यद्यपि कतिपय विषयहरू जस्तो सुरक्षासँग सम्बन्धित विषयका हकमा सम्बन्धित संगठनले आवश्यक नीति अख्तियार गर्न सक्ने कुरामा विमती रहँदैन।

३. रिट निवेदकले पदपूर्तिको विषयका सूचनाका सम्बन्धमा प्रश्न उठाएको देखिन्छ। अति आवश्यक सुरक्षासम्बन्धी विषय गोप्य राख्नुपर्ने भए एउटा कुरा हो तर पदपूर्तिका सबै शर्त र सिद्धान्तहरू

पनि गोपनीय राख्नुपर्ने औचित्य देखिँदैन। पारदर्शिताले सुरक्षालाई हरहालतमा अन्यथा असर पार्छ भन्ने कुरा गलत हो। सुरक्षा संवेदनशीलताको कुरा र सुरक्षा निकायको निमित्त प्रशासनिक कुराबीचको अन्तरलाई प्रस्तुत विषयमा हेर्नुपर्ने हुन आउँछ। यी निवेदकले राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको काम कारवाहीको गोपनीयता भङ्ग गर्ने गरी सो विषयहरूको सूचना माग गर्न आएको अवस्था निवेदन व्यहोराबाट देखिँदैन। सुरक्षा संवेदनशीलतालाई असर नपर्ने नियुक्तिका सेवा, शर्त र पदपूर्ति गर्ने तरिका जस्ता सर्वसाधारणको सामान्य जानकारीमा रहन सक्ने कुराहरू जति सूचना पहुँचभित्र नपार्न मिल्ने नदेखिएकोले त्यसको वर्गीकरण गरी सेवा गठनसम्बन्धी कानूनको सान्दर्भिक अंशमा सम्बन्धित इच्छुक वर्गलाई पहुँच दिनु वाञ्छनीय हुन आउँछ।

४. तसर्थ, सो व्यवस्था मिलाउनुपर्ने र सो गर्न सक्ने नै हुँदा यस सम्बन्धमा यथोचित व्यवस्था गर्न नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण हुनुपर्ने देखिँदा सो सम्बन्धमा नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण गराउनु।

५. निवेदकले उठाएका अन्य कुराका हकमा निवेदक सिरिश पाठक विरुद्ध श्री ५ को सरकार मन्त्रिपरिषद् सचिवालय भएको उत्प्रेषण मुद्दामा यस अदालत विशेष इजलासबाट मिति २०६०।३।१९ मा आदेश हुँदा शान्ति सुरक्षाको प्रत्याभूतिको लागि बनाइएका सबै व्यवस्थाहरू सबैले थाहा पाउनुपर्ने प्रकृतीको हुनुपर्दछ भन्न नहुने, कानूनबमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने ठहर भएका विषयहरूलाई प्रकाशित गर्न नपर्ने र सबैले सोको जानकारी पाउनु नै पर्छ र पाउने संवैधानिक हक नै हो भन्ने अर्थ गर्न नमिल्ने भन्ने सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएबाट निवेदकले

माग गरेको विशेष सेवा नियमावली, २०४४ को सम्बन्धमा जानकारी पाउँ भन्ने विषयका हकमा मागबमोजिम आदेश जारी गर्ने स्थितिसमेत नभएकोले तथा निवेदकको मागबमोजिमको अवस्था समेत प्रस्तुत रिट निवेदनमा विद्यमान नरहेकोले निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न नमिली रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.वैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७० साल वैशाख १० गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृत: विष्णुप्रसाद गौतम

निर्णय नं.१०१२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
२०६७-CR- ०१४६, ०२५०, ०३१०
फैसला मिति: २०७०।३।१२।४

मुद्दा :- कर्तव्य ज्यान।

पुनरावेदक प्रतिवादी: भ्पापा जिल्ला, महेशपुर
गा.वि.स.वडा नं.३ घर भई हाल कारागार

शाखा, भ्पापामा थुनामा रहेका रञ्जित
राईसमेत

विरुद्ध

प्रतिवादी वादी: भ्पापा जिल्ला, महेशपुर गा.वि.स.वडा
नं.१ बस्ने दिलबहादुर लिम्बूको जाहेरीले
नेपाल सरकार

पुनरावेदक प्रतिवादी: भ्पापा जिल्ला, पृथ्वीनगर
गा.वि.स.वडा नं.४ घर भई हाल कारागार
शाखा, भ्पापामा थुनामा रहेका सुनिलकुमार
वसेल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी वादी: भ्पापा जिल्ला, महेशपुर गा.वि.स.वडा
नं.१ बस्ने दिलबहादुर लिम्बूको जाहेरीले
नेपाल सरकार

पुनरावेदक वादी: दिलबहादुर लिम्बूको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी: भ्पापा जिल्ला, महेशपुर
गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने रञ्जित राईसमेत

शुरू फैसला गर्ने न्यायाधीश:-

मा.न्या. श्री शालिग्राम कोइराला

पुनरावेदन फैसला गर्ने न्यायाधीश :-

मा.मु.न्या. श्री पुरुषोत्तम पराजुली

मा.न्या.श्री मोहनबहादुर कार्की

- घटनामा उपस्थित थिएनौ अन्यत्र रहेका थियौ भनी जिकीर लिएतापनि अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान व्यहोरालाई

अदालतमा बयान गर्दा उल्लेख गरी बयान गरेबाट अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान अन्य सम्बद्ध प्रमाणहरूबाट पुष्टि गरिरहेकोमा अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्षको बयान व्यहोरा अन्यथा प्रमाणित गर्न सकेको नदेखिएको अवस्थामा व्यहोरा पूर्णरूपमा भूठा हो भन्ने कुरा विश्वसनीय नदेखिने ।

- ठोस आधार प्रमाणको अभावमा अदालतमा इन्कारी बयान गरेकै आधारमा वारदात घटाएको वेलामा घटनास्थलमा मौजूद नरही अन्यत्र थिएँ भनी लिएको जिकीर प्रमाणद्वारा पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानलाई स्वेच्छाले गरेको बयान होइन रहेछ भन्नु तर्कसङ्गत नहुने ।

(प्रकरण नं.४)

- वारदात घटाई सकेपछि विवाहमा सामेल हुन गएको देखिएको र विवाह हुने दुलहीले प्रतिवादीहरूलाई देखेको भने पनि प्रतिवादीहरू एकैस्थानमा वसिरहनु पर्ने नभई आफूखुशी विवाहस्थल छोडी हिड्न सक्ने अवस्था भई केही समय कतै गई फर्की आउन सक्ने बाटोको दूरी रहेको देखिँदा विवाहमा पटकपटक देखभेट हुने हुँदा यति नै समयमा उपस्थित भएको भनी समय यकीन गर्न सक्ने स्थिति नहुने ।
- साक्षीले गरेको बकपत्रमा प्रतिवादीसँग भेट भएको छैन भनी लेखाई दिएको अवस्थासमेतका प्रमाणहरूबाट वारदात मिति समयमा प्रतिवादीहरू दुलहीको

विवाहमै रहे बसेका रहेछन्, घटनास्थलमा थिएँनौँ भन्ने जिकीर समर्थन हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं.५)

- बयान कागजमुताबिकको ठाउँमा दर्जा पुगेको प्रहरीसमेत भै प्रतिवादीहरू समेत एवं खानतलासी गर्दा स्थानीय भलादमीहरू समेतको रोहबरमा बरामद भएको खुकुरी अपराधसँग सम्बन्धित देखिएकोले सम्बद्ध प्रमाण प्रमाण गाह्य नहुने भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.८)

- मुद्दाको अनुसन्धान तहकीकातको अवस्थामा प्रहरीबाट गैरकानूनी बल प्रयोग गरी स्वेच्छविरुद्धको बयान प्रमाणित हुन आएमा त्यस्तो बयान प्रमाण ग्राह्य हुँदैन तर, त्यस्तो बयान स्वेच्छविरुद्ध भएको भनी सरकार वादी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(३) को व्यवस्थाबमोजिम अदालतमा निवेदन दिई स्वेच्छविरुद्धको बयान हो भनी प्रमाणित गराउन नसकेको स्थितिमा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयानलाई स्वेच्छविपरीतको बयान भन्न मिल्दैन । त्यस्तो बयान प्रमाणमा लिन मिल्ने ।

(प्रकरण नं.९)

पुनरावेदक वादीतर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता
सूर्यप्रसाद कोइराला

पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ
अधिवक्ताहरू हरिहर दाहाल, शम्भु थापा,
सुभाष नेम्बाङ्ग र अधिवक्ता पूर्ण राजवंशी,
विद्वान वैतनिक कानून व्यवसायी श्रुतिकुमारी
रेग्मी

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३), १७(१) नं.
- सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(३)

फैसला

न्या.सुशीला कार्की: पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६७२११० को फैसलाउपर वादी एवं प्रतिवादी दुवै पक्षहरूका तर्फबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) र (ग) बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ:-

जिल्ला भापा, महेशपुर गा.वि.स. वडा नं.१ स्थित पूर्वमा देउराली साहिँला लिम्बूको बाँसघारी, पश्चिममा करबीर लिम्बूको बाँसघारी, उत्तर-दक्षिणमा ज्ञानेचोकदेखि महेशपुर-१, फागो चोक जाने कच्ची बाटो यति चार किल्लाभिन्न रहेको सिमसारे होलीको काठे पुलभन्दा २५ फिट उत्तर पश्चिमपट्टि कच्ची सडकको बायाँतर्फको भागमा रहेको डीलमा आलो रगत जमेको देखिएको र बाटोभन्दा मुनि ५ फिट मडारिएको र रगत यत्रतत्रसमेत लागेको र महेशपुर-१ बस्ने वर्ष १९ को शैलेस लिम्बूलाई खुकुरी प्रहार गरी गम्भीर घाइते बनाएको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

जिल्ला भापा, भद्रपुर नगरपालिका वडा नं. १५ स्थित मेची अञ्चल अस्पताल, भद्रपुरको कम्पाउण्डभिन्न रहेको यात्रु प्रतिकालय भवनमा पूर्व टाउको, पश्चिम गोडा गरी स्टेचरमाथि उत्तानो

अवस्थामा सेतो कपडाले छोपी राखेको मृत लासको छोपेको कपडाहरू हटाई हेर्दा दुवै गोडा तथा हात समानान्तर भई तन्किएको अवस्थामा रहेको । मृतकको गर्धनमा १ फिट लम्बाई, ६ इञ्च गहिराई भएको ठूलो चोट तथा बायाँ हातको कुममा ६ इञ्च लम्बाई, ४ इञ्च गहिराई चोट भएको देखिएको, मृतकले लगाएको कपडाहरूमा रगत लागेको देखिएको, मृतकको मलद्वारबाट दिसा निस्किएको देखिएको भन्नेसमेत व्यहोराको वर्ष १९ को मृतक शैलेस लिम्बूको लास जाँच प्रकृति मुचुल्का ।

म जाहेरवालाको साहिँलो छोरा वर्ष १९ को शैलेस लिम्बू मिति २०६४।१०।१३ गते पृथ्वीनगर गा.वि.स. वडा नं. ४ स्थित ज्ञानेचोकमा लाग्ने हटिया बजारमा गएकोमा घर फर्की नआएकोले सोही दिन निज छोरोलाई खोजतलास गर्दा राती ११.०० बजेको समयमा छोरोलाई खुकुरी प्रहार गरी घाइते अवस्थामा लडाई रहेको अवस्थामा महेशपुर सिमसारे काठको पुल छेउमा भेटिएकोले तत्कालै उपचारको लागि मेची अञ्चल अस्पताल, भद्रपुरमा ल्याउँदा ल्याउँदै बाटैमा मृत्यु भएको हुँदा मेरो साहिँलो छोरोलाई को-कसले खुकुरी प्रहार गरी काटी मारेको हो भनी गाउँ घरमा खोजतलास गर्दै जाँदा जिल्ला भापा, महेशपुर-१ बस्ने बुद्धिराज लिम्बू, ऐ.ऐ.३ बस्ने रञ्जित राई, ऐ.ऐ.पृथ्वीनगर-४ बस्ने सुनिलकुमार वसेल (सार्की) समेत तीन जनाले खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारी फरार भएको भनी बुझिन आएको हुँदा निजहरूलाई पक्राउ गरी ज्यानसम्बन्धी महलअनुसार कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भापा, महेशपुर-१ बस्ने दिलबहादुर लिम्बूको जाहेरी दरखास्त ।

म मिति २०६४।१०।१३ गतेका दिन दिउँसो १६.०० बजेको समयमा आफ्नो फुपू फुपाको घरमा गएको थिएँ। सो समयमा फुपूको छिमेकी बुद्धिराज लिम्बूसँग भेट भई हामी दुवैजना ज्ञानेचोकमा बजार लाग्ने भएकोले ज्ञानेचोकमा गएका थियौँ। ज्ञानेचोकमा पुग्दा सुनिलकुमार वसेलसँग भेट भयो। सो समयमा महेशपुरमा बस्ने शैलेश लिम्बू मातेर बजारमा जो सुकैलाई गालीगलौज गरी रहेको थियो। प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलको चोकमा पसल भएको र साँझको समय पनि भएकोले सुनिलकुमारले आफ्नो पसल बन्द गरी आ-आफ्नो घरतर्फ लाग्यौँ। म साँझको समयमा प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूको घरमा गएको थिएँ। सो स्थानमा तीनकट्टेका साथीहरू शुभ विवाहको लागि डेक लिन आएका थिए। सो समयमा प्रतिवादीहरू सुनिलकुमार वसेल पनि सो घरमा आएका थिए। त्यसपछि मसमेतले साइकलमा डेक फिट गरी पृथ्वीनगर-५ स्थित तीनकट्टे भन्ने स्थानमा जानु भनी पठायौँ। निजहरू सुनिलकुमार वसेल, बुद्धिराज लिम्बू र मसमेत सिमसारे काठेपुलतर्फ लाग्यौँ। सुनिल र बुद्धिराज बेग्लै, शैलेस लिम्बू यही बाटो भएर आउँछ भनी कुराकानी गरी रहेका थिए। मसमेत तीनजना काठेपुलमुनि लुकेर बस्यौँ, केही समयपश्चात् शैलेस लिम्बू नसाको सुरमा कराउँदै आयो। निज पुलपारी कट्टेने वित्तिकै सुनिलले मलाई खुकुरी बोकी राख्नु भनी खुकुरी दियो, प्रतिवादी सुनिलकुमार र बुद्धिराज पुलमुनिबाट बाहिर निस्के। म पनि खुकुरी लिएर केही छिनपछि पुलमुनिबाट बाहिर निस्कें। खुकुरी पुनः सुनिलकुमारले मागेर लग्यो। सिमसारे पुलपारी नसाको सुरमा शैलेस लिम्बूले अश्लील शब्दहरू प्रयोग गरी रहेको अवस्थामा सुनिलले निज शैलेसलाई खुकुरी प्रहार

गर्‍यो। खुकुरी प्रहार गर्दा शैलेस लिम्बू नढलेपछि पुनः अर्को पटक गर्धनमा प्रहार गर्दा शैलेस लिम्बू ढलेपछि सुनिलकुमारले खुकुरी बोक्यो। बुद्धिराज र म भाग्यौँ। म फुपाको घरतर्फ लागें। एकछिनपछि भेट भएकोले हामी तीनजना नै साइकल चढी तीनकट्टेमा विवाह भएकोले त्यसतर्फ लाग्यौँ। सुनिलकुमार वसेलले आज शैलेसलाई बनाउनु पर्छ भनी बुद्धिराजसँग कुरा गरेको सुनेको थिएँ। उक्त घटना घटाउने कार्यमा मेरो पूर्ण सहमत छ। घटना मिति २०६४।१०।१३ गते राति १९.३० बजेको समयमा भएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रञ्जितकुमार राईले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

म मिति २०६४।१०।१३ गतेका दिन आफ्नो हिमालय इलेक्ट्रिकल्स दोकानमा थिएँ। साँझका समयमा साथीहरू साउण्डबक्स लिन आएकोले मैले मेरो पसल बन्द गरी साउण्डबक्स लिनको लागि प्रतिवादी अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बूको घरतर्फ जाँदै गर्दा ऐ.पृथ्वीनगर ४ स्थित मामा दोकानमा निस्केर विवाहको लागि क्यामरा माग्नु पर्ने भएकोले सो दोकानमा गएको र केही समयपश्चात् उक्त स्थानमा महेशपुर-१ बस्ने वर्ष १९ को शैलेस लिम्बू आई आसपासमा रहेको मानिस तथा मसमेतलाई अश्लील शब्दहरू प्रयोग गरेको र उक्त दिन हाट बजार लागेको कारण निजले मादक पदार्थ सेवन गरेका थिए। निजको सँघैको आचरण व्यवहारसमेत खराब भएकोले मैले बेवास्ता गरी मसमेत बुद्धिराज लिम्बू, रञ्जित राईसमेत बुद्धिराजको घरमा साउण्डबक्स लिन पुगेका थियौँ। मसमेतले साउण्डबक्स साइकलमा फिट गर्‍यो र तीनवटा साइकल सोही स्थानमा छाडी महेशपुर-

१ बस्ने गणेश लिम्बूको घरमा गयौं । निजको घरमा जाँदा नभेटेपछि पुनः अर्को बाटो भएर फकिर्ने क्रममा महेशपुर-१ स्थित रहेको सिमसारे पुल पारी २५ फिट उत्तर-पश्चिमपट्टिको बाँया भागमा रहेको डीलमा मादक पदार्थ सेवन गरी नसाको सुरमा अश्लील शब्दहरू प्रयोग गरी एकलै कराई बसी रहेको शैलेस लिम्बू भएको स्थानमा मसमेत तीनजना पुग्यौं । निजले बसेको स्थानबाट उठी मसमेतलाई आमा चकारी गालीगलौज गर्न थालेपछि सहनै नसक्ने अवस्था भएपछि मैले बोकेको खुकुरीले टाउकोमा ताक्दा निजले शरीर हल्लाउँदा निजको बाँया हातको कुममा प्रहार हुन पुग्यो । त्यसपछि पनि निज नढलेकोले पुनः अर्को पटक गर्धनमा काटेपछि निज शैलेस लिम्बू डीलमा ढलेपछि मैले खुकुरी हातमा बोकी हामी तीनजना भाग्यौं । केही पर पुगेपछि मैले बाँसघारीमा फालेर साइकल भएको स्थानमा पुगी तीनैजना साइकल चढी तीनकट्टे विवाह घर पुग्यौं । विवाह घरमा पुगेपछि बुद्धिराज लिम्बूले खुकुरी कहाँ फाल्यौं भनी सोधेकोले मैले घटनास्थल नजिकमा रहेको बाँसघारीमा फालेँ भनें । निजले उक्त खुकुरी के कहाँ राखे मलाई थाहा छैन । निज शैलेस लिम्बू उधारो खाने, पैसा माग्दा नदिने, धम्काउने, भाँडाकुँडा लात्ताले हानी कुच्याई दिने, माओवादीको धाक दिई पैसा मागी रहने, गाउँघरमा दिदी बहिनीहरूलाई देखासाथ जिस्काउने, समाउने गाउँघरको शुभ-अशुभ कार्यमा मादकपदार्थ सेवन गरी अवरोध पुऱ्याई गाउँघरलाई नै आतङ्कित तुल्याउने व्यक्ति भएकोले निजलाई मसमेतले सफाया गरेको हो भनी प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६४।१०।१३ गतेका दिन म आफ्नै घरमा रहेको अवस्था दिउँसो १६.०० बजेको समयमा प्रतिवादीमध्येको रञ्जित राई घरमा आएको र उक्त दिन ज्ञानेचोकमा बजार लाग्ने भएकोले हामी दुवैजना चोकमा पुग्दा अर्का प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलसँग भेट भयो । सो अवस्थामा जिल्ला भ्नापा, महेशपुर गा.वि.स. वडा नं.१ बस्ने शैलेस लिम्बूले मादक पदार्थ सेवन गरी चोक बजारमा आउने व्यापारीहरूलाई गालीगलौज जस्ता अश्लील शब्दहरू प्रयोग गरिरहेको थियो । केही समयपश्चात् सुनिलकुमार वसेलसँग मसमेत बसिरहेको अवस्थामा निज आई गालीगलौज गर्न थाल्यो । सुनिलकुमार वसेलले पसल बन्द गरी ज्ञानेचोकमा रहेको मामाको पसलमा विवाहको लागि क्यामरा माग्न गएको अवस्थामा शैलेस लिम्बू मादकपदार्थ सेवन गरेको नसामा सोही स्थानमा समेत आई स्थानीय व्यापारीहरू समेतलाई आमाचकारी अश्लील शब्द प्रयोग गरी गालीगलौज गर्न लागेपछि हामी आ-आफ्नो घरतर्फ लाग्यौं । म घरमा पुग्नासाथ तीनकट्टेका साथीहरू विवाहको लागि डेक लिन आएकोले साइकलमा साउण्डबक्स र डेकसमेत फिट गरिरहेको अवस्थामा सुनिलकुमार र रञ्जित मेरो घरमा आई पुगे । सो समयमा १९.०० बजिसकेको थियो । मैले तीन कट्टेका साथीहरूलाई सामान दिएर पठाएपछि मसमेतले मेरो घरमा बसी निज शैलेस लिम्बूलाई सफाया गर्ने योजना बनायौं र मेरो घरमा भएको खुकुरी मैले सुनिलकुमारलाई दिनासाथ हामी सिमसारे काठको पुलतर्फ लाग्यौं र पुलमुनि लुकेर बस्यौं । शैलेसले पुलपारी कट्टनासाथ डीलमा उभिएर गालीगलौज गर्न थालेकोले हामीले गई

सम्झाउँदा पनि नमानेपछि मेरो साथी सुनिलकुमार वसेलले आफ्नो साथमा बोकेको खुकुरीले निज शैलेस लिम्बूको टाउकोमा प्रहार गर्दा कुममा लागेकोले नढलेपछि पुनः अर्को पटक गर्धनमा प्रहार गर्दा निज ढल्यो र ऐया भनी करायो । हामी तीनैजना सो स्थानबाट गई मेरो घरअगाडि राखेको तीन वटै साइकल चढी विवाह घर तीनकट्टेतर्फ लाग्यौं । निज शैलेस लिम्बूले घरवारीमा लगाएको बोट विरुवा काटी दिने, घरमा आएका पाहुनाहरूलाई दुर्व्यहार तथा चेलीबेटीहरूलाई हातपात गर्ने, भाडामा चल्ने सवारी साधनहरू रोकी रकम असूल गर्ने, धम्काउने जस्ता कार्यहरू गर्दै आईरहेको हुँदा समाजमा आतङ्कित तुल्याएकोले निज शैलेस लिम्बूलाई मसमेतले हत्या गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

जिल्ला भापा, महेशपुर गा.वि.स. वडा नं.१ स्थित पूर्वमा रणबहादुर लिम्बूको घर, पश्चिममा बुद्धिराज लिम्बूको घर, उत्तरमा बुद्धिराज लिम्बूको फूसको छाना भएको घर, दक्षिणमा राधा माझीको घर यति चारकिल्लाभिन्न रणबहादुर लिम्बूको टिनको छाना, पराल र बाँसको टाटीले बनाएको दक्षिण ढोका भएको ट्वाइलेटको उत्तरतर्फ रहेको दिसा जम्ने खाल्डोमा वारदातमा प्रयोग गरेको २२ इञ्च लम्बाई भएको खुकुरी थान एक फालेको अवस्थामा निज प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूले देखाई खाल्डोबाट निकाल्दा पूरै फोहोर रहेकोले उक्त खुकुरीको फोहोर पुछी प्रमाणका लागि हाम्रो सामुन्ने प्रहरी टोलीले लिई गएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वारदातमा प्रयोग गरेको खुकुरीको बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६४।१०।१३ गतेका दिन दिउँसो म आफ्नो घरमा थिएँ, करीब १७.०० बजेको समयमा ऐ.पृथ्वीनगर-४ मा रहेको मामा भन्ने प्रेम गुरुङको पसलमा गई १ गिलास रक्सी मागी खाईरहेको अवस्था मैले पहिलादेखि चिनेको जाहेरवालाको छोरा महेशपुर-१ बस्ने वर्ष १९ को शैलेस लिम्बू म भएको स्थानमा आई कि तिमि खाउ कि म खान्छु १ गिलास रक्सी भनेकोले मैले निजलाई १ गिलास रक्सी मगाई खान दिई हामी बसिरहेको अवस्था पृथ्वीनगर-४ बस्ने महेश खनाल आई १ गिलास रक्सी मगाई निज शैलेस लिम्बूलाई खान दियो । शैलेस रक्सी खाँदै सुनिल दाइ खोई भनी महेशलाई सोध्दा निजले कुनै उत्तर दिएन । हामी बाहिर निस्कनासाथ मामाले पसल बन्द गर्नुभयो । शैलेस लिम्बू आफ्नो घरतर्फ लाग्यो । हामी दुवैजना निज शैलेसलाई कुट्नुपर्छ भनी निजको पछिपछि लाग्यौं । म घर नजिकमा पुगेपछि खाली हातले पिट्नुभन्दा हतियार चाहिन्छ भनी घरमा आई फलामको रड लिई बाटोमा आउँदा महेश खनालसँग अर्को साथी कुरा गरी रहेको थियो । मैले रड बोकेकोले निजले सोध्दा मैले अर्काको पुऱ्याउन लागेको भनी भनेकोले निज आफ्नो बाटो लागे । म तथा महेश मेरो घरमा गयौं । हामी दुवैजना बसिरहेको अवस्था पृथ्वीनगर-४ बस्ने कर्म शेर्पा, दोर्जेसमेत चारैजना भई पहिलाको बाटो हुँदै ज्ञानेचोकतर्फ गईरहेको अवस्था तीनजना मानिसहरू पूर्वतर्फ कुद्दै गरेको देखी को हो को हो भनी भन्दा महेश खनालले चुप भनी भन्यो । हामी चारैजना निजहरू भागेको ठाउँतर्फ नै गयौं । जाँदाजाँदै बुद्धिराज लिम्बूको घरमा पुग्दा मिति २०६४।१०।१३ गते बेलुकी करीब २०.०० बजेको

थियो । निजको घरमा गई निज बुद्धिराज लिम्बू र रञ्जित छ कि भनी बोलाएँ । सो घरबाट कुनै प्रतिउत्तर नआएपछि हामी चारैजना ज्ञानेचोकतर्फ लाग्यौं । केही पर पुगेपछि तीनजना आफ्नो घरतर्फ लागेकोले म पनि आफ्नो घरमा आई सुत्न लागेको अवस्था मेरो घरको बाटो हुँदै २ जना मानिसहरू साइकल चढी कुकुर-बिरालो जस्तो गरी मान्छे काटेको छ भनी हल्ला गर्दै ज्ञानेचोकतर्फ गएको र केही समयपश्चात् एम्बुलेन्स आएकोले सो सम्बन्धमा बुभ्दा महेशपुर-१ बस्ने शैलेस लिम्बू घाइते भएको भन्ने कुरा थाहा पाएँ । निजलाई उपचारको लागि लिएर गएका थिए । उपचार हुन नपाउँदै बाटैमा मृत्यु भएछ । मिति २०६४।१०।१३ गते बेलुकी कुद्दै गरेकोमध्ये रञ्जित राईलाई स्पष्ट चिनेको र हाल पक्राउमा परेको रञ्जित राई, बुद्धिराज लिम्बू र सुनिलकुमार वसेलसमेतले हामी मिली कर्तव्य गरी मारेको भनी सावित्री बयान कागजसमेत अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष लेखाएको देखिँदा निजहरूले नै शैलेस लिम्बूलाई कर्तव्य गरी मारेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख गरी बुझिएका गणेशबहादुर लिम्बूले खुलाई लेखाई दिएको कागज ।

The cause of death is spinal cord dislocation भन्ने मेची अञ्चल अस्पताल, भद्रपुरबाट भएको मृतक शैलेस लिम्बूको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६४।१०।१३ गते राति शैलेस लिम्बूलाई काटेको खुकुरी प्रहरीले देखाउँदा हेरेँ चिनेँ । यही खुकुरी हो, उक्त खुकुरी बुद्धिराजको घरबाट ल्याई घटनापछि घटनास्थल नजिकैको बाँसघारीमा फालेको थिएँ । पछि बुद्धिराज लिम्बूले

रणबहादुर लिम्बूको चर्पीका खाल्डोमा लगी गाडेका रहेछन् । हाल बरामदसमेत भैसकेको छ भन्ने प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलको सनाखत । जाहेरीमा उल्लिखित वारदात मिति समयमा मृतकलाई काटेको खुकुरी मैले देखेँ चिनेँ, सो खुकुरी मेरो हो, मैले घरबाट लिएर गएको हो । घटनापछि सुनिल वसेलले बाँसघारीमा फालेको थियो, मैले मानिसले देखेछन् भनेर चर्पीको खाल्डोमा गाडेको हो भन्ने प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूको सनाखत । उक्त खुकुरी प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूको हो, निजले घरबाट ल्याएको उक्त खुकुरी घटनापछि सुनिलकुमारले बाँसघारीमा फालेकोमा बाँसघारीबाट लगेर बुद्धिराजले चर्पीको खाल्डोमा लुकाएका रहेछन्, हाल बरामद भैसकेको छ भन्ने प्रतिवादी रञ्जित राईको सनाखत कागज ।

मिति २०६४।१०।१३ गते बेलुकी अं.५ बजेको समयमा म हटिया भर्नको लागि ज्ञानेचोक गएको थिएँ । हटिया पुगेपछि गणेशबहादुर लिम्बूसँग भेट भएकोले हामी दुवैजना प्रेमबहादुर गुरुङको पसलमा बसी रहेको अवस्थामा आधा घण्टापछि शैलेस लिम्बू दोकानमा आईपुगी रक्सी मागेर खाए र हामी दुवैजनाले पनि रक्सी मागेका थियौं । मेरो भागको रक्सी टेवलबाट आफैँ लिएर शैलेस लिम्बूले खाई दियो । निज मातेको थियो । मैले केही भनिन । प्रतिवादी सुनिलकुमार, बुद्धिराज लिम्बू र रञ्जित राईसमेत हटियामा आएका थिए । विवाहमा तीनकट्टे जाने भनी केही बेरपछि हिँडेका थिए । शैलेस लिम्बू बजारमा हो-हल्ला गालीगलौज गरी रहेको थियो । म र गणेश लिम्बू निजकै घरतर्फ गयौं । त्यही बसेर अं.६.३० बजे म आफ्नै घरमा गई खाना खाएर सुतेपछि महेशपुर-१ स्थित सिमसारे काठे पुलमा मानिस काटेर लडिरहेको फेला परेपछि उपचारार्थ

अस्पताल पुऱ्याउँदा मृत्यु भएको भन्ने सुनी बुभुदा मृतक शैलेस लिम्बू रहेछन् । प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल समेतले निजलाई काटी मारेको कुरा पछि मलाई प्रतिवादीहरूले भनेका हुन् । निजहरूले जघन्य अपराध गरेको हुँदा सजाय होस् भन्नेसमेत व्यहोराको महेश भन्ने योगराज खनालको कागज ।

जाहेरीमा उल्लिखित वारदात मितिको दिउँसोको अं.३ बजे म र दोर्जे शेर्पा हटिया ज्ञानेचोक गएका थियौं । हटिया घुमेर हामी दुवै जना गणेश लिम्बूको घरमा गई कुराकानी गरी बेलुकी साँढे ६ बजेतिर आफ्नो घरमा गई खाना खाएर सुतेँ । भोलिपल्ट बिहान शैलेस लिम्बूलाई काटेर माऱ्यो भन्ने सुनेँ र प्रहरीले प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलसमेतलाई पक्राउ गरेर ल्याएपछि मैले निजहरूलाई सोध्दा मृतककले हाम्रो चेलीबटीलाई हातपात गर्ने, तुलफूल काटी दिने, धाकधम्कीसमेत दिने गरेकोले हामीले मारेको हौं भनेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको कर्मा शेर्पाको कागज ।

जाहेरीमा उल्लिखित वारदात मिति समयमा म ज्ञानेचोक हटियाबाट घर आई खाना खाई पसलमा बसेको थिएँ र सुत्न लागेको अवस्थामा मेडिकलमा हल्लाखल्ला गरेको थाहा पाई बुभुदा शैलेस लिम्बूलाई काटेको रहेछ । के कसले काटेको भनी बुभुदै जाँदा हाल पक्राउमा परेको प्रतिवादीहरूले मारेको भनी खुल्न आएको हो, मृतकले गाउँ घरमा सताएको कारण प्रतिवादीहरूले मारेको हो भन्ने दोर्जे शेर्पाको कागज ।

जिल्ला भूपा, महेशपुर-१ स्थित सिमसारे पुल छेउमा मान्छे काटेको छ भन्ने हल्ला सुनी गई हेर्दा शैलेस लिम्बू घाँटी कुममा काटिएर रगतपच्छे अवस्थामा लडी रहेको देखेँ र निजलाई तत्कालै

उपचारको लागि अस्पताल लाँदालाँदै बाटैमा मृत्यु भएको हो । घटना सम्बन्धमा बुभुदै जाँदा प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल, बुद्धिराज लिम्बू र रञ्जित राईले योजना बनाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने खुल्न आएको हुँदा निजहरूलाई हदैसम्मको सजाय होस् भन्नेसमेत व्यहोराको इन्द्रकुमार लिम्बूसमेतको एकैमिलानको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिसिल संलग्न कागजात प्रमाणबाट प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल (सार्की), रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूको संयुक्त सल्लाह सहमतिमा जाहेरवालाको छोरा शैलेस लिम्बूलाई जोखिमी हतियार खुकुरीले हानी काटी मारेको पुष्टि भएकोले ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३ नं. को कसूरमा प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल (सार्की) लाई ऐ.१३ (१) नं. बमोजिम र प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूलाई ऐ.१३(४) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत अभियोगपत्र ।

जाहेरवाला र मृतकलाई चिन्दिने । घटनाका दिन शैलेससँग मेरो भेट भयो भएन भन्न सक्तिन । मैले कर्तव्य गरी मारेको छैन । अरू प्रतिवादीहरूसँग मेरो भेट भई पृथ्वीनगर-५ बस्ने शारदा राईको विहेमा गयौं । त्यहाँ रातभर र भोलिपल्ट २ बजेसम्म म विहेमा छु । प्रहरीले बयान पढी नसुनाई सहिछाप गराएकोले सहिछाप मेरै हो । को कसले कर्तव्य गरी मारे म जान्दिन, बरामद खुकुरी मेरो होइन भन्नेसमेत प्रतिवादी रञ्जित राईले अदालतमा गरेको बयान ।

मैले शैलेस लिम्बूलाई खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको होइन, को कस्ले काटी मारे मलाई थाहा छैन । बरामद भएको खुकुरी मेरो होइन, कसको हो थाहा छैन । २०६४।१०।१३ गते

म साउण्डबक्स लिएर शारदा राईको विहेघरमा गएको थिएँ। त्यहाँ शैलेससँग मेरो भेट भएन। शैलेससँग सामान्य चिनजान मात्र हो। प्रहरीको बयान मेरो इच्छाविरुद्धको हो। प्रहरीले खुकुरी सनाखतको कागज जवरजस्ती गराएको हो भन्नेसमेत प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल (सार्की) ले अदालतमा गरेको बयान।

मिति २०६४।१०।१३ गते रञ्जित राई, सुनिलकुमार वसेल र मसमेत तीनैजना साथीको दिदी शारदाको विवाहमा काम सघाउन गई भोलिपल्ट बिहान ६ बजेतिर घर फर्केका हौं। मैले शैलेस लिम्बूलाई राम्रो चिनेको छैन, मार्ने योजना बनाएको होइन र कर्तव्य गरी मारेको होइन। मृतकलाई मार्न खुकुरी दिएको होइन। बरामद खुकुरी मेरो होइन मृतकलाई को कसले मारे थाहा छैन भन्नेसमेत प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूले अदालतमा गरेको बयान।

पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी यी प्रतिवादीहरूलाई अ.बं.११८(२) नं. बमोजिम थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्ने शुरू अदालतको २०६४।११।१६ को आदेश।

मिति २०६४।१०।१३ गते मेरो विवाह हुँदा सघाउन प्रतिवादी सुनिलकुमार सोही दिन साँझ ७.३० बजे आई काम गरी भोलिपल्ट दिनको २.३० बजे मात्र घर फर्केकाले निजले शैलेस लिम्बूलाई कर्तव्य गरी मारेको होइन भन्नेसमेत प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल (सार्की) का साक्षी शारदा राईको बकपत्र।

मिति २०६४।१०।१३ को घटनास्थल मुचुल्का र मिति २०६४।११।१२ को वस्तुस्थिति मुचुल्काको व्यहोरा र सहिछाप मेरै हो। उक्त घटना गणेश लिम्बूले आँखाले देखेको रहेछन्। उनले नै

सबै कुरा भनेका हुन्। खुकुरीले काटेर मारेका हुन् भन्नेसमेत घटनास्थल मुचुल्का, वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस विष्णुमाया तुम्वाहाम्फेको बकपत्र।

खुकुरीको सनाखत मुचुल्का मेरोसमेत रोहबरमा भएको हो। प्रतिवादीहरूले खुकुरी सनाखत गरेका हुन्। रोहबरको सहिछाप मेरै हो। खुकुरी बरामद भई सनाखत हुँदा प्रतिवादीहरूलाई देखिन। प्रतिवादीहरूले यही खुकुरीले मारको हो भनी लुकाएको ठाउँबाट देखाई ल्याएको हो भन्नेसमेत सनाखत मुचुल्काका मानिस सञ्जु सुब्बाले गरेको बकपत्र।

मृतकलाई काटेको चाहीं मैले देखिन, गणेश लिम्बूले देखेर भनेअनुसार खुकुरीले काटेको रहेछ। पछि सुनिलले मैले काटेको भनेकाले थाहा भएको हो। खुकुरी फेला परिसकेको छ, उक्त खुकुरी बुद्धिराज लिम्बूको हो। केही दिनअगाडि सुपारीको बोट काटिएको निहुँमा बुद्धिराज र उसका बाबुले शैलेस लिम्बूलाई आरोप लगाई वादविवाद हुँदा सुपारी काटे भैं मान्छे काटिन्छ भनेकाले त्यही निहुँमा प्रतिवादीहरूले हत्या गरेका हुन् भन्नेसमेत घटनास्थल मुचुल्काका मानिस सुरेन्द्र लिम्बूले गरेको बकपत्र।

मिति २०६४।११।१२ को वस्तुस्थिति मुचुल्का र मिति २०६४।११।१९ को खुकुरी सनाखत मुचुल्काको व्यहोरा ठीक छ। मुचुल्काको सहिछाप मेरै हो। प्रतिवादीहरूले बरामद खुकुरी सनाखत गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको सनाखत मुचुल्काका मानिस प्रेमप्रसाद लिम्बूको बकपत्र।

मिति २०६४।१०।१३ को घटना मैले देखेको होइन। वारदातका दिन सुनिलसँग भेट भएको छैन। प्रतिवादी सुनिलसमेतले शैलेसलाई मारेको भए भागनु पर्नेमा नभागोमा यी प्रतिवादीहरू निर्दोष

हुनुपर्छ। शारदा राईको विहेमा उनीहरूले सघाएको र भिडियो पनि खिचेका थिए रे। प्रतिवादीहरू निर्दोष हुनुपर्छ। प्रतिवादीहरूलाई प्रहरीले शंकाले मात्र पत्रेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सुनिलको साक्षी सन्तबीर लिम्बूले गरेको बकपत्र।

गणेश लिम्बूले प्रतिवादीले काट्दै गरेको देखेको रहेछ। यी प्रतिवादीहरूले कर्तव्य गरी मारेछन्। प्रहरी प्रशासनकै अगाडि हामीले यति पटक खुकुरी हानी मारेका हौं। खुकुरी ट्वाइलेटमा गाडेको छ भनी स्वीकारे अनुरूप खुकुरी भेटिएकोले यिनीहरू अपराधी हुन् भन्नेसमेतको जाहेरवाला दिलबहादुर लिम्बूको बकपत्र।

प्रतिवादीहरूले शैलेसलाई मारेको कुरा मेरो सामुन्ने बरामद भएको खुकुरी प्रतिवादीहरूले सनाखत गर्नुबाट देखिने र मेरो भाइ मृतकले मारिनु पर्ने कुनै कार्य नगरी प्रतिवादीहरूको ज्यादती भएको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्काका मानिस रोहित सुब्बाको बकपत्र।

मृतक शैलेसलाई सुनिल वसेल, रञ्जित राई, बुद्धिराज लिम्बूले कर्तव्य गरी मारेका हुन्, मैले रड बोकेको देखी बाटोमा डल्लुका भन्ने मान्छेले कहाँ हिँडेका भन्दा त्यतिकै भन्ने जवाफ दिई म घर फर्केको हो। घर बसी रहेको बेला तीनजना घटनास्थलबाट कुद्दै गरेको देखियो। त्यसपछि दुईजना मानिसले लास भेटेछन्। एम्बुलेन्समा हालेर अस्पतालमा लार्दै गर्दा बाटोमा मृत्यु भयो भन्नेसमेत बुझिएका मानिस गणेशबहादुर लिम्बूको बकपत्र।

मिसिल संलग्न किटानी जाहेरी दरखास्त एवं जाहेरी दरखास्तलाई समर्थन गरेको बकपत्र, गणेश लिम्बूको कागज एवं बकपत्रसमेतका मालाकाररूपमा रहेका परिस्थितिजन्य प्रमाण साथै

हत्यामा प्रयोग गरेको खुकुरी बरामद एवं सनाखतसमेतबाट प्रतिवादीमध्येका सुनिलकुमार वसेलले अभियोग मागदावीबमोजिम गरेको प्रहारबाट मृतकको मृत्यु भएको देखिँदा निज ज्यानसम्बन्धीको १३(३) नं. बमोजिम मुख्य ज्यानमारा ठहरी निजलाई सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ। प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूको हकमा प्रतिवादी बुद्धिराजले आफ्नो घरमा रहेको खुकुरी प्रहारको लागि दिई आफू वारदातस्थलमा उपस्थित रहेको र प्रतिवादी रञ्जित राईले उक्त खुकुरी बोकी वारदातस्थलमा गई वारदातको क्रममा प्रतिवादी सुनिलकुमारलाई दिएको तर यी दुवैले मृतकलाई मार्न संयोग पारी दिन निमित्त मृतकको जीउमा नै हात हाली पत्री समातेको भन्ने देखिन नआई ज्यान मार्न निमित्त वारदात गरी रहेको ठाउँमा हतियार साथमा लिई मौजूद रहेको देखिँदा निजहरूको हकमा अभियोग माग दावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धी महलको १३(४) को दावी पुग्न नसकी सोही महलको १७(१) बमोजिमको कसूर गरेको देखिँदा सोही १७(१) बमोजिम निजहरूलाई जनही कैद वर्ष दश हुने ठहर्छ भन्ने शुरू भ्रूपा जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६६।३।२९ को फैसला।

प्रस्तुत वारदात २०६४।१०।१३ गते भए पनि २०६४।१०।१८ मा मात्र जाहेरी दिएको, सो जाहेरी गणेशबहादुर लिम्बूले भनेको आधारमा मात्र गरिएको, अनुसन्धानको क्रममा शारीरिक तथा मानसिक यातना दिई प्रहरीले आफैँले लेखेको व्यहोरामा सही गराई बयान बनाएको, यदि मैले मृतकको हत्या गरेको भए भागनु पर्नेमा नभागी घरमा नै बसेको, खुकुरी बरामद गर्दा मलाई घटनास्थलमा नलगाएको, घटनामा प्रयोग भएको

भनिएको खुकुरी बरामद गर्दा कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन नगरी भएकोमा सोही कागजलाई प्रमाणमा लिइएको मौकामा कागज गर्ने महेश खनाल, कामी शेर्पा, दावा शेर्पाले आफ्नो कथनलाई अदालतको बकपत्रमा पुष्टि गर्न नसकेको, प्रमाण ऐन, २०३१को दफा २५ को भार वादीले पुष्टि गर्न नसकेको, घटनाको समयमा आफू शारदा राईको विवाहमा उपस्थित भई काम सघाएको र त्यहाँ भएको फोटोसमेत पुनरावेदनपत्र साथ पेश गरेको छु। शुरू अदालतले मेरो प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेत विपरीत मलाई सजाय गर्ने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर गरी वादीको भूठा अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलाममा परेको प्रतिवादी रञ्जित राईको पुनरावेदन पत्र।

प्रस्तुत वारदात २०६४।१०।१३ गते भए पनि २०६४।१०।१८ मा मात्र जाहेरी दिएको, सो जाहेरी गणेशबहादुर लिम्बूले भनेको आधारमा मात्र गरिएको, अनुसन्धानको क्रममा शारीरिक तथा मानसिक यातना दिई प्रहरीले आफैँले लेखेका व्यहोरामा सही गराई बयान बनाएको, यदि मैले मृतकको हत्या गरेको भए भाग्नु पर्नेमा नभागी घरमा नै बसेको, खुकुरी बरामद गर्दा मलाई घटनास्थलमा नलगाएको, घटनामा प्रयोग भएको भनिएको खुकुरी बरामद गर्दा कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन नगरी भएकोमा सोही कागजलाई प्रमाणमा लिइएको, मौकामा कागज गर्ने महेश खनाल, कामी शेर्पा, दावा शेर्पाले आफ्नो कथनलाई अदालतको बकपत्रमा पुष्टि गर्न नसकेको प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ को भार वादीले पुष्टि

गर्न नसकेको, घटनाका प्रत्यक्षदर्शी भनिएका गणेशबहादुर लिम्बूको कथन पनि विवादास्पद रहेको, घटनाको समयमा आफू शारदा राईको विवाहमा उपस्थित भई काम सघाएको र त्यहाँ भएको फोटोसमेत पुनरावेदनपत्र साथ पेश गरेको छु। शुरू अदालतले मेरो प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेत विपरीत मलाई सजाय गर्ने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर गरी वादीको भूठा अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलाममा परेको प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलको पुनरावेदन पत्र।

प्रस्तुत वारदात २०६४।१०।१३ गते भए पनि २०६४।१०।१८ मा मात्र जाहेरी दिएको, सो जाहेरी गणेशबहादुर लिम्बूले भनेको आधारमा मात्र गरिएको, अनुसन्धानको क्रममा शारीरिक तथा मानसिक यातना दिई प्रहरीले आफैँले लेखेको व्यहोरामा सही गराई बयान बनाएको, यदि मैले मृतकको हत्या गरेको भए भाग्नु पर्नेमा नभागी घरमा नै बसेको, खुकुरी बरामद गर्दा कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन नगरी भएकोमा सोही कागजलाई प्रमाणमा लिइएको, उक्त खुकुरी मेरो नभएको र प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेललाई दिएको पनि होइन, मौकामा कागज गर्ने महेश खनाल, कामी शेर्पा, दावा शेर्पाले आफ्नो कथनलाई अदालतको बकपत्रमा पुष्टि गर्न नसकेको, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ को भार वादीले पुष्टि गर्न नसकेको, घटनाको समयमा आफू शारदा राईको विवाहमा उपस्थित भई काम सघाएको र त्यहाँ भएको फोटोसमेत पुनरावेदन पत्रसाथ पेश गरेको छु। शुरू अदालतले मेरो प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी

सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेत विपरीत मलाई सजाय गर्ने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर गरी वादीको भूठा अभियोग दावीबाट सफाई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलाममा परेको प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूको पुनरावेदनपत्र ।

कर्मा शेर्पा, दोर्जे शेर्पा र वस्तुस्थिति मुचुल्कासमेतका कागजबाट धारिलो हतियार लिई यी तीनैजना प्रतिवादीहरूले योजनाबद्ध ढङ्गले मृतकको हत्या गरेको भन्ने पुष्टि भई रहेको देखिँदा प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय नगर्ने गरेको शुरूको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको, साथै प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेललाई खुकुरी दिई संयोग पारी दिएको भन्ने कुरा देखिँदैरहेको स्थितिमा प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सो नगरी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७(१) बमोजिम सजाय गर्ने गरेको फैसला नमिलेको हुँदा निजहरूलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुन र प्रतिवादी सुनिलकुमारले धारिलो हतियार प्रयोग गरेको देखिँदा निजको सजायको हकमा ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) बमोजिम हुनुपर्ने हुँदा सो हदसम्म गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलाममा परेको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलले प्रहार गरेको खुकुरीको चोटबाटै मृतकको मृत्यु भएको भन्ने जाहेरवालाको जाहेरीसमेतबाट देखिएकोमा प्रतिवादीहरूको मौकाको बयानबाट पनि मृतकलाई खुकुरी प्रहार गर्ने यिनै प्रतिवादी सुनिलकुमार हुन् भन्ने देखिएको र प्रतिवादीहरूको

मौकाको बयानबाट मृतकलाई खुकुरी प्रहार गरी ज्यान मार्ने कार्यमा निजबाहेक अरूको संलग्नता नदेखिएपछि अर्थात् अन्य प्रतिवादीहरूले समेत चोट छाडेको भन्ने कतैबाट देखिन नआएपछि निज पुनरावेदक प्रतिवादी सुनिलकुमारको हकमा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीरबमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी १३(१) नं. आकृष्ट हुने देखिएकोमा शुरूले निज सुनिलकुमार वसेल (सार्की) लाई ऐ.१३ नं.को देहाय (३) बमोजिम सजाय हुने ठहर्‍याई फैसला गरेको देखिन्छ तापनि उक्त ऐनको १३(१) र १३(३) नं. दुवैमा ज्यान मार्ने गरी हतियार छोड्ने अभियुक्तको हकमा एकै प्रकारको सजायको व्यवस्था भएको देखिँदै शुरूको फैसलामा निज प्रतिवादीको हकमा कुनै तात्त्विक अन्तर पर्न गएको नदेखिँदा निजको हकमा सो फैसला अन्यथा गरिरहन पर्ने देखिएन । प्रतिवादीहरू अंगे भन्ने बुद्धिराज र रञ्जित राईले मृतकमाथि चोट छाडेको देखिँदै तापनि निजहरूसमेत मृतकको ज्यान मार्ने मत सल्लाहमा सामेल भै बुद्धिराजले आफ्नो घरको खुकुरी सुनिलकुमारलाई दिई सुनिलकुमारले मृतकको ज्यान मार्न प्रहार गर्नुअघि सो खुकुरी प्रतिवादी रञ्जित राईलाई बोक्न दिएको भन्नेसमेत देखिँदा निजहरू हतियार साथमा लिई घटनास्थलमा उपस्थित रहेको भन्ने देखिन आएको अवस्थामा निजहरूलाई ज्यानसम्बन्धीको १७(१) बमोजिम सजाय हुने ठहर्‍याई भएको फैसलासमेत अन्यथा देखिएन । घटनाको परिस्थितिजन्य आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूलाई कसूरदार ठहर्‍याई भएको शुरू भापा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।३।२१ को फैसला परिवर्तन गरिरहनुपर्ने अवस्था नदेखिँदा सो फैसला सदर कायम रहने ठहर्‍छ, दुवै थरको

पुनरावेदन जिकीर पुग्न सकतैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६७२११०१२ को फैसला ।

प्रहरीमा भएको कागज स्वेच्छाबाट भएको होइन । प्रहरी हिरासतमा रहँदा चरम यातना दिइने हुँदा हिरासतको कुरा उजागर गर्न सकिने अवस्था हुँदैन । घटनाका प्रत्यक्षदर्शी बनिएका गणेशबहादुर लिम्बूले वारदातका बखत सँगसाथै रहेका भनिएका योगराज खनाल, दोर्जे शेर्पा र कर्मा शेर्पाको मौकाको कागजमा हामी प्रतिवादीहरूलाई देखेको र संलग्नता रहेको भनी किटानी भन्न सकेको पाइँदैन । एकैठाउँमा सँगसाथै बसेका व्यक्तिहरूको कागजमा एकरूपता रहेको पाइँदैन । घटना वारदात भएको भनिएको दिन हामी घटनास्थलमा नभई शारदा राईको विवाहको कार्यक्रममा थियौं । सोको फोटोहरूसमेतबाट हामीहरू विवाहमा रहेको प्रमाणित हुन्छ । फोटोहरूलाई प्रमाणमा नलिएको शुरू एवं पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छैन । बुद्धिराजको सुपारीको रुख काटेको विवादका कुरा उठाई प्रस्तुत मुद्दामा रिसइवी रहेको भनी मनसाय प्रेरित छ । हत्याको अभियोग प्रमाणित गर्न खोज्नु कानून एवं तर्कसङ्गत छैन । हत्यामा प्रयोग गरिएको भनेको खुकुरी बरामद प्रक्रिया अ.बं.१७२ नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुरूप भएको देखिँदैन । प्रमाणको संकलन विधि कानूनबमोजिम हुनुपर्नेमा अ.बं. १७२ नं. प्रतिकूल हुनेगरी बरामद गरिएको खुकुरी प्रमाणग्राह्य हुन नसक्नेमा खुकुरीलाई आधारभूत प्रमाणको रूपमा लिई भएको पुनरावेदन अदालत, इलाम एवं शुरूको फैसला कानूनविपरीत भएको पुष्टि हुन्छ । साक्षीहरूको बकपत्र बाभिएको अवस्थामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० र १८ को प्रतिकूल हुनेगरी वारदात देख्ने प्रत्यक्षदर्शी

साक्षीहरूको भनाई भनी प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी भएको शुरू एवं पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला बदर गरी भूठा अभियोग दावीबाट सफाई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

सुपारीको रुख शैलेसले काटेको भनी बुद्धिराजले शैलेसमाथि आरोप लगाएको कुरालाई घटना घटनुका मूल कारण मानिएको भएतापनि उक्त विवादमा मेरो संलग्नता नरहेको प्रष्ट छ । प्रहरीमा भएको मेरो बयान स्वेच्छाको बयान होइन । प्रहरीद्वारा मलाई मानसिक तथा शारीरिक यातना दिई पहिला लेखी तयार पारिएको बयानमा जवरजस्त सहिछाप गराएको हो । यातना दिए सम्बन्धमा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(३) अनुसार शरीर जाँचको लागि निवेदन दिन सक्ने व्यवस्था भै प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(क) सँग सार्थक रहेता पनि म्यादथपपश्चात् पुनः हिरासतमा रहनु पर्ने भएबाट यातना दिन नहुने भन्ने ऐनको पूर्ण पालना भएको भन्ने अवस्था रहँदैन र मनमा त्रास भैरहेको हुन्छ । अतः नेकाप २०६३, नि.नं. ७६४९, पृष्ठ १९१ को सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुन सक्दैन । वादीतर्फबाट पेश गरेका साक्षीहरूको भनाई एकआपसमा बाभिएको छ । त्यस्तो बाभिएको बकपत्र व्यहोरालाई अकाट्य प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्नेमा प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरेको शुरू र पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । अर्कोतर्फ म वारदातमा संलग्न नरहेको र शारदा राईको विवाहको कार्यक्रममा थिएँ भनी पेश गरेको उक्त फोटोमा शंका जनाई प्रमाणमा लिइएन, यदि शंका लागे उक्त फोटोहरू विशेषज्ञबाट

जाँच गराउनु पर्नेमा जचाँएको छैन। मृतकसँग मेरो कुनै रिसइवी छैन। मैले हतियार छाडेको आधार कपोल-कल्पित र निराधार छ। मनसायतत्वको अभाव छ। यस्तो अवस्थामा ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. र १३(१) मा दुवैमा एकैप्रकारको सजाय गरेको फैसला मिलेको छैन। वारदात देखे भनिएका व्यक्तिहरूको भनाई पनि एकप्रकारको नभएर सँगै भएका गणेशबहादुर लिम्बू, महेश भन्ने योगराज खनाल, कर्मा शेर्पा, दोर्जे शेर्पाको भनाई बाभिएको र गणेशबहादुर लिम्बूबाहेक अरू अदालतमा आई आफ्नो मौकाको कथनलाई समर्थन नगर्नु सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नेकाप २०४१, नि.नं. २१४५, पृष्ठ ८९२ र सर्वोच्च अदालत बुलेटिन वर्ष १२, वैशाख पूर्णाङ्क २६०, बुधन महतो कोइरीसमेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० र १८ का सम्बन्धमा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेत विपरीत हुने गरी भएको शुरूको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी भूठा अभियोग दावीबाट सफाई दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीमध्येको सुनिलकुमार वसेलको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र।

प्रतिवादीहरू सुनिलकुमार वसेल (सार्की), रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बू, पूर्व ईबी योजना र संगठित भै शैलेस लिम्बूलाई सफाया गर्न भनी एकै लक्ष्य लिई बुद्धिराज लिम्बूले आफ्नै घरबाट खुकुरी भिकी प्रतिवादी सुनिललाई दिएको तथा प्रतिवादी सुनिलले प्रतिवादी रञ्जित राईलाई बोक्न दिएको र घटनास्थलमा यी सबै प्रतिवादीहरू उपस्थित रहे भएका र प्रतिवादी सुनिलले सँगै रहे

भएका प्रतिवादी रञ्जित राईसँग निजले बोकी राखेको खुकुरी मागी लिई शैलेस लिम्बूलाई प्रहार गरेको चोटबाट शैलेस लिम्बूको मृत्यु भएको तथ्य प्रमाणित भै पुष्टि भैरहेको अवस्थामा खुकुरी जस्तो संवेदनशील धारिलो हतियार प्रयोग गरेको अवस्थामा सुनिलकुमार वसेल (सार्की) लाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा ऐ.को १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरेको शुरू एवं पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण रहे भएको र प्रतिवादीहरू बुद्धिराज लिम्बू र रञ्जित राईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(४) नं. बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सो नगरी ऐ.को १७ (१) नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरेको शुरू एवं पुनरावेदन अदालतको फैसला प्रमाण र तथ्यको त्रुटिपूर्ण मूल्याङ्कन र अपव्याख्या गरी कम सजाय गर्ने गरी गरिएको उक्त फैसला सो हदसम्म बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई शुरू अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र।

यसमा वादी पक्षको पुनरावेदन परेको जानकारी प्रतिवादीहरूलाई गराउने र प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन पत्रको प्रतिलिपिसहितको जानकारी महान्यायधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०६८।८।२८।४ को आदेश।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सम्बन्धित मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका

सहन्यायाधिवक्ता श्री सूर्यप्रसाद कोइरालाले प्रतिवादीहरूले शैलेस लिम्बूलाई सफाया गर्ने भनी बुद्धिराज लिम्बूको घरमा योजना बनाई बुद्धिराजको घरबाट खुकुरी निकाली सुनिल वसेललाई दिएको र सुनिल वसेलले रञ्जित राईलाई बोक्न दिएकोमा प्रतिवादीहरू अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबित भै कागज गरेबाट शैलेसलाई सफाया गर्न योजना बनाई पूर्ण तयारीका साथ शैलेस आउने समय जानकारी लिई बाटो ढुकी वसेको र शैलेस आईपुग्नासाथ रञ्जितसँग भएको खुकुरी सुनिल वसेलले लिई शैलेसउपर प्रहार गर्दा पहिलो प्रहारबाट शैलेस नढलेपछि अर्को चोट प्रहार गरेको र शैलेस लिम्बू ढलेपछि मृत्यो भनी तीनैजना भागौं भनी प्रतिवादीहरू तीनै जनाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबित भै बयान गरेको र खुकुरीसमेत बरामद भै साबितिको समर्थन भइरहेको र लासजाँच प्रकृति मुचुल्का एवं शव परीक्षण प्रतिवेदनसमेतबाट धारिलो हतियार प्रयोग गरी मारेको कुरा पुष्टि भै यी प्रतिवादीहरूमध्ये सुनिलकुमार वसेलले प्रहार गरेको चोटको कारण शैलेस लिम्बूको मृत्यु भएको र अन्य प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बू पनि वारदात घटाउन खुकुरी दिने र खुकुरी बोक्ने भई वारदातमा उपस्थिति रहेको प्रमाणद्वारा पुष्टि भैरहेको अवस्थामा अभियोग माग दावीबमोजिम प्रतिवादीमध्येका सुनिलकुमार वसेललाई ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३ नं. को कसूरमा ऐ.१३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुनुपर्नेमा ऐ.१३(३) नं. बमोजिम सजाय गरेको नमिलेको र प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(४) नं. बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सो नगरी

ज्यानसम्बन्धी महलको १७(१) नं. बमोजिम सजाय हुने ठहर्‍याएको शुरू भूपा जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला कम सजाय गरेको हदसम्म बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई शुरू अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । त्यस्तै गरी पुनरावेदक प्रतिवादी रञ्जित राई नै बुद्धिराज लिम्बूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहालले प्रतिवादी रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज स्वेच्छाले गरेको कागज नभई पहिले नै प्रहरीले तयार गरी राखेको कागजमा सही गराएका हुन् । निजहरूले अदालत बयान गर्दा कसूर अपराध गरेकोमा इन्कार रही बयान गरेका छन् । यी दुवैजना वारदातस्थलमा नभै शारदा राईको विवाहमा गएको भनी बयान गरेका छन् जुन कुरा फोटोबाट पनि पुष्टि भैरहेकोमा उक्त फोटोलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरिएन । बुद्धिराज लिम्बू र रञ्जित राईले शैलेस लिम्बूमाथि कुनै प्रकारको चोट प्रहार नगरेको कुरा प्रमाणित भैरहेको अवस्था छ । वारदातमा उपस्थित नै नभएका बुद्धिराज र रञ्जित राईलाई वारदात कसूर अपराध घटाउनमा मतसल्लाहमा पसेको भनी ज्यानसम्बन्धी महलको १७(१) नं. बमोजिम सजाय गरेको छ जब कि हेरिहनेलाई ऐ.को १७(३) नं. लागू हुनुपर्ने हुन्छ । तसर्थ शुरू जिल्ला अदालत एवं पुनरावेदन अदालत, इलामको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र बुद्धिराज राईले सफाइ पाउनु पर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रतिवादी सुनिलकुमारका तर्फबाट अर्को विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री शम्भु थापा,

सुभाष नेम्वाङ्ग र अधिवक्ता श्री पूर्ण राजवंशीले गणेश लिम्बूले प्रत्यक्ष देखेको भनी जाहेरी व्यहोरामा लेखाई दिएको छ। गणेशबहादुर लिम्बू, महेश भन्ने योगराज खनाल, कर्मा शेर्पा, दोर्जे शेर्पासमेत सँगै साथै रहेको देखिएको अवस्थामा गणेशबहादुरले मात्र प्रत्यक्ष देखेसँग उपस्थित रहेका कर्मा शेर्पालगायतका अरूले घटना घटेको र भागेको सम्बन्धमा देखेको भनेका छैनन्। त्यसरी फरक बयान गरेबाट साक्षीहरूको बकपत्र एक आपसमा बाँझिएको अवस्थामा त्यस्तो बाँझिएको बकपत्रलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहणयोग्य छैन। खुकुरी बाँसघारीमा फालेको भने पनि त्यहाँ रगत लागेको देखाउन सकेको छैन। त्यस्तै गरी अ.बं. १७२ नं.को प्रक्रिया पूरा नगरी बरामद गरिएको खुकुरीले पनि प्रामाणिक महत्व राख्दैन। २०६४।१०।१३ को दिनको घटनामा १८ गते जाहेरी पर्छ ऐ.२० गते मात्र जाहेरी दर्खास्त दर्ता भएको देखिन्छ। गणेश लिम्बूसमेतका व्यक्तिहरू पनि पक्राउ परेकोमा प्रहरीमा निजहरूको कुनै बयान भएको देखिँदैन। खुकुरीले हान्ने व्यक्तिको लुगा वा शरीरमा रगत लाग्नु पर्नेमा केही देखाउन सकेको छैन। मुद्दामा पेश गरेका प्रमाणहरू उपलब्ध प्रमाण नभई बनीबनाउ सिर्जित प्रमाणहरू हुन्। २०, २१ गतेमात्र प्रतिवादीहरूको बयान कागज भएको देखिन्छ। सुनिलकुमार वसेलको शैलेस लिम्बूसँग कुनै रिसइवी रहेको देखिँदैन। वादीले शंकारहित तवरमा प्रतिवादीहरूको अपराधमा संलग्नता रहेको पुष्टि गर्नुपर्ने हुन्छ। वारदात घटेको समयसम्म पनि स्थापित गर्न नसकेकोमा शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउँछ। शैलेसलाई प्रहार गरेको भनिएको खुकुरी र सुनिलकुमार वसेलबीचको तादात्म्यता पुष्टि

गरी वारदात र प्रतिवादीसँग खुकुरीको सम्बन्धको प्रमाणिकरूपमा पुष्टि हुनुपर्नेमा अपराध गर्नमा बरामदी खुकुरीनै प्रयोग गरेको भने कुनै प्रमाणिक पुष्ट्याई गर्न सकेको छैनन्। अपराध, अपराधीको संलग्नता र प्रमाण एक अर्कोसँग सम्बन्धित देखिनुपर्नेमा त्यस्तो केही सम्बन्ध नदेखिएको अवस्था हुँदा शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउँछ भन्ने फौजदारी न्यायको प्रचलित एवं स्थापित सिद्धान्त भएको हुँदा प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलले अभियोग मागदावीबाट सफाई पाउनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो। त्यस्तै गरी प्रतिवादीहरूका तर्फबाट उपस्थित वैतनिक विद्वान कानून व्यवसायी, श्रुतिकुमारी रेग्मीले मृतकलाई प्रतिवादीहरूले चोट प्रहार गरेको भनी जाहेरवालाले नै भन्न सकेको अवस्था छैन। प्रतिवादीहरूले चोट प्रहार गरेको प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले अभियोग मागदावीबाट सफाई पाउनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

उल्लिखित पक्ष विपक्षको बहस जिकीरसमेतलाई दृष्टिगत गरी यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीहरू रजिजत राई र अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बू वारदात हुँदा घटनास्थलमा नभै अन्यत्र रहेका थिए। हामीले शैलेस लिम्बूलाई कुनै चोट प्रहार पनि गरेको थिएनौं। भूठा प्रमाण खडा गरी हामीउपर लगाएको अभियोग दावी नै भूठा हो हामीलाई सजाय गर्ने गरेको शुरू एवं पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी गरी अभियोगदावीबाट सफाई पाउनुपर्दछ भन्ने नै मुख्य पुनरावेदन जिकीर रहेको पाइन्छ भने अर्को प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल (सार्की)

ले पनि प्रहरीमा भएको बयान कागज स्वेच्छाले गरेको नभई मलाई यातना दिई पूर्ववत् तयार पारिएको बयानमा जवर्जस्ती सहिछाप गराएको हो । वारदात हुँदा घटनास्थलमा नभई अन्यत्रै शारदा राईको विवाह कार्यक्रममा थिएँ । प्रमाण यथोचित मूल्याङ्कन नगरी कसूरदार ठहर्‍याई सजाय गर्ने गरेको शुरू एवं पुनरावेदन अदालतको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी उक्त फैसलाहरूलाई उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन जिकीर रहेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी प्रतिवादीमध्येका सुनिलकुमार वसेल (सार्की) ले प्रहार गरेको खुकुरीको चोटको कारण शैलेस लिम्बूको मृत्यु भएको र उक्त वारदात घटाउन रञ्जित राई र अगे भन्ने बुद्धिराज राईसमेतको प्रत्यक्ष संलग्नता रहेको प्रमाणद्वारा पुष्टि भएको देखिएको अवस्थामा सुनिलकुमार वसेल (सार्की) लाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा ऐ.को १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरेको नभएको र प्रतिवादीहरू बुद्धिराज लिम्बू र रञ्जित राईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(४) नं. बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सो नगरी ऐ.को १७(१) नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरेको शुरू एवं पुनरावेदन अदालतको फैसला प्रमाण र तथ्यको त्रुटिपूर्ण मूल्याङ्कन र अपव्याख्या गरी कम सजाय गर्ने गरेको फैसला सो हदसम्म बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन जिकीर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा निर्णयतर्फ विचार गर्दा निम्न प्रश्नहरूको उठान् हुन आएकोले सोको निक्क्यौलगरी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

- १) शैलेस लिम्बूको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो होइन ?
- २) को कसको संलग्नता रहेको र के कस्तो कार्यद्वारा शैलेस लिम्बूको मृत्यु भएको हो ?
- ३) प्रतिवादीहरू घटना हुँदा वारदातस्थलमा मौजूद रहे नरहेको के हो ?
- ४) शुरूको फैसला सदर हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला मिलेको छ छैन ?
- ५) वादी नेपाल सरकार एवं प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्ने वा नपुग्ने के हो ?

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा शैलेस लिम्बूको मृत्यु कसरी भएको रहेछ भनी हेर्दा शैलेस लिम्बूलाई खुकुरी प्रहार गरी गम्भीर घाइते बनाएको र सडकको डीलमा आलो रगत जमी बाटोभन्दा मुनी ५ फिट मडारिएको र रगत यत्रतत्रसमेत लागेको भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का रहेको देखिन्छ । मृतक शैलेस लिम्बूको गर्धनमा १ फिट लम्बाई ६ इञ्च गहिराई भएको ठूलो चोट तथा बाँया हातको कुममा ६ इञ्च लम्बाई ४ इञ्च गहिराई चोट भएको, मृतकले लगाएको कपडाहरूमा रगत लागेको, मृतकको मलद्वारबाट दिसा निस्किएको लासजाँच प्रकृति मुचुल्काबाट देखिएको अवस्था तथा भई आएको शव परीक्षण प्रतिवेदन व्यहोरा र मिसिल संलग्न मृतकको फोटोहरूबाट पनि मृतकको घाँटी तथा कुमसमेतमा परेका घाउ चोटहरू एवं प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानसमेतका सबूद प्रमाणहरूबाट शैलेस लिम्बूको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको तथ्य प्रमाणित हुन आयो ।

३. अब शैलेस लिम्बूलाई को कसले कर्तव्य गरी मारेको हो भन्नेतर्फ विचार गर्दा जाहेरवाला दिलबहादुर लिम्बूका साहिँला छोरा शैलेस लिम्बू मिति २०६४।१०।१३ गते पृथ्वीनगर ४ स्थित ज्ञानेचोक बजार गएकोमा घर फर्की नआएकोले सोही दिन खोजतलास गर्दा राति ११ बजेको समयमा खुकुरी प्रहार गरी लडाईं रहेको अवस्थामा महेशपुरस्थित सिमसारे काठको पुलछेउमा भेटिएकोमा निज शैलेस लिम्बूलाई उपचार गर्न तत्कालै मेची अञ्चल अस्पतालमा ल्याउँदै गर्दा बाटैमा मृत्यु भएको भनी जाहेरीमा उल्लेख भएको देखिन्छ। शैलेस लिम्बूलाई जुलूमीहरू बुद्धिराज लिम्बू, सुनिलकुमार वसेल (सार्की) र रञ्जित राईसमेतले खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको देखेको भनी गणेश लिम्बूले भनेको हो। घटनाको सम्बन्धमा कसैले भनेमा त्यसको पनि ज्यान मारी दिन्छु भनी धम्की दिएको भनी मिति २०६४।१०।१८ गते मिति उल्लेख भए पनि मिति २०६४।१०।२० मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, भ्वापामा जाहेरी परेको देखिन्छ। प्रतिवादीहरू तीनैजनालाई मिति २०६४।१०।१९ मा पक्राउ गरी प्रहरी कार्यालयमा दाखिल गरेको देखिन्छ। अब शैलेस लिम्बूलाई को कसले कसरी मारेको हो भन्नेतर्फ हेर्दा प्रतिवादीहरूले अदालतमा बयान गर्दा घटनास्थलमा आफू नरहेको अपराध गरेमा इन्कार रही बयान गरे पनि प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलले मृतकको कुम गर्धनमा खुकुरी प्रहार गरी काटी मारेकोमा, प्रतिवादी रञ्जित राई सुनिलकुमारले बोक्न दिएको खुकुरी लिई घटनास्थल नजिकको पुलमुनिबाट निस्की खुकुरी सुनिललाई दिएमा र अर्को प्रतिवादी अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बू मृतकलाई सफाया गर्ने योजना बनाई आफ्नो घरको

खुकुरी सुनिलकुमारलाई दिई आफूसमेत भई सिमसारे काठको पुलमुनि लुकीबसी मृतकले पुल कटनसाथ गाली गर्न थालेकाले आफूसमेत गई सुनिलकुमारले मृतकको कुम र टाउकोमा खुकुरी प्रहार गरी ढालेकोमा मौकामा अधिकारप्राप्त अधिकारीकासमक्ष बयान गर्दा साबित रहेको पाइन्छ भने लास जाँच प्रकृति मुचुल्काबाट मृतकको गर्धनमा १ फिट लम्बाई, ६ इञ्च गहिराई भएको ठूलो चोट तथा बाँया हातको कुममा ६ इञ्च लम्बाई, ४ इञ्च गहिराई चोट रहेको देखिन्छ अर्कोतर्फ The cause of death is spinal cord dislocation भनी शैलेस लिम्बूको शवपरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको र शैलेस लिम्बूको खुकुरीको चोट घाउसहितको फोटोबाट पनि टाउकोसँगै जोडिएको गर्धनको पछ्याडिको भागमा काटेको ठूलो चोट देखिई Spinal cord dislocate भएको देखिएबाट खुकुरीले हानेको चोटकै कारणबाट शैलेस लिम्बूको मृत्यु भएको तथ्य प्रमाणित भै साबिती समर्थित भैरहेको पाइन्छ।

४. अब उक्त चोट कसले प्रहार गरेबाट लागेको हो भन्नेतर्फ हेर्दा महेशपुर बस्ने शैलेस लिम्बू मादक पदार्थ सेवन गरी मातेर बजारमा प्रतिवादीहरू समेतका जो सुकैलाई गालिगलौज गरिरहेका भनी बुद्धिराज लिम्बूले आफ्नो घरमा बसी सुनिलकुमार र रञ्जित राईसमेत भै शैलेस लिम्बूलाई सफाया गर्ने योजना बनाएको कुरामा प्रतिवादीहरू तीनैजना अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबित भै बयान गरेको पाइन्छ। प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलले शैलेस लिम्बू महेशपुर गा.वि.स. १ स्थित रहेको सिमसारे पुल पारी अं.२५ फिट उत्तर पश्चिमपट्टि सडकको बायाँपट्टिको भागमा रहेको डीलमा मादकपदार्थ सेवन गरी नसाको सुरमा

अश्लील शब्दहरू प्रयोग गरी एकलै कराई बसिरहेको अवस्थामा आफूसमेत तीनजना त्यस ठाउँमा पुगेको अवस्थामा शैलेस लिम्बूले सुनिलकुमार वसेलसमेतलाई को हो भनी सोधदा हामी भनी जवाफ दिएपछि निज शैलेस लिम्बूले गालीगलौज गरेकोले सहनै नसकी मैले बोकेको खुकुरीले टाउकोमा ताक्दा निजले शरीर हल्लाउँदा निजको बायाँ हातको कुममा प्रहार हुन पुग्यो, त्यति गर्दा पनि नढलेकोले पुनः अर्को पटक घाँटीको गर्धनका काटेपछि निज शैलेस लिम्बू डीलमा ढले वित्तिकै खुकुरी हातमा बोकेरे मसमेत तीनजना बाटैबाटो भाग्यौं भनी सुनिलकुमार वसेल (सार्की) ले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबित भै बयान गरेको पाइन्छ भने रञ्जित राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा प्रतिवादी सुनिलले मलाई खुकुरी राख्नु भनी बोक्न दियो। बुद्धिराज र सुनिल पुलबाट बाहिर निस्के र म पनि एकछिनपछि खुकुरी लिएर बाहिर निस्कें खुकुरी पुनः सुनिलले मागेर लग्यो र प्रतिवादी सुनिलले पहिलो पटक प्रहार गर्दा मानिस नढलेपछि पुनः अर्को पटक गर्धनमा प्रहार गर्दा शैलेस लिम्बू ढलेपछि प्रतिवादी सुनिलले खुकुरी बोक्यो र हामी भाग्यौं भनी बयान कागज गरेको पाइन्छ। त्यसैगरी बुद्धिराज राईले कागज गर्दा पनि मेरो घरमा मसमेतले शैलेसलाई सफाया गर्ने योजना बनायौं र मेरो घरमा रहेको खुकुरी सुनिललाई दिए र हामी तीन नै जना सिमसारे काठको पुलतर्फ लाग्यौं। प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलले शैलेसको टाउकोमा प्रहार गर्न खोज्दा निज हल्लिएकोले निजको बायाँ हातको कुममा लाग्दा नढलेपछि पुनः अर्को पटक गर्धनमा प्रहार गर्दा मानिस ढल्यो, ऐया भन्ने आवाज पनि आयो, त्यसपछि हामी भाग्यौं भनी

कागज गरिदिएको देखिन्छ। यसरी तीनैजना प्रतिवादीहरूले सुनिलकुमारले खुकुरीले प्रहार गरेको हो भनी एकै मिलानको बयान कागज गरेको पाइन्छ। अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा प्रतिवादीहरू तीनैजना अपराध कसूर गरेमा साबित रहेपनि निज प्रतिवादीहरूले अदालतमा उपस्थित भै बयान गर्दा आफूहरूले मृतकलाई कर्तव्य गरी मारे मराएको होइन हामी वारदातको दिनमा घटनास्थलमा नभै अन्यत्रै रहेबाट को कसले शैलेस लिम्बूलाई मारेको हो थाहा छैन भनी कसूर अपराधमा इन्कार गरी बयान गरेको तर मौकामा भएको कागजमा परेको सहिछाप हाम्रो हो भनी स्वीकार गरी सो बयानलाई प्रहरीले प्रतिवादीहरूलाई सुनाई पहिले नै तयार गरी राखेको कागजमा इच्छाविरुद्ध सहिछाप गराएका हुन् भन्ने व्यहोरा लेखाएको पाइन्छ। अब प्रतिवादी घटना घट्दा वारदातस्थलमा मौजूद थियो कि थिएन भन्नेतर्फ हेर्दा प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कागज गर्दा २०६४।१०।१३ गतेका दिन ज्ञानेचोकमा बजार लागेको दिन थियो। बजारमा शैलेस लिम्बू मातेर जोसुकैलाई गालीगलौज गरी रहेको थियो। साँझ परेपछि सुनिलकुमारले आफ्नो पसल बन्द गरी घर गएपछि बुद्धिराज लिम्बूको घरमा गएको र त्यहाँ रञ्जित राई, सुनिलकुमार वसेलसमेत एकै ठाउँमा भेट भएको र सबैजना भै साइकलमा डेक फिट गरी शारदा राईको विहे घर तीनकठेटर्फ पठाएपछि तीनैजना प्रतिवादीहरू सिमसारे काठेपुलतिर लागेको र वारदात घटाएपछि तीनजना नै साइकल चढी तीनकठेमा विवाहतर्फ लाग्यौं भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान कागज भएको अवस्थामा वारदात घटाएको कुरामा इन्कार रही अरू व्यहोरा

उक्त बयान कागजको व्यहोरा मिलान हुने गरी अदालतमा समेत बयान गरेको देखिएको अवस्था रहेको र ज्ञानेचोक र शारदा राईको विवाह भएको घरको बीचको दूरी साइकलमा आधा घण्टा जति लाग्ने दूरीमा पर्छ भनी शारदा राईले अदालतमा बकपत्रसमेत गरिदिएको पाइन्छ। वारदातस्थलबाट विवाह घरमा पुग्न लाग्ने समय भनी प्रतिवादीहरूले बेलुका ७:३० बजेतिर घटना वारदात भएको भनी गरेको कागज व्यहोरालाई शारदा राईले बकपत्र गर्दा प्रतिवादीहरू विवाहघर आइपुगेको भनिएको समय विचार गर्दा उक्त वारदात घटनापछिको समयतिर विवाह घरमा पुगेको समय मिल्न आएको पाइन्छ। अतः प्रतिवादीहरू घटनामा उपस्थित थिएनौं अन्यत्र रहेको थिएँ भनी जिकीर लिएतापनि प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान व्यहोरालाई अदालतमा बयान गर्दा उल्लेख गरी बयान गरेबाट अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान अन्य सम्बद्ध प्रमाणहरूबाट पुष्टि गरी रहेको अवस्थामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान व्यहोरा अन्यथा प्रमाणित गर्न सकेको नदेखिएको अवस्थामा व्यहोरा पूर्णरूपमा भूठा हो भन्ने कुरा विश्वसनीय देखिँदैन। अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको प्रतिवादीहरूको बयान कागजमा भएको सहिछापलाई स्वीकार गर्दै सो बयान प्रहरीले नपढी नसुनाई इच्छा विरुद्ध सहिछाप गर्न लगाएको हो भन्नेसम्म व्यहोरा लेखाई दिएकोमा प्रहरीले कुनै मानसिक वा शारीरिक यातना दिई प्रलोभनमा पारी अनुचित प्रभाव करकापमा पारी त्यस्तो बयान गराएका हुन् भनी निज प्रतिवादीहरूले जिकीर लिन नसकेको अवस्थामा विना ठोस आधार प्रमाणको अभावमा अदालतमा इन्कारी बयान गरेकै आधारमा

यी प्रतिवादीहरू वारदात घटाएको बेलामा घटनास्थलमा मौजूद नरही अन्यत्र थिए भनी लिएको जिकीर प्रमाणद्वारा पुष्टि गर्न सकेको पाइएन। यस्तो अवस्थामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानलाई स्वेच्छाले गरेको बयान होइन रहेछ भन्नु तर्कसङ्गत हुन आउने देखिँदैन।

५. अब प्रतिवादीहरू वारदात हुँदाका बखत घटनास्थलमा थिएनौं शारदा राईको विवाहमा थियौं भनी लिएको जिकीरका सम्बन्धमा विचार गर्दा यी तीनैजना प्रतिवादीहरू उपर किटानी जाहेरी परेको पाइन्छ। वारदात घटना प्रत्यक्ष देख्ने घटनास्थलबाट १०० मिटर जतिको नजिकमा घर हुने गणेश लिम्बूले बकपत्र गर्दा प्रतिवादीहरूले मृतक शैलेस लिम्बूलाई कर्तव्य गरी मारेका हुन्। घटना घटाई भाग्दै गरेका व्यक्तिहरू रञ्जित राई, सुनिल वसेल, बुद्धिराज लिम्बू हुन् भनी स.ज. ७ र ८ मा खुलाइ लेखाई दिएको पाइन्छ। प्रत्यक्षदर्शी साक्षीले प्रतिवादीहरूको नाउँ किटानीसाथ लेखाई दिएको र निज प्रतिवादीहरू तीनजनामात्र वारदातमा संलग्न रहेको तथ्य स्पष्ट खुलाइ अदालतमा उपस्थित भै बकपत्र गरिदिएको अवस्थामा प्रतिवादीहरू बुद्धिराज लिम्बू, सुनिलकुमार वसेल र रञ्जित राईले अदालतमा बयान गर्दा वारदात घटेको बेलामा वारदात स्थलमा नभै अन्यत्र शारदा राईको विवाह भोजमा थियौं भनी वारदात घटाएकोमा इन्कार रही बयान गरेपनि निजहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कागज गर्दा कसूर गरेकोमा साबित रहेको तथ्यलाई प्रत्यक्षदर्शी गणेशबहादुर लिम्बूको अदालतको बकपत्रसमेतबाट यी तीनैजना प्रतिवादीहरू घटनास्थलमा मौजूद रहेको पुष्टि हुन आएको देखियो। प्रतिवादीहरू शारदा राईको विवाहमा

रहेको भनी लिएको जिकीरतर्फ हेर्दा घटनास्थल र विवाह घर भनिएको स्थानको दूरी साइकलमा करीब आधा घण्टाको दूरीमा रहेको देखिएको छ । प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कागज गर्दा शैलेस लिम्बूलाई खुकुरीले काटी, खुकुरी बाँसघारीमा फाली साइकल भएको ठाउँमा पुगी तीनैजना साइकल चढी तीनकठ्ठे विवाह घर पुग्यौं भनी बयान गरेको पाइन्छ । जसबाट प्रतिवादीहरूले वारदात घटाई सकेपछि विवाहमा सामेल हुन गएको देखिएको र विवाह हुने दुलही शारदा राईले यी प्रतिवादीहरूलाई देखेको भने पनि प्रतिवादीहरू एकैस्थानमा बसिरहनु पर्ने नभई आफूखुशी विवाहस्थल छोडी हिड्न सक्ने अवस्था भई केही समय कतै गई फर्की आउन सक्ने सम्भव भएको बाटोको दूरी रहेको देखिँदा विवाहमा पटकपटक देखभेट हुने हुँदा यति नै समयमा उपस्थित भएको भनी समय यकीन गर्न सक्ने स्थिति हुँदैन भने अर्कोतर्फ गणेश लिम्बूले भाग्नेमध्ये रञ्जित राईलाई प्रष्ट चिनेकोमा दौडने व्यक्तिहरू अरू नै थिए भनी कुनै प्रमाण पेश गरी प्रतिवादीहरूले अन्यत्रै थिए भनी लिएको जिकीर पुष्ट्याई हुने प्रमाण पेश गर्न सकेको नदेखिनुका साथै निजहरूको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान व्यहोरालाई अदालतमा इन्कार गरे पनि सोमा परेको सहिछापलाई प्रतिवादीहरूले स्वीकारेको अवस्था देखिन्छ । यसबाहेक प्रतिवादी रञ्जित राई र बुद्धिराज लिम्बूले आफ्नो साक्षीद्वारा आफूहरू निर्दोष रहेको भन्ने भनाई पुष्टि हुने गरी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७ बमोजिम बकपत्र गराउन सकेको पाइँदैन । प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेलका साक्षी सन्तबीर लिम्बूले गरेको बकपत्रको स.ज.५ मा मिति

२०६४।१०।१३ मा प्रतिवादी सुनिलकुमारसँग भेट भएको छैन भनी लेखाई दिएको देखिएको अवस्था समेतका प्रमाणहरूबाट वारदात मिति समयमा प्रतिवादीहरू शारदा राईको विवाहमै रहे बसेका रहेछन् घटनास्थलमा थिएनौं भन्ने जिकीर समर्थन हुन सक्ने अवस्था देखिएन । निजहरू वारदातपछि तत्कालै घटनास्थलबाट विवाह घर फर्कन सक्ने नै देखियो ।

६. घटना घटनुको कारणतर्फ हेर्दा बुद्धिराज लिम्बूको सुपारीको बोट काटिएको भनी बुद्धिराज र निजका बाबुले शैलेस लिम्बूउपर आरोप लगाएको सुपारी काटे भैं मान्छे काटिन्छ भन्ने गरेको हुँदा प्रतिवादीहरूले नै शैलेस लिम्बूले हत्या गरेका हुन् भनी घटनास्थल मुचुल्काको मानिस सुरेन्द्र लिम्बूले अदालतमा बकपत्र गरिदिएकोबाट हत्या हुनाको कारणसमेत खुलाई दिएको देखिन्छ ।

७. अब खुकुरी बरामदी मुचुल्का रीतपूर्वक नदेखिएको अवस्थामा उक्त खुकुरी प्रमाण ग्राह्य छैन भनी लिएको प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीरतर्फ विचार गर्दा शैलेस लिम्बूको हत्या गर्न प्रयोग गरेको खुकुरी बुद्धिराज लिम्बूको हो भन्ने कुरालाई प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबित भै बयान गरेकोमा साबिती बयान मुताबिक शैलेस लिम्बूलाई हत्या गर्न प्रयोग गरेको खुकुरी सुनिलकुमार वसेलले प्रहारपछि खुकुरीसाथै लिई भागेकोमा खुकुरी कहाँ फाल्यो भनी बुद्धिराजले सोधेपछि बाँसको घारीमा फाले भनेपछि उक्त खुकुरी बुद्धिराजले त्यहाँबाट ल्याई रणबहादुर लिम्बूको चर्पीको खाल्डोमा गाडेको भन्ने बयान मुताबिक उक्त खाल्डोबाट खुकुरी बरामद भएको अवस्था छ । दिसाको खाल्डोको फोहोरमा वारदातमा प्रयोग गरेको

लम्बाई २२ इञ्च भएको खुकुरी-१ थान फालेको अवस्थामा प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूले नै देखाई फेला परेको र निजले सो खुकुरी दिसाको खाल्डोबाट निकालेको, निकाल्दा पूरै दिसा (फोहोर) रहेकोले खुकुरीमा लागेको दिसा (फोहोर) पुछेको २०६४।१०।२२ को अवस्था बरामद मुचुल्कावाट देखिन्छ । प्रतिवादीहरू तीनजनाको रोहबरमा प्रहरी नायब निरीक्षकको नेतृत्वमा खुकुरी बरामद मुचुल्का भएको देखिन्छ । सनाखत कागज तथा बरामदी मुचुल्काका प्रेमप्रसाद लिम्बू, रोहित सुब्बासमेतले प्रतिवादीहरूसँग सोध्दासमेत खुकुरी हाम्रै हो र हामीले मारेका हौं भनी स्वीकारेका हुन् भनी लेखाई दिएको देखिन्छ ।

८. मुलुकी ऐन, अ.बं. १७२ नं.बमोजिम तत्काल तलासी लिँदा भलादमीलगायत कम्तीमा प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जाको प्रहरीले खानतलासी लिनपर्ने कानूनी प्रावधान रहेकोमा प्रहरी नायब निरीक्षकको नेतृत्वको प्रहरी टोलीले बरामद गरेको देखिन्छ । तीनैजना प्रतिवादीहरू तथा अन्य भद्रभलादमीहरूको रोहबरमा बरामदी मुचुल्का भएको देखिन्छ । कुनै घरभित्र खुकुरी फेला नपरी घरबाहिर छुट्टै बनेको रणबहादुर लिम्बू चर्पीको खाल्डोबाट खुकुरी बरामद भएको देखिएको अवस्थामा बरामदी मुचुल्कालाई अन्यथा भन्न मिल्ने भन्ने देखिएन । बेरीतको भन्ने पुनरावेदन जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन । बरामद भएको खुकुरी सनाखत मुचुल्का सञ्जु सुब्बाको रोहबरमा भएको व्यहोरा निजले अदालतमा बकपत्रसमेत गरिदिएको देखिन्छ । यसरी प्रतिवादीहरूको बयान कागजमुताबिकको ठाउँमा दर्जा पुगेको प्रहरीसमेत भै तीनैजना प्रतिवादीहरू समेत एवं खानतलासी गर्दा स्थानीय भलादमीहरू

समेतको रोहबरमा बरामद भएको खुकुरी अपराधसँग सम्बन्धित देखिएकोले सम्बद्ध प्रमाण प्रमाण गाह्य नहुने भन्न मिल्ने देखिँदैन ।

९. अब प्रतिवादीहरू घटनामा थिएनौं अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान स्वेच्छाको बयान होइन भन्ने पुनरावेदन जिकीरको हकमा विचार गर्दा प्रतिवादीहरूलाई अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कागज गराउँदा तपाईंहरू बयान गर्न सक्ने अवस्थामा छ छैन होस ठेगानमा छ छैन भनी सोध्दा जवाफ दिन सक्छौं भनी लेखाई दिएको देखिन्छ । साथै प्रतिवादीहरूलाई कागज गराउँदा कुनै शारीरिक यातना दिई स्वेच्छाविरुद्ध कागज गराइएको भए अनुसन्धानको सिलसिलामा म्यादथपको लागि अदालतमा उपस्थित गराउँदा निजहरूले त्यस्तो व्यहोरा खुलाई लेखाई दिएको पनि पाइएको छैन । त्यस्तो स्वेच्छाविपरीत बयान गराएको भए सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५ को उपदफा ३ मा सरकारवादी हुने फौजदारी मुद्दामा तहकीकातको लागि थुनामा राख्ने म्यादथपको लागि अदालतमा उपस्थित गराउँदा आफ्नो शारीरिक जाँचको लागि अदालतमा निवेदन गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । जसबाट मुद्दाको अनुसन्धान तहकीकातको अवस्थामा प्रहरीबाट गैरकानूनी बल प्रयोग गरी स्वेच्छाविरुद्ध बयान गराएको प्रमाणित हुन आएमा त्यस्तो बयान प्रमाण ग्राह्य हुँदैन तर त्यस्तो बयान स्वेच्छाविरुद्ध भएको भनी सरकार वादी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(३) को व्यवस्थाबमोजिम अदालतमा निवेदन दिई स्वेच्छाविरुद्धको बयान हो भनी प्रमाणित गराउन सकेको नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयानलाई

स्वेच्छाविपरीतको बयान भन्न मिल्दैन । त्यस्तो बयान प्रमाणमा लिन मिल्ने नै हुन्छ ।

१०. अब पुनरावेदन अदालत इलामको फैसला मिले नमिलेको के छ भन्नेतर्फ विचार गर्दा शैलेस लिम्बू मिति २०६४।१०।१३ गते पृथ्वीनगर गा.वि.स. वडा नं.४ स्थित ज्ञानेचोकमा लाग्ने हटिया बजारमा गएकोमा घर फर्की नआएकोले खोजतलास गर्दा राती ११.०० बजेको समयमा छोरालाई खुकुरी प्रहार गरी घाइते अवस्थामा महेशपुर सिमसारे काठको पुलछेउमा भेटिएकोले अस्पताल लैजाँदा बाटैमा मृत्यु भएको भन्ने मृतकका पिता दिलबहादुर लिम्बूको जाहेरी परेको र महेशपुर गा.वि.स. वडा नं. १ स्थित पूर्वमा देउराली साहिँला लिम्बूको बाँसघारी, पश्चिममा करबीर लिम्बूको बाँसघारी, उत्तर दक्षिणमा ज्ञानेचोकदेखि महेशपुर-१, फागो चोक जाने कच्ची बाटो यति ४ किल्लाभित्र रहेको सिमसारे होलीको काठे पुलभन्दा उत्तर, पश्चिमपट्टि कच्ची सडकको बायाँतर्फको भागमा रहेको डीलमा आलोरगत जमेको देखिएको बाटोभन्दा मुनि ५ फिट मडारिएको र रगत यत्रतत्रसमेत लागेको र शैलेस लिम्बूलाई खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाएको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्काबाट देखिएको र मृतकको गर्धनमा १ फिट लम्बाई, ६ इञ्च गहिराई भएको ठूलो चोट तथा बायाँ हातको कुममा ६ इञ्च लम्बाई, ४ इञ्च गहिराई चोट भएको देखिएको भन्ने लासजाँच प्रकृति मुचुल्का देखिन्छ । प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल मृतकको कुम गर्धनमा खुकुरी प्रहार गरी काटी मारेकोमा प्रतिवादी रञ्जित राई सुनिलले बोक्न दिएको खुकुरी लिई घटनास्थल नजिकको पुलमुनिबाट निस्की खुकुरी सुनिलकुमारलाई दिएमा र अर्को

प्रतिवादी अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बू मृतकलाई सफाया गर्ने योजना बनाई आफ्नो घरको खुकुरी सुनिललाई दिई आफूसमेत भई सिमसारे काठको पुल मुनि लुकी बसी मृतकले पुल काट्नसाथ आफूसमेत गई सुनिलकुमारले शैलेस लिम्बूको कुम र टाउकोमा खुकुरी प्रहार गरी ढालेकोमा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबित भै बयान गरेकोमा सो साबिती बयानलाई अदालतमा इन्कार रही आरोपित कसूर अपराध नगरेको भनी बयान गरेको देखिएतापनि माथि उल्लिखित भएबमोजिम प्रहरीमा भएको प्रतिवादीहरूको साबिती बयान अन्यथा प्रमाणित गर्न नसकेको र अपराध गर्न प्रयोग गरेको खुकुरीसमेत रीतपूर्वक बरामद भै खुकुरीको साइज र घाउको चोटको साइजसमेतमा तादात्म्यता देखिएको र लासजाँच प्रकृति मुचुल्का र शवपरीक्षण प्रतिवेदनसमेतबाट खुकुरी प्रहारको चोटले मेरुदण्डको हड्डी छुट्टिएको कारणबाट मृत्यु भएको भनी लासजाँच मुचुल्कामा Deep cut injury over back of neck (20cm) inviting carnal bone, deep cut injury inviting head of humorus over left shoulder 3 cm. भन्ने चोटको उल्लिखित भई मृत्युको कारणमा Cause of death is spinal cord dislocate भन्ने मृतकको मेची अञ्चल अस्पतालबाट भै आएको शवपरीक्षण प्रतिवेदनसमेतबाट मृतकको मृत्यु धारिलो हतियारको प्रहारबाट कर्तव्य गरी भएको हो भन्ने देखिई उक्त चोट सुनिलकुमार वसेल (सार्की) ले प्रहार गरेको खुकुरीको चोटबाट नै शैलेस लिम्बूको मृत्यु भएको तथ्य उल्लिखित प्रमाणहरूबाट समेत पुष्टि हुन आयो ।

११. तसर्थ, खुकुरीको चोटबाटै मृतकको मृत्यु भएको भन्ने जाहेरवालाको जाहेरी रहेकोमा

प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको साबितीसमेतलाई धारीलो हतियारको प्रहारबाट मृत्यु भएको भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट समर्थन भएको देखिएबाट प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल (सार्की) ले प्रहार गरेको खुकुरीको चोटकै कारणबाट मृतकको मृत्यु भएको प्रमाणद्वारा पुष्ट भएको देखिएको भनी पुनरावेदक प्रतिवादी सुनिलकुमार वसेल (सार्की) लाई शुरू जिल्ला अदालतबाट मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. आकृष्ट हुने देखिएकोमा ऐ. १३(३) नं. बमोजिम दण्ड सजाय हुने ठहऱ्याएकोमा दुवै नं. का प्रावधानमा ज्यान मर्ने गरी हतियार छोड्ने अभियुक्तको हकमा एकै प्रकारको सजायको व्यवस्था भएको देखिँदा सजायको हकमा कुनै तात्विक अन्तर नपरेको भनी जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने ठहऱ्याएको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

१२. अर्का प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बूको हकमा विचार गर्दा रञ्जित राईले मौकामा गरेको बयानबाट शैलेस लिम्बू पुलपारी कटनासाथ प्रतिवादीमध्येका सुनिलकुमार वसेल (सार्की) ले बोक्न दिएको खुकुरी सुनिलले मागी लगेको र शैलेस लिम्बूलाई प्रहार गरेको भनी बयान गरेको र उक्त व्यहोरालाई अर्का दुवैजना प्रतिवादीहरूले समर्थन गरी बयान गरेको पाइन्छ । प्रतिवादी बुद्धिराज लिम्बूको सुपारीको रुख शैलेस लिम्बूले काटेकोले सोही निहुँमा निजलाई पनि सुपारीको रुख काटेभै काटी मार्ने कुरा बुद्धिराज लिम्बूले गर्दै हिँडेको र निजकै घरमा बसी शैलेस लिम्बूलाई मार्ने योजना बनाई, घरको खुकुरी सुनिलकुमारलाई बोक्न दिएको र पछि अपराध घटाई सकेपछि पनि आफ्नै घर नजिकको

ट्वाइलेटमा खुकुरी गाडेको अवस्थामा निजकै बयानबमोजिम खुकुरी बरामद भएको देखिएको तर यी दुवैजना प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बूले मृतकमाथि चोट छाडेको नदेखिएको र मृतकको जीउ ज्यानमा हात हाली मार्न संयोग पारिदिएको नदेखिई निजहरू शैलेस लिम्बूको ज्यान मार्ने मत सल्लाहमा सामेल भै हतियारसमेत साथ लिई घटनास्थलमा उपस्थितसम्म रहेको देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीहरू रञ्जित राई र अंगे भन्ने बुद्धिराज लिम्बूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(४) नं. को अभियोग दावी पुग्न नसक्ने भनी सोही महलको १७(१) नं. बमोजिमको कसूर गरेको ठहऱ्याई सोही १७(१) नं. बमोजिम निजहरूलाई जनही कैद वर्ष दश (१०) गर्ने ठहऱ्याएको भ्र्पापा जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । अभियोग माग दावीबमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरिपाऊँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको र मौकामा भएको बयान स्वेच्छाको बयान होइन, वारदात घट्टा घटनास्थलमा थिएनौँ अभियोग मागदावीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल असार १२ गते रोज ४ शुभम्.
इजलास अधिकृत:- लालकाजी श्रेष्ठ

निर्णय नं.१०१३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
२०६९- WO- ०७६९
आदेश मिति: २०७०।४।१३।१

विषय :- उत्प्रेषण, परमादेश, प्रतिषेधसमेत ।

निवेदक: काठमाडौँ जिल्ला, काठमाडौँ
महानगरपालिका वडा नं. ३१ बागबजार
बस्ने केशव स्थापित
विरुद्ध

विपक्षी: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालयसमेत

- विभिन्न निकायमार्फत् सरकारले आफ्नो जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्व पूरा गर्नु र त्यसका लागि विधायिकाबाट अनुमोदन गराई कानून निर्माण गर्नु कार्यपालिकीय कर्तव्य हो । त्यसैले प्रत्येक निकायका आ-आफ्ना कानूनी स्वरूप हुन्छन् र तिनमा नियुक्ति र अवकाशसमेतका विषयमा आफ्नै खालका विधिविधान हुनुलाई कानूनी रूपमा अन्यथा मान्न नहुने ।
- एउटा निकायका सन्दर्भमा भएको व्यवस्था अर्को निकायका हकमा अप्रासङ्गिक हुन्छ । तसर्थ, सो

निकायका सन्दर्भमा उठाइएका प्रश्न सो निकायको मातृकानूनको परिप्रेक्ष्यमा नै परख गरिनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.३)

- अन्तरिम आदेश जारी गर्ने वा नगर्ने भन्ने सन्दर्भमा भएको आदेश नजीर नहुने भएतापनि पाँच सदस्यीय पूर्ण इजलासले गरेको व्याख्यालाई यस इजलासले अवश्य पनि मनन गर्नुपर्ने ।
- कुनै पनि सार्वजनिक अधिकारीलाई दिइएको नियुक्ति र तोकिएको पदावधि अकण्टक नहुने ।

(प्रकरण नं.५)

- कुनै पनि सार्वजनिक पदाधिकारीलाई सेवा गर्न पाउने हकका सन्दर्भमा निश्चित कानूनी सुरक्षण प्रदान गरिएको हुन्छ । त्यसै गरी सेवाको अन्त्यका लागि पनि केही कानूनी प्रबन्ध गरिएको हुने ।
- अवकाश दिनै सकिन्न भन्ने मान्यता कानूनसम्मत् हुन सक्दैन । तर, अवकाशको निर्णय कानूनसम्मत् भने हुनै पर्दछ । यसका लागि सो निर्णय अख्तियारी प्राप्त निकाय वा पदाधिकारीबाट हुनु पहिलो आवश्यकता हो भने दोस्रो आवश्यकता कानूनद्वारा निर्धारित अवकाश दिईदा अवलम्बन गर्नुपर्ने कार्यविधिको परिपालन हुनैपर्ने ।

(प्रकरण नं.८)

- छानबीन समितिलाई निवेदकले विपक्षी बनाउन सकेको अवस्था छैन । छानबीन समितिले निवेदकलाई पदबाट हटाउन

सिफारिश गरेको कुरा निर्विवाद छ । छानबीन समिति कानूनद्वारा सिर्जित निकाय हो । सिफारिश गर्नुपर्ने आफ्नो दायित्व पूरा गरेपछि यो समिति स्वतः विघटन हुन्छ । तर, यसको दायित्व यसलाई गठन गर्ने निकायमा सर्दछ । यस्ता कानूनअन्तर्गतका अस्थायी प्रकृतिका समितिको दायित्व वा जवाफदेहिता गठन गर्ने निकायले बहन गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.१०)

- कानूनको व्याख्या गर्दा सहज र स्वाभाविक अर्थलाई ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ । आफू अध्यक्ष रहेको समितिले आफ्नै अध्यक्षको कार्यक्षमताको प्रश्न उठाई छानबीन समिति गठन गरिनुपर्ने विधिकर्ताको मनसाय हुन नसक्ने ।
- काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १३ अन्तर्गतको मूल समितिले निवेदक सञ्चालक समितिको अध्यक्षका विषयमा नियम २४ को प्रयोजनका लागि छानबीन समितिको गठन गरिएको कार्यलाई गैरकानूनी भन्ने अर्थ गर्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.११)

- कुनै ऐनको दफा वा नियमको उल्लेखन भएमा त्यसमा लेखिएको व्यहोरा स्वतः अन्तरभूत हुने ।

(प्रकरण नं.१२)

- प्रतिवादको मौका दिइँदा स्पष्टीकरण वा जवाफ वा प्रतिवेदन वा भनाई राख्न वा स्पष्ट गर्न लगायतका जुनकुनै पनि शब्द प्रयोग हुन सक्तछन् । स्पष्टीकरण शब्द प्रयोग नगरिनु नै

प्रतिवादको मौका नदिएको ठहर्ने अवस्था नहुने ।

- निवेदकलाई नियम २४(१) को उल्लेखनका साथ प्रतिवेदन पेश गर्न भनिएको छ । नियम २४(१) को प्रयोग “विकास आयुक्तले आफ्नो पदअनुरूप जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा” मात्र प्रयोग हुन सक्ने हो । यही समितिसमक्ष निवेदकले पेश गर्नु भएको १७ पृष्ठ लामो प्रतिवेदनमा आफूमा कार्यक्षमताको अभाव नभएको र आफूले पदअनुरूपको जिम्मेवारी पूरा गरेको भन्ने कुरामा नै केन्द्रित छ । छानबीन समितिले निजलाई अवकाश दिने सिफारिश गर्नुपूर्व प्रतिवेदन अध्ययन गरेको स्थितिमा निजामती कर्मचारीसरह दुई पटक स्पष्टीकरण सोधिएन भन्ने तर्कको औचित्य नहुने ।
- प्रत्येक कानून आफैमा पूर्ण हुन्छ । के कस्ता प्रावधान उक्त कानूनमा राख्ने भन्ने कुरा विधायनको क्षेत्र हो । विधायनअन्तर्गत विधायिका तथा सो निकायद्वारा प्रत्यायोजित अधिकारअन्तर्गत बनेको कानूनमा उल्लिखित व्यवस्था नै कुनै पनि कार्य विधिसम्मत् भयो वा भएन भन्ने हेरिने मापदण्ड हो ।

(प्रकरण नं.१३)

निवेदकतर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय हरिहर दाहाल र सुवासचन्द्र नेम्वाङ तथा विद्वान अधिवक्ता बाबुराम दाहाल

प्रत्यर्थातर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता रेवतीराज त्रिपाठी, विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय महादेवप्रसाद यादव र बद्रीबहादुर कार्की तथा विद्वान अधिवक्ताहरू प्रभुकृष्ण कोइराला, रामनारायण बिडारी, विश्वप्रकाश भण्डारी र हरेराम तिवारी

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा ३, १३ र १४, १७(१) को १७.१, १७.२, २४, २९ र २९.१
- काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४

आदेश

न्या.प्रकाश वस्ती: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतसमक्ष परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :

म रिट निवेदक समाज सेवालगायतको क्षेत्रमा विगत करीब ३० वर्षदेखि निरन्तर सक्रियरूपमा रही आएको व्यक्ति हुँ। मैले काठमाडौं महानगरपालिकाको निर्वाचित नगर प्रमुखसमेत भई आफ्नो कार्य सफलतापूर्वक सम्पन्न गरिसकेको छु। यसैबीच काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७(१) बमोजिम मलाई नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।१।१५ को निर्णयअनुसार विकास आयुक्त पदमा नियुक्त गरी पाँच वर्षको लागि भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको च.नं. १६०५ मिति २०६९।१।१७ को पत्रअनुसार नियुक्ति दिएकोमा सो नियुक्तिबमोजिम

मैले प्रचलित ऐन, कानूनअनुसार आफ्नो कार्य सफलतापूर्वक सम्पन्न गरी आएको थिएँ। मैले आफू नियुक्त भएको १० दिनभित्रै मिति २०६९।१।२७ मा आफ्ना एजेण्डाहरू प्रस्तुत गरी काठमाडौं उपत्यकाको मुहार कायापलट हुने गरी विकास गर्न गराउन विभिन्न प्रकारका निर्णयहरू गरे गराएको थिएँ। मैले शुरूदेखि नै आफ्नो पदअनुसारको कार्य उच्च नैतिकता प्रदर्शन गरी सक्षमतापूर्वक सम्पन्न गर्न प्रयास गरिरहेको अवस्थामा मलाई विपक्षी निकायहरूबाट कुनै पनि प्रकारको मागबमोजिम उल्लेखनीय सहयोग नभएतापनि मैले आफूले भ्याएसम्म काठमाडौं उपत्यकाको मुहार फेर्ने कार्यमा अग्रसर भई कार्य गरिरहेको अवस्थामा विपक्षी नं. १ को पत्रबमोजिम हालसम्म आफूले गरेका सम्पूर्ण कार्यहरू विस्तृतरूपमा उल्लेख गरी काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको च.नं. ८१ मिति २०६९।९।२२ को पत्र साथ प्रतिवेदन पेश गरेको थिएँ। उक्त प्रतिवेदन पेश गरेपछि मलाई विपक्षीहरूबाट कुनै प्रकारको थप सोधपुछलगायत स्पष्टीकरण केही सोधिएको थिएन। मिति २०६९।१०।४ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकबाट मलाई पदबाट हटाइएको भन्ने व्यहोराको मिति २०६९।१०।५ को राष्ट्रिय दैनिक नागरिकमा मुख्य समाचार प्रकाशित भएकोले के कति कारणबाट मलाई हटाइएको हो भन्ने कुरा विपक्षी निकायहरूमा बुझ्दा मलाई पत्रसमेत नदिएको र स्पष्टीकरण पेश गर्ने मौकासमेत नदिएको कारणबाट अत्यन्त अपमानित महसूस गरी पाँच वर्षको लागि नियुक्ति भएको व्यक्तिलाई हटाइएको कुरामा अन्यत्र जाने प्रभावकारी माध्यम नभएकोले बाध्य भई प्रस्तुत रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छु।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७(१) बमोजिम मेरो कार्यकाल पाँच वर्ष हो। ऐ. ऐनको दफा १७(२) बमोजिम मलाई नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा पदावधि पूरा नहुँदै पदबाट अवकाश दिनसक्ने व्यवस्थालाई काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४ बमोजिम आफ्नो पदको जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा कार्यक्षमताको अभाव भएमा प्राधिकरणले सो सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्न एक छानबीन समिति गठन गर्नसक्ने व्यवस्था छ। उपदफा २ बमोजिम उक्त समितिले पदबाट हटाउने सुझाव दिएमा नेपाल सरकारले पदबाट हटाउने व्यवस्था भएतापनि उक्त छानबीन समिति स्वेच्छाचारी भई मैले के कस्तो गर्नुपर्ने कार्य नगरेको हुँ, मलाई विपक्षी छानबीन आयोगका संयोजक तथा सदस्यहरूले कुनै प्रकारको प्रश्न नगरी स्पष्टीकरणको मौका नदिई मैले पेश गरेको प्रतिवेदनतर्फ कुनै ध्यान नदिई मलाई हटाइएको कार्य गैरकानूनी छ। म उक्त पदमा नियुक्ति भएको करीब नौ महिनाको अवधिमा काठमाडौं उपत्यकाको मुहार फेर्ने गरी विभिन्न प्रकारका कार्यहरू गरेको छु। मेरै नेतृत्वमा काठमाडौंको शहर सडक विस्तारलगायतका कार्यहरू गरी आएको छु। यस अवधिमा जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका सडक विस्तार तथा निर्माणसँग सरोकार राख्ने अन्य निकायहरू खानेपानी, ढल निकास, फोहोर मैला व्यवस्थापन तथा विद्युत प्राधिकरण र नेपाल टेलिकम जस्ता निकायहरूमा आफैँ गई समन्वय गरेको छु। सार्वजनिक सुनुवाई फिल्डनिरीक्षण जस्ता कार्यहरू काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर जिल्लाहरूमा सञ्चालित आयोजनाहरूमा गई गरेको छु। मैले

सरकारसँग कुनै पनि गाडी सुविधा लिएको छैन। मैले निजी मोटर प्रयोग गरी आवश्यक सहयोगीहरू बिना नै कार्यहरू गरेको छु। महत्त्वपूर्ण, दीर्घकालीन र अल्पकालीन आयोजनाहरूको सिफारिश गरेको छु। काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको आयुक्त भएदेखि नै मैले मेरो विगतको कार्यशैली र कार्यक्षमताको भरपूर प्रयोग गरी आफ्ना कार्यहरू अगाडि बढाएको हुँ। भए गरेका कार्यहरू विस्तृतरूपमा उल्लेख गरी उक्त छानबीन समितिमा पेश गरिसकेको छु। सोतर्फ कुनै ध्यान नदिई हटाउनको लागि नै खडा भएको छानबीन आयोग जस्तो भई जवरजस्ती पदबाट हटाइएको कार्य गैरसंवैधानिक र गैरकानूनी छ। काठमाडौं उपत्यकाको अझ बढी विकास गर्ने तथा सुकुम्बासी पुनर्स्थापना र व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धमा समेत मैले स्पष्ट खाका बनाई पेश गरेको छु। मैले आफ्नो बुद्धिले भ्याएसम्म भएको साधन स्रोतलाई अधिकतम प्रयोग गरी आफ्नो कार्य सफलतापूर्वक सम्पन्न गरेको छु। यस सम्मानीत अदालतबाट रिट नं. ०६८-WO-०५९९ मा पूर्ण इजलासबाट मिति २०६८।१२।१७ मा भएको आदेशमा, “कसैलाई अवकाशसमेतका माध्यमबाट निजको सेवाको अन्त्य गर्नुपूर्व निजलाई सोबारेका आरोपका कारण खोली स्पष्टीकरण सोधिनु पर्ने हुन्छ। निजले प्रस्तुत गरेको स्पष्टीकरणको वस्तुगत मूल्याङ्कन गरी सो चित्त बुझ्दो र उचित नपाइएमा आधार र कारण खोली सम्बन्धित व्यक्तिलाई अवकाश वा बर्खास्तसमेतका माध्यमले सेवाको अन्त्य गरिएको निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ। अन्यथा त्यस्तो निर्णयलाई स्वेच्छाचारी मान्नुपर्ने हुन्छ” भन्ने नजीर प्रतिपादन भइरहेको अवस्थामा मैले आफूले गर्नसक्ने सम्पूर्ण कार्यहरू गरे गराएको

अवस्थामा मलाई हटाउनु पर्ने कुनै कारण छैन । विपक्षीहरूबाट विभिन्न जाल प्रपञ्च रची मलाई पदबाट हटाइएका प्रतिवेदन, निर्णय, पत्राचारलगायतका सम्पूर्ण कार्य र विपक्षी योगेश्वरकृष्ण पराजुलीलाई विकास आयुक्त पदमा नियुक्त गरेको भन्नेसमेतका सम्पूर्ण कागजात तथा निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी मलाई यथावत् विकास आयुक्त पदमा काम गर्न दिनु भन्ने परमादेश प्रतिषेधलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्जा जारी गरिपाउँ । साथै मलाई हटाइएको सम्पूर्ण निर्णय र विपक्षी योगेश्वरकृष्ण पराजुलीलाई नियुक्ति गर्ने निर्णयअनुसार भए गरिएका उपरोक्त निर्णय पत्राचारलगायतका कार्यहरू समेत तत्काल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु, मलाई विकास आयुक्त पदमा यथावत् काम गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथै राखी लिखित जवाफ दिनु भनी सूचना पठाई लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु । साथै निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेशका सम्बन्धमा छलफलको लागि विपक्षीसमेतलाई जानकारी गराई मिति २०६९।१०।२२ को पेशी तारेख तोकी छलफल भएपश्चात् अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा सोहीबमोजिम हुने हुँदा हाललाई मिति २०६९।१०।४ मा भएका निर्णय र कारवाहीलाई जे जस्तो अवस्थामा छ अर्थात् यथास्थितिमा राख्नु भनी अस्थायी अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको

छ । यसको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१०।१२ को आदेश ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १३ बमोजिम गठित काठमाडौं उपत्यका भौतिक विकास समितिलाई नीति निर्माण गर्ने जस्ता काम कर्तव्य मात्र तोकिएको र प्राधिकरणको कार्यकारी अधिकार प्रयोग गर्ने र कर्तव्य पालना गर्ने गरी अधिकार रहेको उक्त दफा १३ को कानूनी व्यवस्थाबाट देखिँदैन । सोको सट्टा ऐनको दफा १४ मा व्यवस्थित सञ्चालक समितिलाई यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम र विनियमबमोजिम प्राधिकरणलाई भएको सबै अधिकारको प्रयोग र कर्तव्यको पालना गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था रहेको उक्त दफा १४.२ को पठनबाट देखिन आउँछ । सोबमोजिम विकास आयुक्तका सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्न प्राधिकरणको अधिकार प्रयोग गर्न पाउने उक्त दफा १४ बमोजिमको सञ्चालक समितिले छानबीन समिति गठन गरेको र सो समितिले हटाउन सिफारिश गरेको नभई दफा १३ अन्तर्गतको काठमाडौं उपत्यका भौतिक विकास समितिद्वारा गठन भएको समितिले छानबीन गरेको र सोही समितिबाट हटाउन सुझाव दिएको देखिन्छ । साथै निज निवेदकलाई पदबाट हटाउनुपूर्व निजलाई हटाउन पर्ने कारणसहित स्पष्टीकरणसमेत माग नगरी सुनुवाईको मौकासमेत नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तप्रतिकूल हुने गरी पदबाट हटाएको समेत देखिएकोले कानूनको उल्लङ्घन गरी गरिएको काम कारवाही र निर्णयबाट निवेदकलाई सुविधा सन्तुलनको दृष्टिबाट मर्का पर्ने देखिँदा निजलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउने गरी मिति

२०६९।१०।४ मा भएको निर्णय प्रस्तुत रिटको टुङ्गे नलागेसम्म कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु निजलाई पूर्ववत् आफ्नो पदको काम कर्तव्य गर्न दिनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।११।१४ को आदेश ।

रिट निवेदकलाई यस मन्त्रालयको निर्णयानुसार काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको विकास आयुक्त पदबाट हटाइएको होइन र यस मन्त्रालयबाट विपक्षीले लिएका जिकीरबमोजिमका कुनै पनि कार्य नभएको हुँदा यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदनको कुनै औचित्य नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ । साथै यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट विपक्षीलाई असर पुगेको हो सो कुराको जिकीर आफ्नो रिट निवेदनमा कहीं कतै पनि उल्लेख नै नगरी असम्बन्धित यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउनु भन्नेसमेत व्यहोराको अर्थ मन्त्रालयको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई पदबाट हटाउनुपूर्व नै स्पष्टीकरण सोधिएको भन्ने निवेदन व्यहोराबाट नै प्रमाणित भएको छ । विपक्षीलाई सरकार परिवर्तन भएपश्चात् पदबाट हटाउने निर्णय भएको होइन । काठमाडौं उपत्यकालाई व्यवस्थित तथा सम्पूर्ण पूर्वाधारयुक्त शहर बनाउनका लागि ऐन र नियमको तर्जुमा भएको र सोही उद्देश्य परिपूर्तिको लागि नेपाल सरकारले मिति २०६९।१।१७ मा विकास आयुक्तमा नियुक्त गरेकोमा ९/१० महिनासम्म पनि पदीय

जिम्मेवारीअनुसारको कार्यसम्पादन गर्न विपक्षीले नसकेकाले नियुक्त गर्ने सरकारले नै निजलाई पदबाट हटाई मलाई उक्त पदमा नियुक्ति गरिएको हो । काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २३ ले विकास आयुक्तको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गरेको छ भने ऐ. को नियम २४(१) मा विकास आयुक्तले आफ्नो पदअनुरूप जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा प्राधिकरणले सो सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्न एक छानबीन समिति गठन गर्न सक्नेछ भन्ने र ऐ. को नियम २४(२) मा उपनियम (१) बमोजिम छानबीन समितिले निजलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउने सुझाव दिएमा प्राधिकरणको सिफारिशमा नेपाल सरकारले निजलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउनेछ भन्ने व्यवस्था छ । आफूविरुद्धमा छानबीन गर्न गठन भएको छानबीन समितिमा आफू उपस्थित भई आफ्नो स्पष्टीकरण (प्रतिवेदन) पेश गर्ने अनि छानबीन समितिले आफ्नो अनुकूलको प्रतिवेदन दिएन, सोही आधारमा सरकारले पदबाट हटायो भन्दै उजूर गर्ने हक विपक्षीलाई छैन । निवेदकलाई पदबाट अवकाश दिने र मलाई नियुक्त गर्ने गरेको काम कारवाही कानूनसङ्गत हुँदा भूट्टा रिट निवेदन खारेज गरिपाउनु भन्नेसमेत व्यहोराको योगेश्वरकृष्ण पराजुलीको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ र सो ऐनअन्तर्गत बनेको काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को प्रावधानबमोजिम रिट निवेदक केशव स्थापितलाई नेपाल सरकारको मिति २०६९।१।१५ को निर्णयानुसार

विकास आयुक्त पदमा नियुक्ति गरी सोहीबमोजिम कार्यसम्पादन भई आएको हो । यसै सन्दर्भमा नेपाल सरकारले निजको कार्यसम्पादनका सम्बन्धमा छानबीन गरी प्रतिवेदन पेश गर्न मसमेत सदस्य रहेको एक कार्यदल गठन भएकोमा सोबमोजिम कार्यदलमा रही तोकिएको जिम्मेवारी पूरा गरेको, त्यसरी गरिएको कार्यबाट विपक्षीको कुनै पनि हकको हनन् नभएको र यस मन्त्रालयको तर्फबाट समेत विपक्षीका कुनै पनि संवैधानिक एवं कानूनी हकको हनन्समेत नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भौतिक योजना निर्माण तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय र सो मन्त्रालयका सचिवको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७ को उपदफा १७.१ ले नेपाल सरकारले विशिष्ट श्रेणी वा सोभन्दा माथिको पदमा काम गरिरहेको वा गरिसकेको व्यक्ति वा सम्बन्धित क्षेत्रमा लब्धप्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिलाई प्राधिकरणको कार्यकारी प्रमुखको रूपमा विकास आयुक्तमा नियुक्त गर्ने, निजको पदावधि पाँच वर्षको हुने, नेपाल सरकारले चाहेमा निजको पदावधि पुनः बढीमा पाँच वर्षको लागि थप गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको र उपदफा १७.२ ले उपदफा १७.१ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा विकास आयुक्तलाई निजको पदावधि पूरा नहुँदै सो पदबाट अवकाश दिनसक्ने व्यवस्था गरेको छ । सुनुवाईको सिद्धान्तबमोजिम छानबीन समितिले विपक्षी निवेदकसँग लिखित प्रतिवेदनसमेत लिई छानबीन गर्दा कुनै काम सम्पन्न भयो भनी खुलाउन नसकेको केवल निर्णय, पत्राचार, समन्वय र अनुगमन गरेको भनिएतापनि निजको पदीय दायित्वको काम,

कर्तव्यका हिसाबले नियुक्तिपश्चात् आफूले सम्पन्न गरेको कार्य स्पष्टरूपमा विकास आयुक्तले पेश गरेको प्रतिवेदनबाट नदेखिएको हुँदा निवेदकले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको विकास आयुक्तको कार्यकारी पदमा रही आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न सकेको नदेखिँदा निजलाई पदबाट हटाउन सुझाव दिइएको हो । निवेदकलाई पदबाट हटाउने मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९.११.०१४ को निर्णय कानूनसम्मत् रहेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयका सचिव भेषराज शर्माको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७.१ ले नेपाल सरकारले विशिष्ट श्रेणी वा सोभन्दा माथिको पदमा काम गरिरहेको वा गरिसकेको व्यक्ति वा सम्बन्धित क्षेत्रमा लब्धप्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिलाई प्राधिकरणको कार्यकारी प्रमुखको रूपमा विकास आयुक्तमा नियुक्त गर्ने, निजको पदावधि पाँच वर्षको हुने, नेपाल सरकारले चाहेमा निजको पदावधि पुनः बढीमा पाँच वर्षको लागि थप गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको र दफा १७.२ ले दफा १७.१ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा विकास आयुक्तलाई निजको पदावधि पूरा नहुँदै सो पदबाट अवकाश दिनसक्ने व्यवस्था गरेको हुँदा निवेदकलाई अवकाश दिन नेपाल सरकार अधिकारप्राप्त निकाय भएको स्पष्ट छ । निवेदकले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको विकास आयुक्तको कार्यकारी पदमा रही आफ्नो जिम्मेवारी जिम्मेवार र नतिजामूलक ढङ्गमा पूरा गर्न सकेको नदेखिँदा निजलाई विकास आयुक्तको कार्यकारी पदबाट हटाउन सुझाव दिइएको

हो । छानबीन समितिको सुझाव र प्राधिकरणको सिफारिशमा विपक्षी निवेदकलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउने नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।१०।४ को निर्णय कानूनसम्मत् रहेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयका सचिवको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ ।

निवेदकले दावी लिनु भएको विषयमा यस कार्यालयको के कस्तो संलग्नता रहेको हो र यस कार्यालयको के कस्तो काम, कारवाही वा निर्णयबाट निवेदकको के कस्तो संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकारको हनन् भएको हो भन्ने सम्बन्धमा निवेदनमा कुनै कुरा उल्लेख भएको छैन । रिट निवेदकले आफू काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको विकास आयुक्त पदमा नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।१।१७ को निर्णयअनुसार नियुक्त भएको कुरालाई स्वीकार गर्नु भएको छ । काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावलीको नियम २४ को उपनियम १ मा ऐनको दफा १७ को उपदफा १ बमोजिम नियुक्त विकास आयुक्तले आफ्नो पदअनुरूपको जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा प्राधिकरणले सो सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्न एक छानबीन समिति गठन गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ, भने उपनियम (२) मा उपनियम (१) बमोजिम छानबीन समितिले निजलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउने सुझाव दिएमा प्राधिकरणको सिफारिशमा नेपाल सरकारले निजलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । सो कानूनी व्यवस्थाबमोजिम गठित छानबीन समिति एवं प्राधिकरणको सिफारिशका आधारमा

प्राधिकरणसमेतबाट सिफारिश भई आएको आधारमा नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।१०।४ को निर्णयानुसार निज विपक्षीलाई सो पदबाट हटाएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयका तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७ को उपदफा १७.१ बमोजिम विकास आयुक्तको पदावधि बढीमा पाँच वर्षको हुने व्यवस्था गर्नुको साथै सोही दफाको उपदफा १७.१ ले नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा निजको पदावधि पूरा नहुँदै सो पदबाट अवकाश दिनसक्ने व्यवस्था गरेको छ । साथै सो ऐनअन्तर्गत बनेको नियमावली काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २३ ले विकास आयुक्तको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिदिएको र सोअनुसार विकास आयुक्तले जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा प्राधिकरणले जाँचबुझ गर्न एक छानबीन समिति गठन गर्नसक्ने र सो समितिले छानबीन गरी निजलाई हटाउने सिफारिश गरेमा नेपाल सरकारले निजलाई उक्त पदबाट हटाउने भन्ने व्यवस्था सो नियमावलीको नियम २४ मा रहेको छ । निवेदकबाट सम्पादित कार्य तथा जिम्मेवारी सन्तोषजनक नदेखिएको अवस्थामा सम्बन्धित ऐन र नियमावलीको सोही व्यवस्थाबमोजिम मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।१०।४ को निर्णयबमोजिम निजलाई अवकाश दिइएको हो । कानूनले निर्धारण गरेको प्रक्रियाअनुरूप नै निवेदकलाई अवकाश दिइएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको शहरी विकास मन्त्रालयको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकारबाट मिति २०६९।१०।४ को मन्त्रपरिषद्को निर्णयअनुसार काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐनको दफा १३.४ बमोजिम आधारभूत दायित्व समेत पूरा नगरेको र प्राधिकरण ऐन, २०६८ को नियम २३ अनुसार विकास आयुक्तको कार्यकारी पदमा रही जिम्मेवार र नतिजायुक्त कार्य गर्न नसकेकोले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४(२) बमोजिम छानबीन समिति र प्राधिकरणको सिफारिशसमेतको आधारमा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७.२ बमोजिम अवकाश दिइएको हो। जिम्मेवार पदमा नियुक्ति गरी काम सन्तोषजनक नगर्दा अवकाश दिनु गैरकानूनी, असंवैधानिक भन्नु पदीय लालसाबाहेक केही होइन। सरकारले कार्य गर्नसक्ने मान्छे ल्याउने क्रममा वर्तमान विकास आयुक्तलाई नियुक्ति गरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणका तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री हरिहर दाहाल र श्री सुवासचन्द्र नेम्वाङ तथा विद्वान अधिवक्ता श्री बाबुराम दाहालले निवेदकलाई पदबाट हटाउनको लागि गठन भएको छानबीन समिति नै अनधिकृत हुँदा त्यस्तो अनधिकृत छानबीन समितिले गरेको सिफारिशको आधारमा पदबाट हटाउन मिल्दैन। काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४(१) को प्रक्रिया नै पूरा नगरी निवेदकलाई पदबाट हटाउने निर्णय गरिएको हुँदा उक्त निर्णय सदर कायम रहन सक्तैन। निवेदकले पदअनुरूपको

जिम्मेवारी पूरा नगरेको वा निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएको भन्ने तथ्यलाई पुष्टि गर्ने कुनै पनि आधार प्रत्यर्थीबाट प्रस्तुत हुन सकेको छैन। आफ्नो पदअनुरूपको कार्य सक्षमतापूर्वक सम्पन्न गरिरहेको अवस्थामा सुनुवाईको मौकासमेत प्रदान नगरी निवेदकलाई पदबाट हटाई योगेश्वरकृष्ण पराजुलीलाई विकास आयुक्त पदमा नियुक्ति गरिएको नेपाल सरकारको निर्णय गैरकानूनी हुँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

प्रत्यर्थी सरकारी निकायहरूको तर्फबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७ को उपदफा १७.२ मा नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा विकास आयुक्तलाई निजको पदावधि पूरा नहुँदै सो पदबाट अवकाश दिनसक्ने प्रष्ट कानूनी व्यवस्था रहेको छ। छानबीन समितिले निवेदकसँग लिखित प्रतिवेदन माग गरेकोमा मागबमोजिम आफूले प्रतिवेदन पेश गरेको भनी निवेदक स्वयंले स्वीकार गरेको अवस्था छ। निवेदन व्यहोराबाट नै सुनुवाईको मौका प्रदान गरेको भन्ने देखिन्छ। निवेदकले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको विकास आयुक्तको कार्यकारी पदमा रही आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न नसकेकोले निजलाई कानूनसम्मत् रूपमा पदबाट हटाएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

प्रत्यर्थी योगेश्वरकृष्ण पराजुलीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री महादेवप्रसाद यादव र श्री ब्रीबहादुर कार्की तथा विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री प्रभुकृष्ण कोइराला र श्री

रामनारायण बिडारीले निवेदकले आफ्नो पदअनुरूपको जिम्मेवारी पूरा गरे नगरेको सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्नको लागि गठित छानबीन समितिको सिफारिशको आधारमा निवेदकलाई पदमुक्त गरिएको हो । कानूनबमोजिम गठन भएको उक्त छानबीन समितिको सिफारिशलाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । निवेदकलाई स्पष्टीकरण पेश गर्ने मौका प्रदान गरिएको र सोबमोजिम निवेदकले प्रतिवेदनसमेत पेश गरेको अवस्था हुँदा सुनुवाईको मौका प्रदान गरेको भन्ने प्रष्ट देखिन्छ । विकास आयुक्तमा नियुक्ति गरेको लामो अवधिसम्म पनि निवेदकले पदीय जिम्मेवारीअनुरूपको कार्यसम्पादन गर्न नसकेको हुँदा निजलाई पदमुक्त गरी योगेश्वरकृष्ण पराजुलीलाई विकास आयुक्तमा नियुक्ति गरिएको हो । काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७.२ मा नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा विकास आयुक्तलाई पदावधि पूरा नहुँदै अवकाश दिनसक्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको र सोही कानूनी व्यवस्थाको आधारमा निवेदकलाई पदमुक्त गरेको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री विश्वप्रकाश भण्डारी र श्री हरेराम तिवारीले निवेदकले विकास आयुक्तको पदीय जिम्मेवारी पूरा गर्न नसकेकोले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४(२) बमोजिमको छानबीन समिति र प्राधिकरणको सिफारिशसमेतको आधारमा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७.२ बमोजिम अवकाश दिइएको हो । काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण

ऐन, २०४५ को दफा १७ को उपदफा १७.१ लाई उपदफा १७.२ ले नियन्त्रण गरेको अवस्था छ । छानबीन समितिले माग गरेबमोजिम आफूले प्रतिवेदन पेश गरेको भनी निवेदनपत्रमा नै उल्लेख भएको अवस्था हुँदा सुनुवाईको मौका नदिएको भन्न मिल्दैन । प्रतिवेदन र स्पष्टीकरण एउटै विषय भएको हुँदा निवेदकलाई हटाउने गरी भएको निर्णय कानूनसम्मत छ भन्नेसमेत प्रस्तुत गर्नु भएको बहस सुनियो ।

दुवैतर्फबाट प्रस्तुत भएको उपरोक्तानुसारको बहस जिकीरसमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा आफूलाई काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७(१) बमोजिम विकास आयुक्त पदमा नियुक्ति दिइएकोमा तोकिएबमोजिमको पाँचवर्षे पदावधि पूरा गर्न पाउनु पर्नेमा स्पष्टीकरणसमेत नसोधी पदबाट हटाइयो भन्दै सो निर्णय बदर गरिपाउनसमेत प्रस्तुत रिट निवेदन दायर भएको पाइन्छ । निवेदकलाई कानूनबमोजिम नै हटाइएको भएबाट रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने प्रतिवाद प्रस्तुत विवादमा रहेको देखिन्छ ।

३. प्रत्येक सार्वजनिक निकायको सिर्जना र सञ्चालनका लागि विधिकर्ताले आ-आफ्नै किसिमका कानून निर्माण गरेको हुन्छ । एउटा निकायको प्रबन्ध गर्ने कानून र अर्को निकायको संस्थापन गर्ने कानूनमा आवश्यकतानुसार पृथकपृथक प्रबन्ध गरिनुलाई नितान्त स्वाभाविक मानिनु पर्ने हुन्छ । विधिकर्ताको बुद्धिमत्तामा

अदालतले कहिल्यै पनि शंका गर्दैन, यसलाई जहिले पनि सम्मान गर्दछ। संविधानप्रतिकूल कुनै कानून रहेको भनी प्रश्न उठी सो प्रश्नको समाधानार्थ विवाद अदालतमा आएको अवस्थामा उक्त कानून वा त्यसका प्रावधानलाई संविधान र यसका व्यवस्था अनुकूल वा प्रतिकूल के छ भन्ने कुरा अभिलेख अदालतका नाताले हेर्नु पर्ने अभिभारा संविधानले नै यस अदालतलाई बहन गराएको छ। विभिन्न निकायमार्फत सरकारले आफ्नो जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्व पूरा गर्नु र त्यसका लागि विधायिकाबाट अनुमोदन गराई कानून निर्माण गर्नु कार्यपालिकीय कर्तव्य हो। त्यसैले प्रत्येक निकायका आ-आफ्ना कानूनीस्वरूप हुन्छन् र तिनमा नियुक्ति र अवकाशसमेतका विषयमा आफ्नै खालका विधि विधान हुनुलाई कानूनी रूपमा अन्यथा मान्नु पर्ने हुँदैन। एउटा निकायका सन्दर्भमा भएको व्यवस्था अर्को निकायका हकमा अप्रासङ्गिक हुन्छ। तसर्थ, सो निकायका सन्दर्भमा उठाइएका प्रश्न सो निकायको मातृकानूनको परिप्रेक्ष्यमा नै परख गरिनुपर्दछ। प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ र काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ का व्यवस्थाहरूका अधीनमा रही यस अदालतले आफ्नो निर्णय दिनुपर्ने अवस्था छ।

४. प्रस्तुत विवादमा सर्वप्रथम निवेदकको हकको सिर्जना र सोलाई सुरक्षण प्रदान गर्ने कानूनतर्फ यस अदालतले आफ्नो ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने भएको छ। निवेदकले नियुक्ति पाएको विकास आयुक्तको पदमा नियुक्ति गर्ने तथा सो पदबाट अवकाश दिने सम्बन्धमा भएको ऐनको व्यवस्था हेर्दा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा

१७ को उपदफा १७.१ मा, “नेपाल सरकारले विशिष्ट श्रेणी वा सोभन्दा माथिको पदमा काम गरिरहेको वा गरिसकेको व्यक्ति वा सम्बन्धित क्षेत्रमा लब्धप्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिलाई प्राधिकरणको कार्यकारी प्रमुखको रूपमा विकास आयुक्तमा नियुक्त गर्नेछ। निजको पदावधि बढीमा पाँच वर्षको हुनेछ र नेपाल सरकारले चाहेमा निजको पदावधि पुनः बढीमा पाँच वर्षको लागि थप गर्न सक्नेछ” भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको पाइन्छ। त्यस्तै, सोही दफाको उपदफा १७.२ मा “उपदफा १७.१ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा विकास आयुक्तलाई निजको पदावधि पूरा नहुँदै सो पदबाट अवकाश दिन सक्नेछ” भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको देखिन्छ। यसै ऐनको दफा २९ को उपदफा २९.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बनेको काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावलीको नियम २३ ले विकास आयुक्तको नियुक्ति सिफारिश गर्न सिफारिश समिति र विकास आयुक्तको योग्यताको व्यवस्था गरेको छ। त्यसै गरी यसै नियमको नियम २४ ले विकास आयुक्तलाई पदबाट हटाउनु पर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधिको प्रबन्ध गरेको छ। पदबाट हटाउने कार्यविधिका सम्बन्धमा गरिएको नियमावलीको व्यवस्था पनि यहाँ उल्लेखनीय छ। काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४ (संशोधित) मा “पदबाट हटाउने” शीर्षक दिई भनिएको छ, “ऐनको दफा १७ को उपदफा १७.१ बमोजिम नियुक्त विकास आयुक्तले आफ्नो पदअनुरूप जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा प्राधिकरणले सो सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्न एक छानबीन समिति गठन गर्न सक्नेछ”।

सोही नियमावलीको नियम २४ को उपनियम (२) मा “उपनियम (१) बमोजिम छानबीन समितिले निजलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउने सुझाव दिएमा प्राधिकरणको सिफारिशमा नेपाल सरकारले निजलाई विकास आयुक्तको पदबाट हटाउनेछ” भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको देखिन्छ।

५. निवेदकको नियुक्ति उपरोक्त ऐनको दफा १७.१ बमोजिम भएको कुरा निर्विवाद छ। यस ऐनअनुसार निजको पदावधि बढीमा पाँच वर्ष हुने कुरामा पनि कुनै द्विविधा छैन। यो पदावधि पूरा गर्न पाउनु पर्ने भन्ने निवेदकको जिकीर रहेको छ। यस सन्दर्भमा निवेदकले सुरेशप्रसाद यादव वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्समेतको (स.अ.बु, २०६८, चैत-२, पृष्ठ २५) विवादमा यस अदालतबाट अन्तरिम आदेशका सन्दर्भमा भएको आदेशको उल्लेखन गर्नु भएको छ। अन्तरिम आदेश जारी गर्ने वा नगर्ने भन्ने सन्दर्भमा भएको आदेश नजीर नहुने भएतापनि पाँच सदस्यीय पूर्ण इजलासले गरेको व्याख्यालाई यस इजलासले अवश्य पनि मनन गर्नुपर्ने हुन्छ। उक्त आदेशसँग सम्बन्धित तथ्य अध्ययन गर्दा जनकपुर रेल्वे कम्पनीको महाप्रबन्धक पदमा बढीमा दुई वर्षका लागि नियुक्ति पाउनु भएका निवेदकलाई तोकिएको पदावधि पूरा हुनुअगावै बिना कुनै आरोप र प्रतिवादको मौका अवकाश दिइएको पाइन्छ। उक्त आदेशमा पनि कुनै पनि सार्वजनिक अधिकारीलाई दिइएको नियुक्ति र तोकिएको पदावधि अकण्टक हो भन्ने मान्यता प्रतिपादन भएको छैन। सरकारको परिवर्तनसँगै सार्वजनिक पदाधिकारीलाई परिवर्तन गरियो भन्दै दायर रिट निवेदनहरूमा यस अदालतबाट कुनैमा अन्तरिम आदेश जारी भएको

र कुनैमा नभएको परिप्रेक्ष्यमा संयुक्त इजलासले अन्तरिम आदेश जारी भएका र नभएका त्यस बखत यस अदालतमा विचाराधीन रहेका प्रायः सबै आदेशहरूको उल्लेखनसहित एकरूपताका लागि पूर्ण इजलासमा पठाइएको थियो र पाँच सदस्यीय पूर्ण इजलासले पनि ती सबै आदेश र तीसँग सम्बन्धित कानूनहरूको अध्ययनपछि सो आदेश दिएको कुरा उक्त आदेशमा उल्लेख छ। सार्वजनिक अधिकारीको नियुक्ति गर्ने कानून र अवकाश दिने कानूनी व्यवस्थाको समग्र अध्ययनका आधारमा सो आदेशमा स्पष्ट शब्दमा लेखिएको छ, “प्रचलित कानूनविरुद्ध कामकारवाही गरेमा, सम्बन्धित सार्वजनिक निकायका लागि कुनै योगदान दिन नसकेमा र निजलाई दिइएको जिम्मेवारी सुहाउँदो निजको योग्यता र अनुभव नभएमा नियुक्तिपत्रमा जे जस्तो भाषा लेखेर दिएको भए पनि नियुक्ति दिने अख्तियारवालाले अवकाश दिन सक्ने नै हुन्छ। तर, अवकाश स्वेच्छाचारी र बिना कारण भने हुनुहुँदैन। सिर्जित कानूनी हकको समाप्ति विधि र प्रक्रियाअनुसार नै हुनुपर्दछ”।

६. सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को आधारमा सुशासनका मूल्य, मान्यता र प्रविधिको चर्चा गर्दै उक्त आदेशमा सार्वजनिक अधिकारीलाई अवकाश दिँदा परिपालन गर्नुपर्ने कानून र प्राकृतिक न्यायका सिद्धान्तसमेतको अवलम्बन गरिनैपर्ने मापदण्डको परिधि निर्धारण गरिएको छ। यस सन्दर्भमा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७ को उपदफा १७.२ को परिपालन गरी नेपाल सरकारले निवेदकलाई अवकाश दिँदा कानूनअनुरूप निर्णय गर्‍यो वा गरेन भन्ने मात्र यस विवादको निर्णायक प्रश्न हो।

७. माथि उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबाट काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७.१ मा सरकारद्वारा विकास आयुक्तको नियुक्ति गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गरी सोही ऐनको दफा १७.२ मा आवश्यक देखेमा नेपाल सरकारले विकास आयुक्तको पदावधि पूरा नहुँदै अवकाश दिनसक्ने भन्ने उल्लेख भएको कुरामा द्विविधा छैन । दफा १७.१ र १७.२ अन्तरसम्बन्धित छन् । त्यस्तै, काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४ को शीर्षक नै “पदबाट हटाउने” भन्ने भएको हुँदा सो नियमावलीको नियम २४ (१) ऐनको दफा १७.२ को प्रयोजनको लागि भएको भन्ने प्रष्ट देखिन्छ । प्रस्तुत नियमावलीविरुद्ध निवेदकको कुनै चुनौती छैन । उपरोक्त समग्र कानूनी व्यवस्थाका सन्दर्भमा निवेदकलाई अवकाश दिने गरी गरिएको नेपाल सरकारको मिति २०६९।१०।४ को निर्णय कानूनविपरीत भएको भन्ने निवेदन व्यहोराका सम्बन्धमा निवेदकलाई दिइएको अवकाशपत्रको व्यहोरा हेर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसमा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४(२) बमोजिम छानबीन समिति र प्राधिकरणको सिफारिशसमेतको आधारमा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७.२ बमोजिम निवेदकलाई अवकाश दिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

८. कुनै पनि सार्वजनिक पदाधिकारीलाई निजको सेवा गर्न पाउने हकका सन्दर्भमा निश्चित कानूनी सुरक्षण प्रदान गरिएको हुन्छ । त्यसै गरी सेवाको अन्त्यका लागि पनि केही कानूनी प्रबन्ध

गरिएको हुन्छ । अवकाश दिनै सकिन्न भन्ने मान्यता कानूनसम्मत् हुन सक्दैन । तर, अवकाशको निर्णय कानूनसम्मत् भन्ने हुनै पर्दछ । यसका लागि सो निर्णय अख्तियारी प्राप्त निकाय वा पदाधिकारीबाट हुनु पहिलो आवश्यकता हो भन्ने दोस्रो आवश्यकता कानूनद्वारा निर्धारित अवकाश दिइँदा अवलम्बन गर्नुपर्ने कार्यविधिको परिपालन हुनैपर्दछ । यसै कार्यविधिअन्तर्गत अवकाश निर्णयपूर्व सम्बन्धित पदाधिकारीलाई आफूलाई अवकाश दिन लागिएका कारणको जानकारी र तिनका हकमा समुचित प्रतिवादको मौका दिइँनैपर्ने कुरा प्रमुखरूपमा रहेको हुन्छ । प्रस्तुत विवादमा निवेदक बहाल रहेको विकास आयुक्तको पदबाट अवकाश दिने कानूनी व्यवस्था छ र यो अख्तियारी नेपाल सरकारलाई प्राप्त छ । कानूनको अभावमा आफूलाई अवकाश दिइयो तथा अख्तियारी नभएको निकायले अवकाश दियो भन्ने निवेदकको जिकीर नहुँदा यसतर्फ थप विवेचनाको आवश्यकता परेन ।

९. रिट निवेदकलाई अवकाश दिइएको प्रक्रियाको अध्ययन गर्दा आफ्नो पदअनुरूपको जिम्मेवारी पूरा गरे नगरेको समेतका सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्न काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४(१) बमोजिम गठित छानबीन समितिले रिट निवेदकले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको विकास आयुक्तको कार्यकारी पदमा रही जिम्मेवार र नतिजामूलक ढङ्गमा जिम्मेवारी पूरा गर्न नसकेको भन्ने आधारमा निवेदकलाई विकास आयुक्तको कार्यकारी पदबाट हटाउने भनी दिएको सुभावको आधारमा प्राधिकरणको सिफारिशसमेतका आधारमा नेपाल सरकारले निवेदकलाई पदमुक्त गरेको अवस्था छ ।

१०. छानबीन समितिलाई निवेदकले विपक्षी बनाउन सकेको अवस्था छैन। सो नियम २४ को उपनियम (२) को अध्ययन गर्दा छानबीन समितिको सुभाव र प्राधिकरणको सिफारिश यी दुई प्रक्रिया पूरा भएमा विकास आयुक्तको पदबाट अवकाश दिन नेपाल सरकार बाध्य छ। छानबीन समितिले निवेदकलाई पदबाट हटाउन सिफारिश गरेको कुरा निर्विवाद छ। छानबीन समिति कानूनद्वारा सिर्जित निकाय हो। सिफारिश गर्नुपर्ने आफ्नो दायित्व पूरा गरेपछि यो समिति स्वतः विघटन हुन्छ। तर, यसको दायित्व यसलाई गठन गर्ने निकायमा सर्दछ। यस्ता कानूनअन्तर्गतका अस्थायी प्रकृतिका समितिको दायित्व वा जवाफदेहिता गठन गर्ने निकायले बहन गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रस्तुत निवेदनमा समितिमा रहनु भएका तीनजना नेपाल सरकारका सचिवहरूलाई विपक्षी बनाइनु नै समितिलाई विपक्षी बनाइनु होइन। विपक्षी बनाइँदा एकजनालाई छानबीन समितिको संयोजन र एकजनालाई सदस्य भनिएपनि एकजनाको हैसियत खुलाइएको छैन। यसरी उक्त छानबीन समिति विघटन नै भएको अवस्थामा पनि समिति गठन गर्ने निकायमा समितिको जिम्मेवारी तथा दायित्व रहने हुन्छ। वैयक्तिक हैसियतले गर्ने काम र सामूहिकरूपमा गर्ने कामको दायित्व फरक हुन्छ। प्रस्तुत विवादमा विपक्षी बनाइनु भएका सचिवहरूले सामूहिक दायित्व निर्वाहको सिलसिलामा निजहरू सम्मिलित समितिले निवेदकलाई पदबाट हटाउने सुभाव दिइएको हो। रिट निवेदकले आफ्नो अवकाशको सिफारिश गर्ने सो छानबीन समितिलाई विपक्षी बनाएको समेत देखिँदैन।

११. काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १३ र १४ को सम्बन्ध पनि

यस विवादमा विवेचना गरिनुपर्ने पक्ष हो। यी दुई स्वतन्त्र व्यवस्था गर्ने दफा होइनन्। दफा १३ द्वारा सिर्जित काठमाडौं उपत्यका विकास समिति र दफा १४ द्वारा व्यवस्थित सञ्चालक समिति दुई समानान्तर समिति नभई दफा १३ को मूल समिति र दफा १४ को कार्यकारी समितिका समग्र स्वरूप नै दफा ३ को प्राधिकरण हो। सो ऐनको दफा ३ ले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको स्थापना गरी दफा ६ ले यसको काम, कर्तव्य, अधिकार तोकेको छ। प्राधिकरण छुट्टै गठन विधि ऐनले निर्धारित पाईँदैन। त्यसपछि दफा १३ ले एउटा समिति गठन गरी यसको उपदफा १३.४ ले नीति तर्जुमा गर्ने, योजनालाई अन्तिम रूप दिने तथा मूलतः सञ्चालक समितिलाई अन्य आवश्यक निर्देशन दिनेसमेतका अधिकार तोकेको छ। त्यसपछि दफा १४ ले सञ्चालक समिति गठन गर्ने व्यवस्था छ। उपदफा १४.२ ले दफा १३ को समितिको सामान्य निर्देशनमा रही यस सञ्चालक समितिले कार्य गर्ने प्रावधान राखेको छ। यसबाट दफा १३ को आवास तथा भौतिक योजना मन्त्रीको अध्यक्षतामा धेरै सदस्य रहेको मूल समितिले निर्धारण गरेको नीति र योजनाअन्तर्गत नै विकास आयुक्तसमेत रहेको सानो सञ्चालक समिति रहेको अर्थ गर्नुपर्ने हुन्छ। यसकारण नियम २४ को छानबीन समितिको गठन यही सञ्चालक समितिले गर्नुपर्ने निवेदक कथन कानूनसम्मत् देखिँदैन। कानूनको व्याख्या गर्दा सहज र स्वाभाविक अर्थलाई ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ। आफू अध्यक्ष रहेको समितिले आफ्नै अध्यक्षको कार्यक्षमताको प्रश्न उठाई छानबीन समिति गठन गरिनुपर्ने विधिकर्ताको मनसाय हुन

सकदैन । तसर्थ, दफा १३ अन्तर्गतको मूल समितिले निवेदक सञ्चालक समितिको अध्यक्षका विषयमा नियम २४ को प्रयोजनका लागि छानबीन समितिको गठन गरिएको कार्यलाई गैरकानूनी भन्ने अर्थ गर्न सकिदैन ।

१२. अब, सुनुवाईको मौका प्रदान नगरी पदबाट हटाइएको भन्ने निवेदन व्यहोरा सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको च.नं.३१ मिति २०६९।१।१७ को प्रतिवेदन पेश गर्ने सम्बन्धमा निवेदकलाई दिइएको पत्र हेर्दा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४ को उपनियम (१) बमोजिम गठन भएको समितिसमक्ष तीन दिनभित्र विवरण पेश गर्न पत्राचार गरिएको देखिन्छ । सोही पत्रको आधारमा निवेदकले जाँचबुझ गर्न गठन भएको छानबीन समितिसमक्ष प्रतिवेदन पेश गरेको भन्ने मिसिल संलग्न काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको च.नं. ८१ मिति २०६९।१।२२ को पत्रबाट देखिन्छ । प्रतिवेदन पेश गरेको भन्ने व्यहोराको उक्त पत्रमा समेत निवेदक स्वयम्ले काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४ को उल्लेखन गरेको देखिन्छ । सो नियमावलीको नियम २४ को शीर्षक नै पदबाट हटाउने भन्ने छ । कुनै ऐनको दफा वा नियमको उल्लेखन भएमा त्यसमा लेखिएको व्यहोरा स्वतः अन्तरभूत हुन्छ । निवेदकलाई पदबाट हटाउने सम्बन्धमा छानबीन समिति गठन भै सोही सन्दर्भमा निवेदकद्वारा प्रतिवेदन पेश गरिएको भन्ने प्रष्ट देखिन्छ । साथै निवेदक स्वयम्ले निवेदनपत्रको प्रकरण नं. ४ मा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको च.नं. ३१ मिति २०६९।१।१७ को

पत्रद्वारा माग गरिएबमोजिम आफूले १७ पृष्ठको प्रतिवेदन पेश गरेको भन्ने तथ्यलाई स्वीकार गरेको अवस्था हुँदा निवेदकलाई अवकाश दिनुपर्ने कारणको जानकारी गराइएन भन्ने कुरा कानूनसम्मत देखिएन ।

१३. प्रतिवादको मौका दिइँदा स्पष्टीकरण वा जवाफ वा प्रतिवेदन वा भनाई राख्न वा स्पष्ट गर्न लगायतका जुनकुनै पनि शब्द प्रयोग हुन सक्तछन् । स्पष्टीकरण शब्द प्रयोग नगरिनु नै प्रतिवादको मौका नदिएको ठहर्ने अवस्था होइन । निवेदकलाई नियम २४(१) को उल्लेखनका साथ प्रतिवेदन पेश गर्न भनिएको छ । नियम २४(१) को प्रयोग “विकास आयुक्तले आफ्नो पदअनुरूप जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा” मात्र प्रयोग हुन सक्ने हो । यही समितिसमक्ष निवेदकले १७ पृष्ठ लामो प्रतिवेदन पेश गर्नुभएको छ । उक्त प्रतिवेदन अध्ययन गर्दा आफूले नियुक्ति गरेका कानून व्यवसायी भेट्ने, होटेलमा प्रतिनिधि भेट्ने र ठाउँठाउँमा गई स्थानीय जनतासँग छलफल र अन्तर्क्रिया गर्नेसमेतका कामको फेहरिस्त निवेदकले पेश गर्नु भएको देखिन्छ । उक्त प्रतिवेदन आफूमा कार्यक्षमताको अभाव नभएको र आफूले पदअनुरूपको जिम्मेवारी पूरा गरेको भन्ने कुरामा नै केन्द्रित छ । छानबीन समितिले निजलाई अवकाश दिने सिफारिश गर्नुपूर्व यो प्रतिवेदन अध्ययन गरेको कुरा संलग्न मिसिल फायलबाट देखिन्छ । यस स्थितिमा निजामती कर्मचारीसरह दुई पटक स्पष्टीकरण सोधिएन भन्ने तर्कको औचित्य छैन । प्रत्येक कानून आफैमा पूर्ण हुन्छ । के कस्ता प्रावधान उक्त कानूनमा राख्ने भन्ने कुरा विधायनको क्षेत्र हो । विधायनअन्तर्गत

विधायिका तथा सो निकायद्वारा प्रत्यायोजित अधिकारअन्तर्गत बनेको कानूनमा उल्लिखित व्यवस्था नै कुनै पनि कार्य विधिसम्मत् भयो वा भएन भन्ने हेरिने मापदण्ड हो ।

१४. सुरेशप्रसाद यादवविरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको रिट नं. ०६८-WO-०५९९ को उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको रिट निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०६८।१२।१७ मा भएको आदेशलाई प्रस्तुत मुद्दामा रिट जारी गर्नुपर्ने आधारको रूपमा निवेदन पत्रमा उल्लेख गरेको भएतापनि उक्त आदेशमा “कसैलाई अवकाशसमेतका माध्यमबाट निजको सेवाको अन्त्य गर्नुपूर्व निजलाई सोबारेका आरोपका कारण खोली स्पष्टीकरण सोधिनुपर्ने हुन्छ र निजले प्रस्तुत गरेको स्पष्टीकरणको वस्तुगत मूल्याङ्कन गरी सो चित्तबुझ्दो र उचित नपाइएमा आधार र कारण खोली सम्बन्धित व्यक्तिलाई अवकाश वा बर्खास्तसमेतका माध्यमले सेवाको अन्त्य गरिएको निर्णय गर्नुपर्ने” भनी बोलिएको अवस्था छ । उक्त आदेशमा पदाधिकारीलाई पदावधिबीचमा हटाउने नपाउने भनिएको छैन । केवल प्रतिवादको मौका नदिई हटाउन पाइँदैन भन्नेसम्म बोलिएको अवस्था छ । निवेदकबाट पेश भएको प्रतिवेदनसमेतको मूल्याङ्कन हुनु नै निजले प्रतिवादको मौका पाएको अवस्था हो । यसरी कानूनबमोजिम पदबाट अवकाश दिइएका रिट निवेदकको हकमा उक्त ०६८-WO-०५९९ को रिट निवेदनमा भएको आदेश आकर्षित हुने देखिँदैन ।

१५. अतः निवेदकलाई प्रतिवेदन पेश गरी आफूविरुद्धको आरोपमा प्रतिवादको मौका प्रदान गरेको देखिएको र काठमाडौं उपत्यका विकास

प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १७.१ र १७.२ तथा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण नियमावली, २०६८ को नियम २४ को उपनियम (१) र (२) को कानूनी व्यवस्थाअनुरूप निवेदकको कामको मूल्याङ्कन गरी निवेदकलाई विकास आयुक्तको पदबाट अवकाश दिइएको देखिँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । रिट निवेदन नै खारेज भएको हुँदा यस अदालतबाट मिति २०६९।११।१४ मा जारी भएको अन्तरिम आदेश स्वतः निष्क्रिय हुन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल साउन १३ गते रोज १ शुभम्
इजलास अधिकृतः- कृष्णप्रसाद पौडेल

निर्णय नं.१०१४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश बस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

०६६-CI-०८८०

फैसला मिति: २०७०।१।३१।३

मुद्दा :- मानाचामल ।

पुनरावेदक प्रतिवादी: कृष्णबहादुरको छोरा, धादिङ्ग जिल्ला, निलकण्ठ गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ घर भई हाल काठमाडौँ जिल्ला, काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. १५ बस्ने डा.राजाराम कार्की

विरुद्ध

प्रत्यर्था वादी: कृष्णबहादुरको बुहारी, डा.राजाराम कार्कीको श्रीमती, काठमाडौँ जिल्ला, काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. १६ बस्ने उषा कार्की

शुरू फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री विनोदमोहन आचार्य

पुनरावेदन फैसला गर्ने :-

मा.मु.न्या.श्री वैद्यनाथ उपाध्याय

मा.न्या श्री पुरूषोत्तम भण्डारी

- पत्नीलाई आफ्नो इज्जतआमदअनुसार खान लाउन दिनुपर्ने कानूनी दायित्व लोग्नेमानिसको हुँदा त्यस्तो दायित्व बहन नगरेमा त्यस्ता लोग्नेमानिसको आर्थिक हैसियतका आधारमा त्यस्ता पीडित महिलाले खान लाउनका लागि मानाचामल माग गर्न सक्दछन् । मानाचामल माग गर्नेले बढी रकमको दावी गर्ने र मानाचामल भराई दिनुपर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले आफ्नो हैसियतभन्दा कम रकमका विषयमा प्रतिवाद गर्ने परिपाटी रहिआएको परिप्रेक्ष्यमा अदालतले त्यस्ता दावी र

प्रतिवादको अन्तर्विरोधको चिरफार गरी एउटा केन्द्रविन्दुलाई आधार लिई भरी पाउने रकमको सीमा निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ, जसले न्यायिक सन्तुलन कायम गर्न सकोस् । यसको सन्तुलन कायम गर्ने माध्यम आर्थिक हैसियत भएकाले यही आर्थिक हैसियतले उचित दायित्वको सीमा निर्धारण गर्ने ।

(प्रकरण नं.३)

- जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको कागजमा आफ्नो दैनिक आम्दानी यति हो भनी स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा प्रत्येक पुनरावेदनको रोहमा सोही प्रक्रियाद्वारा आम्दानी निर्धारण गर्नुपर्ने भन्ने जिकीर औचित्यहीन हुने ।
- मानाचामलको रकम के कति निर्धारण गर्ने भन्ने कुराको कुनै गणितीय मापदण्ड हुन सक्दैन । अवस्था र हैसियत विचार गरी प्रमाणहरूका आधारमा अदालतले न्यायिक मन प्रयोग गरी सो निर्धारण गरिने हो । एउटा सक्षम अदालतले निर्धारण गरेको मानाचामलको निर्धारित रकम घटाउन वा बढाउन सम्बन्धित पक्षले समुचित आधार र प्रमाण देखाउनु पर्ने हुन्छ । प्रतिवाद गर्दा वा बयान गर्दा नदेखाइएका आधार र प्रमाण पछि ग्राह्य हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय विनय स्थापित र आर्या श्रेष्ठ

प्रत्यर्था वादीतर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता डिल्लीराज
तिवारी
अवलम्बित नजीर:
सम्बद्ध कानून:

- अ.बं.१३३ नं.

फैसला

न्या.प्रकाश वस्ती: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ अनुसार दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ-

मूल अंशियारहरूमा ससुरा कृष्णबहादुर कार्की क्षेत्री, सासू देवकुमारी कार्की क्षेत्री, पति डा.राजाराम कार्की क्षेत्री, देवर केशवबहादुर कार्की क्षेत्री गरी जम्मा चारजना अंशियार भएकोमा मेरो विवाह विपक्षी डा.राजाराम कार्कीसँग १३ वर्षको उमेरमा सामाजिक परम्परा तथा संस्कृतिअनुसार भएको हो। हाम्रो दाम्पत्य जीवनबाट दुईजना छोराहरूमा जेठा अमीत सिंह कार्की र कान्छा अजय सिंह कार्की तथा एकजना छोरी सुजाताको जन्म भएकोमा निज छोरी सुजाताको विवाह भैसकेको छ। छोराहरूको विवाह हुन बाँकी रहेको छ। मिति २०६३।२।५ मा पतिले घरबाट समेत निकाला गरिदिनु भएकोले फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी तायदाती फाँटवारी माग गरी सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई चारभाग लगाई मेरो लोग्नेको भागमा पर्ने भई सो एकभागलाई पुनः चारभाग लगाई एकभाग अंश दिलाई मेरो नाउँमा दर्ता नामसारी गरी चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको छुट्टै फिराद पत्र दर्ता गरी हाल विचाराधीन अवस्थामा रहेको छ। मिति २०६३।२।५ गतेदेखि म छुट्टै बसी माइतीघरको सहयोग

तथा साथी भाइसँग सरसापटी गरी गुजारा चलाई आइरहेकी छु। मेरो नाउँमा कुनै चल अचल सम्पत्ति नभएको तथा विपक्षी पति पेशाले डाक्टर भएकोले निजको मासिक सरदर आम्दानी रु.१,५०,०००।- भएकोले अदालतमा दायर गरेको अंश मुद्दाबाट अंश पाउने ठहरी अन्तिम फैसला नभएसम्म र फैसला कार्यान्वयन भै मेरो नाउँमा अंश भागको सम्पत्ति नआएसम्मको लागि आफ्नो दैनिक जीवननिर्वाहका लागि जम्मा रु.१८,०००।- प्रति महिनाका दरले मिति २०६३।२।५ देखि फिराद दर्ता मितिसम्म ६ महिनाको रु.१,०८,०००।- र त्यस्तै गरी मेरा छोराहरूको लाग्ने पढाइ खर्चबापतको मिति २०६३।२।१ देखि आजसम्म १ वर्ष ६ महिना ४ दिनको प्रति महिना रु.३६,२००।- का दरले हुने रु.६,५६,४२६।६६ तथा निजको पढाइ पूरा हुन अझै १ वर्ष ६ महिना लाग्ने भएकोले सो अवधिको हुने रकम समेत रु.७,६३,८२६।४० दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिराद दावी।

विपक्षी वादीले लिनु भएको दावीबमोजिमको मासिक खर्च मानाचामलबापतमा भरिभराउ गर्न मेरो हैसियतले सक्ने अवस्था छैन। मैले खोलेको काठमाडौं डायग्नोस्टिक सेन्टर सञ्चालनका लागि विभिन्न बैंकबाट ऋण लिएको हुँदा विपक्षीले मिति २०६३।२।२५ मा दायर गरेको अंश मुद्दामार्फत अंश लिन चाहे कानूनबमोजिमको ऋण धन व्यहोरी एकभाग अंश दिन मञ्जुर छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी डा.राजाराम कार्कीको प्रतिउत्तर पत्र।

मानाचामल मबाट भरिभराउ हुन सक्ने कुरा होइन। वादीले आफ्नो पतिको भागबाट अंश पाउने हुँदा कानूनबमोजिम अंश दिन म जुनसुकै बखत तयार भएकोले दावीबाट फर्सद पाउँ भन्नेसमेत

व्यहोराको प्रतिवादी कृष्णबहादुर कार्कीको प्रतिउत्तर पत्र ।

वादी र प्रतिवादीमध्येका डा.राजाराम कार्की परस्परमा श्रीमती तथा श्रीमान् नाताका व्यक्ति भएको र लगाउको अंश मुद्दाको रोहवाट यी वादीले हालसम्म अंश नपाएको भन्ने तथा निज वादी आफूसँग साथमा नरहेको अवस्थालाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको देखिन्छ । आफ्नो लोग्नेको साथमा नरहेको, आफ्नो दैनिक जीवन गुजारा गर्न निज वादीको अन्य कुनै आयस्रोत भएको भन्ने पनि देखिन नआएको अवस्थामा आफ्नो दैनिक जीवन गुजारा गर्न गराउन प्रतिवादी डा.राजाराम कार्कीबाट माना चामलबापतमा यथोचित रकम भराई दिनु न्यायोचित देखिन आयो । माना चामल के कति भराई दिने भन्ने सम्बन्धमा प्रतिवादीको दैनिक आम्दानी ३ हजार जति छ भनी लेखाएको र डाक्टरको पेशा समाजमा प्रतिष्ठित पेशा मानिएको हुँदा साथै वादीका दुई छोराहरू हाल पढाइकै क्रममा विदेशमा रहे भएको तथ्यलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको समेतका तथ्यका आधारमा प्रतिवादी राजाराम कार्कीबाट वादीलाई प्रतिमहिना रू.३०,०००/- का दरले हुन आउने रकमसम्म माना चामलबापतमा भराई दिने ठहर्छ । रू.५४,२००/- प्रति महिनाका दरले र अन्य रकमसमेत भराईपाउँ भन्ने हदसम्मको वादीको फिराद दावी पुग्न सक्दैन भन्ने व्यहोराको काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०६५।३।२४ को फैसला ।

शुरू काठमाडौँ जिल्ला अदालतको फैसलामा मुख्य निर्णयाधार लिएको आयस्रोतको कागज मुख्य आम्दानी रू.९०,०००/- प्रतिमहिना भए पनि रू.९,६५,४३९।५० विभिन्न संघ संस्थाबाट लिएको साँवाको व्याज रकम तिर्नुपर्ने सो

तिर्नसमेतलाई क्लिनिकबाट भएको आम्दानीमा नै भर गर्नुपर्ने अवस्था छ । सो खर्च चलाउन आवश्यक पर्ने औषधि, उपकरण, घर भाडा, स्टाफ तलब, घरखर्च मूल घरमा हेर्नुपर्ने बाध्यता भएको वस्तुनिष्ठ तथ्ययुक्त आधारलाई शुरू अदालतले मूल्याङ्कन नगरी मासिक रू.३०,०००/- भराई दिने गरी भएको निर्णयले मेरो हकमा प्रतिकूल असर पर्न गएकोले मेरो आय आर्जन, रकमलगायत पारिश्रमिक सम्बन्धमा वस्तुनिष्ठ तवरले यथार्थ बुझी न्याय निरूपण गरी न्याय दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी डा.राजाराम कार्कीको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा वादी प्रतिवादीका छोरा अंजय सिंह कार्कीले राजाराम कार्कीउपर दिएको अंश मुद्दामा अंश पाउने ठहरी फैसला भएकोमा निजको उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि लाग्ने खर्चलाई समेत आधार मानी माना चामल भराउने गरी भएको शुरू जिल्ला अदालतको फैसला विचारणीय देखिँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थी भिकाई हाजीर भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।१।१५ को आदेश ।

बाबुले आफूप्रति गर्नुपर्ने दायित्व पालना नगरेको अवस्थामा उपयुक्त कानूनी उपचारको बाटो अपनाई आउन पाउने कानूनी हक छोराहरूमा सुरक्षित नै रहेको देखिँदा यस्तो अवस्थामा छोराको खर्च भराई दिन मिल्ने गरी भएको शुरूको इन्साफ कानूनको रोहमा मिलेको देखिन आएन । वादी दावीभन्दा बढी कुरामा अदालतले इन्साफ दिन नमिल्ने भनी सर्वोच्च अदालतबाट नजीरसमेत कायम

भएको देखिन्छ (हरिश्चन्द्रसमेत विरुद्ध कौशल्यावती, नैकाप २०५४, पृष्ठ २०८)। उक्त प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतलाई विचार गर्दा निर्णयकर्ताले फिराद दावीभित्र सीमित रही निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ, तर, फिराद दावीभन्दा बाहिर गई इन्साफतर्फ बोल्न न्यायका सर्वमान्य सिद्धान्तविपरीत हुन जाने हुन्छ। अतः फिरादीले मासिक रू.३०,०००/- का दरले माना चामल भराई दिने गरी भएको शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५।३।२४ को फैसला सो हदसम्म मिलेको देखिन आएन। तसर्थ, यसमा फिरादीले माना चामलबापत प्रतिमहिना रू.१८,०००/- का दरले भराई पाउन दावी लिएको र छोराहरूको पढाइ खर्च सम्बन्धमा साबालिगको उजूरीसमेत परेको नदेखिँदा र निजको मञ्जुरीसमेत नदेखिँदा त्यसतर्फ दावी पुन नसक्ने हुँदा र फिरादीको दावीअनुसार, रू.१८,०००/- सम्म मानाचामलबापत भराई दिनुपर्नेमा बढी भराउने ठहर भएको सो हदसम्म शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।३।२४ मा भएको फैसला केही उल्टी हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।५।१७ को फैसला।

म एक चिकित्सक भए पनि वादीले दावी गरेबमोजिम मेरो आम्दानी छैन। बैंक वित्तीय संस्था र व्यक्तिगत ऋण रू.१,२४,०३२३८/- भन्दा बढी छ। ऋण तिर्नसमेत असमर्थ रहेको व्यक्तिबाट मासिक १८,०००/- भरी पाउने ठहर गरेको फैसला मिलेको छैन। उक्त रकम मासिकरूपमा तिर्ने मेरो हैसियत छैन। मासिक आम्दानी रू.९०,०००/- भनी अनुमान गर्न मिल्दैन। क्लिनिकबाट हुने आम्दानीमा सञ्चालन खर्च कटाई बाँकी रहने खूद आम्दानीबाट मात्र मानाचामल भराउनु पर्नेमा सोतर्फ

विवेचना नगरी अनुमानका आधारमा मासिक रू.१८,०००/- भराई दिने ठहर गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिउत्तर जिकीरबमोजिम हुने गरी इन्साफ गरिपाऊँ भन्ने प्रतिवादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

यसमा प्रतिवादीको के कति खूद आय हुन्छ भन्ने कुराको प्रमाणसङ्गत रूपले विचार नगरी मासिक रू.१८,०००/- माना चामलबापत भराई दिने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।२।४ को आदेश।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री विनय स्थापित, श्री आर्या श्रेष्ठ तथा प्रत्यर्थी वादीको तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री डिल्लीराज तिवारीले प्रस्तुत गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालतको फैसला मनासिब छ छैन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

यसमा मिति २०६३।२।५ मा पति राजाराम कार्कीले घरबाट समेत निकाला गरेको र निजको मासिक आम्दानी रू.१,५०,०००/- भएको हुँदा मानाचामल खर्चबापत फिराद दर्ता मितिसम्म ६ महिनाको मासिक रू.१८,०००/- का दरले रू.१,०८,०००/- तथा छोराहरूको लाग्ने पढाइ खर्चबापतको मिति २०६२।२।१ देखि फिराद दर्ता मितिसम्मको १ वर्ष ६ महिना ४ दिनको प्रति महिना रू.३६,२००/- का दरले हुने रू.६,५६,४२६।६६ समेत जम्मा रू.७,६३,८२६।४० भराई पाऊँ भन्ने वादी

दावी भएकोमा वादीलाई प्रतिमहिना रु.३०,०००/- सम्म मानाचामल भराई दिने ठहर गरेको शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी गरी वादीले छोराहरूको अध्ययन खर्च भरिपाउने, तर प्रतिवादीबाट प्रतिमहिना रु.१८,०००/- का दरले मानाचामल भरी पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश हुन आएको पाइयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादीले मासिक रु.१८,०००/- मानाचामल भराउन आफ्नो हैसियत नभएकोले क्लिनिकबाट हुने आम्दानीमा सञ्चालन खर्च कटाई बाँकी रहने खूद आम्दानीबाट मात्र मानाचामल भराउनु पर्ने भनी निज प्रतिवादीले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदनमा उक्त कुराको जिकीर लिएको देखियो । शुरूबाट वादीले प्रतिमहिना रु.३०,०००/- मानाचामल भराई पाउने ठहर भए पनि उक्त फैसला केही उल्टी गरी वादीले छोराहरूको अध्ययन खर्च भरिपाउने, तर निजले प्रतिवादीबाट प्रतिमहिना रु.१८,०००/- मानाचामल भरिपाउने गरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएकोमा सोउपर वादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको देखिएन । अब, प्रतिमहिना रु.१८,०००/- मानाचामल भरिभराउ गर्न आफू असमर्थ रहेको भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर रहेको हुँदा सो विवादित प्रश्नको निरूपण गर्नुपर्ने आवश्यक छ ।

३. पत्नीलाई आफ्नो इज्जतआमदअनुसार खान लाउन दिनुपर्ने कानूनी दायित्व लोग्नेमानिसको हुँदा त्यस्तो दायित्व बहन नगरेमा त्यस्ता लोग्नेमानिसको आर्थिक हैसियतका आधारमा त्यस्ता पीडित महिलाले खान लाउनका लागि मानाचामल माग गर्न सक्दछन् । मानाचामल माग गर्नेले बढी

रकमको दावी गर्ने र मानाचामल भराई दिनुपर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले आफ्नो हैसियतभन्दा कम रकमका विषयमा प्रतिवाद गर्ने परिपाटी रहिआएको परिप्रेक्ष्यमा अदालतले त्यस्ता दावी र प्रतिवादको अन्तर्विरोधको चिरफार गरी एउटा केन्द्रविन्दुलाई आधार लिई भरिपाउने रकमको सीमा निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ, जसले न्यायिक सन्तुलन कायम गर्न सकोस् । यसको सन्तुलन कायम गर्ने माध्यम प्रतिवादीको आर्थिक हैसियत नै हो । यही आर्थिक हैसियतले उचित दायित्वको सीमा निर्धारण गर्दछ । सो आर्थिक हैसियतका आधारमा वादीले मानाचामल भराई लिन पाउने कुरामा विवाद हुन सक्तैन ।

४. अब, प्रतिवादीबाट वादीले के कति रकम मानाचामलबापत भरिपाउने हो सो सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादीको मासिक आम्दानी रु.१,५०,०००/- रहेको भन्ने दावी छ । प्रतिवादी पेशाले डाक्टर रहेका र निजको आफ्नै पोलिक्लिनिकसमेत भई उक्त क्लिनिक सञ्चालन भई आएको तथ्यमा प्रतिवादीले इन्कार गर्न सकेका छैनन् । निजले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन जिकीरमा रकमका सम्बन्धमा अ.बं.१३३ नं. अनुसार कागज गराउनु पर्ने भन्ने उल्लेख गरेको देखियो । तर, यिनै प्रतिवादीका वारेस शिवकुमार श्रेष्ठले काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष मिति २०६४।५।२४ मा अ.बं.१३३ नं अनुसार गरेको कागजमा आफ्नो दैनिक आम्दानी रु.३,०००/- रहेको भनी स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा प्रत्येक पुनरावेदनको रोहमा सोही प्रक्रियाद्वारा आम्दानी निर्धारण गर्नुपर्ने भन्ने जिकीर औचित्यहीन छ । मानाचामलको रकम के कति निर्धारण गर्ने भन्ने कुराको कुनै गणितीय मापदण्ड हुन सक्तैन । वादीको अवस्था र प्रतिवादीको

हैसियत विचार गरी मिसिल संलग्न प्रमाणहरूका आधारमा अदालतले न्यायिक मन प्रयोग गरी सो निर्धारण गरिने हो । एउटा सक्षम अदालतले निर्धारण गरेको मानाचामलको निर्धारित रकम घटाउन वा बढाउन सम्बन्धित पक्षले समुचित आधार र प्रमाण देखाउनु पर्ने हुन्छ । प्रतिवाद गर्दा वा बयान गर्दा नदेखाइएका आधार र प्रमाण पछि ग्राह्य हुन सक्दैन । प्रतिवादीको आमदानीको स्रोतलाई विचार गरी साबालिग छोराहरूको अध्ययन खर्चको दावी अस्वीकार गर्दै वादीले प्रतिवादीबाट मासिक रू.१८,०००/- मानाचामल भराई पाउने भनी न्यायिक मन प्रयोग गरी ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला अन्यथा नदेखिँदा यस अदालतले हस्तक्षेप गरिरहन पर्ने अवस्था देखिएन ।

५. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट वादीले प्रतिवादीबाट मासिक रू.३०,०००/- मानाचामल भराई पाउने ठहर गरेको शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५।३।२४ को फैसला केही उल्टी गरी वादीले प्रतिवादीबाट मासिक रू.१८,०००/- मानाचामल भराई पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।५।१७ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल वैशाख ३१ गते रोज ३ शुभम
इजलास अधिकृत :- दीपक ढकाल

निर्णय नं.१०१५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
०६९-RC-००५९
फैसला मिति: २०७०।२।३६

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

वादी: रामबहादुर महतको जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध

प्रतिवादी: जिल्ला गोरखा, गा.वि.स. आँपपिपल,
वडा नं.७ घर भै हाल कारागार कार्यालय
काभ्रेपलाञ्चोक, धुलिखेलमा थुनामा रहेका
मानबहादुर महत

शुरू फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री प्रभा वस्नेत

पुनरावेदन फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री माधवप्रसाद चालिसे

मा.न्या.श्री राजकुमार वन

- आफूले आफ्नै आमामाथि गरेको जघन्य कर्तुतको सविस्तार उल्लेख गरेको हुँदा घटना हुँदाका अवस्था निजको मानसिक अवस्था सामान्य रहेको भनी सहज अनुमान गर्न सकिने ।

- वारदात हुनुभन्दा पहिलेको अवस्था वा घटनापछिका अवस्था नभई वारदात हुँदाको अवस्था दण्ड सजायको १ नं. प्रयोग हुने वा नहुने भन्ने कुराको निर्धारक हुन्छ। वारदातको अवस्थामा मानसिक सन्तुलन गुमेको थियो थिएन भन्ने मूल कुरा भएकाले यस किसिमका सजायमा छूटको दावी भएका मुद्दामा हेरिनु पर्ने घटना नै नबुझे अवस्थामा मानसिक स्थिति रहेको भन्ने चित्रित हुन सकेको अवस्था छैन। सजायबाट उन्मुक्ति पाउने उद्देश्यले जिकीर लिएको हो वा वास्तविक रूपमा नै मानसिक रोगी हो भन्ने तथ्यको उजागर घटनाक्रममा प्रतिवादीले खेलेको कार्यको भूमिकामा निर्भर हुने।

(प्रकरण नं.५)

- अदालतमा आई बकपत्र गर्ने प्रतिवादीकी श्रीमतीले समेत घटनाअघि परिवारसँग अन्य कुनै प्रकारको भैभगडा हुँदैनथ्यो, परिवार राम्रोसँग नै बसेका थियौं भनी बकपत्र गरेको अवस्था भएको तथा प्रतिवादीले जाँच गराएको प्रेसक्रिप्सनमा "Mental illness psychosis" को विरामी रहेको भन्ने उल्लेख भएता पनि उक्त जाँच घटना भएको सात महिनापछाडि भएको अवस्था हुँदा घटना भएको अवस्थाको प्रतिवादीको मानसिक अवस्थालाई उक्त परीक्षण प्रतिवेदनले चित्रित गर्न नसक्ने।

(प्रकरण नं.७)

वादीतर्फबाट:

प्रतिवादीतर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

- नेकाप २०४४, वैशाख, नि.नं.२९७८, पृष्ठ ११०
- नेकाप २०४५, कात्तिक, नि.नं.३५३१, पृष्ठ ७२८ सम्बद्ध कानून:
 - मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं.

फैसला

न्या.प्रकाश वस्ती: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १० बमोजिम साधक जाँचको लागि पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :

जिल्ला गोरखा, आँपपिपल गा.वि.स. सिम्पानीस्थित मानबहादुर महतको घरको भूईँतल्लाको भन्याङ्को कुनामा मृतक मीनकुमारी महतको टाउको नभएको शरीर रहेको, उक्त स्थानको आसपासमा रगत जमेको, सोही घरको बीच तल्लाको मकैको कुनियो नजिक मृतकको टाउको र तरवार रहेको, तरवार प्रहरीले बरामद गरी लिएको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का।

जिल्ला गोरखा, आँपपिपल गा.वि.स.वडा नं.७ स्थित प्रतिवादी मानबहादुर महतलाई आफ्नै घरमा फेला पारी निजले लगाएको टिसर्ट र पाइन्टमा रगत लागेकाले निजलाई पक्राउ गरी उक्त कपडा बरामद गरिएको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्का।

मिति २०६५।८।७ गतेका दिन मेरो भाइ मानबहादुर महतले आमा वर्ष ७० की मीनकुमारी महतसँग दूध दही खान मागेकोमा निज आमाले तेरो बच्चालाई चाहिन्छ, भनी नदिपछि निज घरको

सिरान तलामा गई धानको भकारीमा तरबारले हानेकोले आमा मीनकुमारी महत गई किन यसो गरेको भन्दा उल्टै तरबारले आमालाई प्रहार गरी ढलाई घाँटीमा रेटी शरीरबाट टाउको छुट्याई कर्तव्य गरी मारेको हुँदा आवश्यक कारवाही गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको रामबहादुर महतको जाहेरी दरखास्त ।

घाँटीमा धारिलो हतियारले काटिई टाउकोको भाग छुट्टिई मृत्यु भएको भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक मीनकुमारी महतको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६५।८।७ गतेका दिन घरको काम गरी थकावट भै प्यास लागेकोले आमा मीनकुमारी महतसँग दूध दही खान माग्दा छैन, तेरो बच्चालाई चाहिन्छ भनी नदिएकाले रिस उठी घरको सिरान तल्लामा गई तरबार निकाली धानको भकारीमा हान्न लाग्दा आमा आई यसो किन गरेको भनी गाली गरेकाले सोही तरबारले आमाको खुट्टामा हाने । आमा ढलेपछि सोही तरबारले आमाको घाँटीमा हानी रेटी टाउकोको भाग छुट्याई टाउको बीच तल्लामा र शरीर भूईँ तलामा झारी दिएको हुँ । उक्त तरबार रिसले काठको थाममा हान्दा भाँचिन गई चार टुक्रा भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मानबहादुर महतले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६५।८।७ गतेका दिन म घरमा नै काम गरिबसेको अवस्थामा अं.१४.०० बजेको समयमा घरमा होहल्ला भएको आवाज सुनी के भयो भनी हेर्दा श्रीमान् मानबहादुर महतले सासू मीनकुमारी महतलाई धारिलो हतियार तरबारले हानी घाइते बनाएको देखी हारगुहार गर्दा गाउँलेहरू आइपुग्दा निज श्रीमान्ले सासूलाई धारिलो हतियार

तरबारले घाँटीमा रेटी टाउको छुट्याई सकेका रहेछन् । निज श्रीमान्ले सासूसँग दूध दही खान माग्दा नदिएको भन्ने रिसले तरबारले हानी कर्तव्य गरी मारेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको देवीमाया महतले गरिदिएको कागज ।

मिति २०६५।८।७ गतेका दिन देवीमाया महतले गुहार मागेकाले के भयो भनी हेर्न जाँदा मानबहादुर महतले आफ्नै आमा मीनकुमारी महतलाई धारिलो हतियार तरबारले घाँटीमा हानी रेटी शरीरबाट टाउको छुट्याई कर्तव्य गरी मारी मृत लास भूईँतलामा र टाउको बीच तलामा रहेको अवस्थामा देखेका हौं । घटना के कसरी भयो भन्ने सम्बन्धमा बुझ्दा मानबहादुर महतले आमासँग दूध दही खान माग्दा नदिएपछि तरबारले भकारीमा हानेको र किन यसो गरेको भनी सम्झाउँदा उल्टै सोही तरबारले हानी कर्तव्य गरी मारेका रहेछन् भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका विष्णुकुमार श्रेष्ठ, नेत्रबहादुर ढकाल, रामजी बस्नेत, रामबहादुर बस्नेतसमेतले गरिदिएको एकैमिलानको कागज ।

प्रतिवादी मानबहादुर महतले मिति २०६५।८।७ गतेका दिन आमा मीनकुमारी महतसँग दूध दही खान मागेको र नदिएपछि रिसले घरमा रहेको धानको भकारीमा हानी रहेको अवस्थामा किन यसो गरेको भन्दा सोही तरबारले आमालाई प्रहार गरी आमा ढलेपछि घाँटीमा तरबारले हानी रेटी कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादी मानबहादुर महतलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. को कसूर अपराधमा ऐ. को १३(१) बमोजिम सजाय हुन माग दावी लिई पेश भएको अभियोग पत्र ।

मिति २०६५।८।७ गतेको कुरा हो । म आफ्नै घरमा काम गरी थाकेकाले तिर्खा लागि आमासँग दूध दही मागी खान खोज्दा आमाले तँलाई पुग्दैन, तेरा केटाकेटीलाई दिनुपर्छ भनी नदिएकीले मलाई रिस उठी भदालामा रहेको दूध घोप्ट्याई, दहीको भाँडालाई भिकी फाली दिई रिस थाम्न नसकी माथि धान राखेको भकारीमा गै भकारीलाई तरवारले हानिरहेको ठाउँमा आमा आई बाबु तँले के गरेको यस्तो भनी गाली गरेकीले मैले आफ्नो रिस थाम्न नसकी आफूसँग रहेको तरवारले आमाको घाँटीमा प्रहार गरेपछि आमा भूईँमा लड्नु भएपछि केही समयपछि छटपटाउँदै बीच तलामा भर्नुभयो । म पनि पछ्याउँदै आमा भएको ठाउँमा आई आफूसँग भएको तरवारले आमाको घाँटीमा पटक पटक प्रहार गरी टाउको छुट्याई टाउकोलाई मकैको कुनियो नजिक राखी शरीर भूईँ तलामा भन्याड्बाट तल खसाली दिएको हो भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी मानबहादुर महतले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६५।८।७ गते आफ्नै ठूलो बुबाको दात्रीमा गएको थिएँ । दिउसो २:३० बजेतिर मानबहादुरको श्रीमती रूँदै हामीहरू काम गरेको ठाउँमा आइपुगिन् । के भयो भनी सोधपुछ गर्दा आमा छोराको भगडा भै मेरो श्रीमान्ले भकारी काट्न थाल्नु भएको थियो र आमाले यसो नगर भकारी काट्न हुँदैन भनी भन्दा आमालाई नै काटेका छन् भनी भनिन् । हामी गाउँका मानिसहरू त्यहाँ जाँदा आमालाई मारी काटी सकेको रहेछ । हातमा तरवारसमेत लिई बसेका रहेछन् । ऊ घरभित्र नै बसेको थियो । गाउँलेहरू जम्मा भै प्रहरीलाई खबर गरी पक्राउ गरेको हो । ऊ मानसिक रोगी हो ।

उसले ९/१० वर्ष पहिलादेखि नै औषधि सेवन गरिआएको थियो भन्ने व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने रामबहादुर बस्नेतले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक मीनकुमारी महतलाई प्रतिवादी मानबहादुर महतले तरवारले काटी मारेको हो । मृतक र प्रतिवादी सख्यात आमा छोरा हुन् । के घरायसी रिसइवीको कारणबाट आफ्नै आमालाई काटी मारे खुलाउन सकिन्न । मानसिक रोगको औषधि सेवन गर्थे भन्ने सुनेको हुँ अरू थाहा छैन भन्ने व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने नेत्रबहादुर ढकाल र रामजी बस्नेतले अदालतमा गरेको एकैमिलानको बकपत्र ।

प्रतिवादी मानबहादुरलाई आमाले नै पाल्नु भएको थियो । आमालाई उसले पालेको होइन । ऊ अल्छी थियो । सुतिरहन चाहन्थ्यो । आमाले काम गर भनेर भक्भक्काई रहनुहुन्थ्यो । त्यो सहन नसकेर उसले आमाको हत्या गरेको हो । अन्य रिसइवी केही थिएन भन्ने व्यहोराको जाहेरवाला रामबहादुर महतले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मेरो श्रीमान्ले आमा मीनकुमारीसँग दूध खान्छु भनी माग्नु भएछ । अलिकति खाउ अलिकति छोराछोरीलाई राख भन्दा सबै दूध खानु भएछ, ठेकीमा भएको मही खाई तल्लामा उक्ती भकारी काट्न थालेपछि म घरमा आएँ । आमा मीनकुमारीले यसरी भकारी नकाट भन्दा आमा मीनकुमारीको खुट्टामा काटेछन् । आमा बेहोस् भएपछि भन्याड्मा लगी तरवारले घाँटीमा काटी घाँटी छिनाली टाउको कता लुकाए मलाई थाहा भएन । मलाई डर लागेकोले माथि तलामा उक्लिन । म रूँदै कराउँदै गाउँलेलाई खबर गरेपछि गाउँलेहरू घटनास्थलमा आइपुग्दा आमालाई

मारिसकेका रहेछन् र प्रहरीलाई खबर गरी प्रहरीले पक्राउ गरी ल्याएको हो । मेरो श्रीमान् मानसिक रोगी हो भन्ने व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने देवीमाया महतले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी मानबहादुर महतले मिति २०६५।८।७ गते आफ्नै आमा मीनकुमारी महतलाई धारिलो तरबारले प्रहार गरी ढलेपछि घाँटीमा तरबारले हानी रेटी कर्तव्य गरी मारेको भन्ने मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट प्रमाणित हुन आएकोले प्रतिवादी मानबहादुर महतले अभियोग दावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. को कसूर गरेको पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादी मानबहादुर महतलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ भन्ने शुरू गोरखा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।७।११ को फैसला ।

म वारदातभन्दा ४/५ वर्ष पहिलेदेखि नै मानसिक रोगी भएको कारण मानसिक रोगको औषधि सेवन गरिरहेको थिएँ । म मानसिक रोगी भएको अवस्थालाई दृष्टिगत नगरी आरोपित कसूर गरेको ठहर गरी अधिकतम् सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले बदर गरी मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको १ नं. बमोजिम कुनै सजाय नगर्ने गरी फैसला गरिपाऊँ वा म पुनरावेदक घटना भएको समय तथा सोभन्दा अघिदेखि मानसिक रोगी भै औषधि सेवन गरी आएको अवस्था र परिस्थितिलाई मध्यनजर राखी मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम न्यूनतम् मात्र सजाय गरिपाऊँ भन्ने मानबहादुर महतको पुनरावेदन अदालत, पोखरामा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रतिवादी मानबहादुर महत "Psychosis" नामक रोगी भएको भन्ने देखिएको, तर तत्सम्बन्धमा विवेचना नभएको शुरूको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. बमोजिम छलफलको लागि पुनरावेदन सरकारी वकीलको कार्यालय, पोखरालाई पेशीको जानकारी गराई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६८।८।१८ को आदेश ।

प्रतिवादी अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा समेत आरोपित कसूरमा साबित रही बयान गरेको र सो तथ्य शव परीक्षण प्रतिवेदन र मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले गरेको प्रमाण समेतबाट प्रतिवादीले आरोपित कसूर गरेको पुष्टि हुन आयो । प्रतिवादीले दण्ड सजायको १ नं. को प्रतिरक्षाको जिकीर लिएतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमा बयान गर्दा सिलसिलेवार ढङ्गले घटनाको तथ्यगत प्रसङ्गलाई उजागर् गरी कसूर स्वीकार गरेको देखिन्छ । केवल पुनरावेदन जिकीरमा मानसिक रोगी भनी लिएको जिकीरका आधारमा मात्र प्रतिवादीले फौजदारी कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रतिरक्षाको सुविधाप्राप्त गर्न सक्ने अवस्था नदेखिँदा प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने ठहर गरेको शुरू गोरखा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।७।११।४ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६८।११।२ को फैसला ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, पोखराले प्रतिवादी मानबहादुर महतलाई

ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्ने ठहऱ्याएको फैसला मिलेको छ छैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा प्रतिवादी मानबहादुर महतले आफ्नी आमा मीनकुमारी महतलाई तरवारले काटी कर्तव्य गरी मारेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ (१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउनु भनी अभियोगपत्र पेश भएकोमा प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहऱ्याएको शुरू गोरखा जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने गरी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०६८।११।२ मा भएको फैसलाउपर पुनरावेदन गर्न निज प्रतिवादीको नाममा मिति २०६९।५।७ मा म्याद जारी भई २०६९।५।२६ मा म्याद तामेल भई म्यादभित्र निज प्रतिवादीको पुनरावेदन नपरेकोले साधक जाँचको लागि निर्णयार्थ पेश भएको देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी मानबहादुर महतले आफ्नी आमा मीनकुमारी महतलाई मिति २०६५।८।७ मा तरवारले काटी हत्या गरेकोले निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. को कसूरमा सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउनु भन्ने अभियोग दावी भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतमा समेत बयान गर्दा आफू घरमा काम गरेपछि थाकेकोले आमासँग दूध दही खान माग्दा केटाकेटीलाई दिनुपर्छ भनी नदिएकोले मलाई रिस उठ्यो । त्यसपछि दूध दहीको भाँडोलाई फाली दिई धान राखेको भकारीमा गई तरवारले भकारी काटिरहेको अवस्थामा आमा आई के काटेको भनी

गाली गरेकोले मैले रिस थाम्न नसकी तरवारले आमाको घाँटीमा प्रहार गरें । निज त्यहीँ लडी केही समयपछि छुट्टपटाउँदै तल्लो तलामा भरेपछि म पनि पछ्याउँदै गई निजको घाँटीमा तरवारले पटक पटक प्रहार गरी टाउको छुट्ट्याई टाउकोलाई मकैको कुनियो नजिक राखी शरीरलाई भ्याड्बाट खसाली दिएँ भनी कसूरमा पूर्ण साबित रही बयान गरेको देखिन्छ । निजको उक्त बयान शव परीक्षण प्रतिवेदन, मौकाको कागज र मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरू प्रतिवादीकी श्रीमती देवीमाया महत, रामबहादुर बस्नेत, नेत्रबहादुर ढकाल र रामजी बस्नेत तथा जाहेरवाला रामबहादुर महतले अदालतमा गरेको बकपत्रबाट समेत समर्थित भइरहेको अवस्थामा यी प्रतिवादी मानबहादुर महतले धारिलो हतियार प्रहार गरी आफ्नी आमालाई कर्तव्य गरी ज्यान लिएको तथ्यमा विवाद भएन ।

३. अब, निज प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने हो होइन सोतर्फ विचार गर्दा निज प्रतिवादीले पुनरावेदन अदालतको फैसलाउपर पुनरावेदन गरेको अवस्था छैन । तर, निजले पुनरावेदन अदालतमा गरेको पुनरावेदनमा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. को प्रतिरक्षाको जिकीर लिएको र उक्त अदालतले सो कुराको विवेचना गरी प्रतिवादीले सो सुविधा पाउन सक्ने अवस्थाको वारदात नभएको भनी प्रतिरक्षाको सुविधा प्रदान नगरी दावीबमोजिम कसूरदार ठहर गरेउपर साधकको रोहबाट पेस भएबाट सो विवादित प्रश्नको निरूपण गर्नु आवश्यक छ ।

४. मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. को कानूनी व्यवस्था हेर्दा, “कानूनबमोजिम अपराध ठहरिने कुनै काम गर्ने व्यक्ति सो काम गर्दा

आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बौलाएको रहेछ भने निजलाई खतबाट लाग्न वा कुनै प्रकारको सजाय हुन सक्दैन” भन्ने उल्लेख छ। यस प्रावधानअनुसार प्रतिरक्षाको जिकीर लिने त्यस्तो व्यक्तिले वारदात हुँदाका अवस्था त्यस्तो कार्य जसको प्रकृति र परिणाम के हुन्छ र के परिणाम निस्क्यो भन्नेसम्मको कुनै जानकारी हासिल गर्न नसक्ने अवस्थालाई इङ्गीत गरेको छ। अब, यी प्रतिवादीमा त्यो अवस्था छ वा छैन सो विचारणीय छ। यी प्रतिवादीको अनुसन्धान अधिकारीसमक्षको बयान हेर्दा सवाल जवाफ २ मा आफू मानसिक रोगी भए पनि औषधि सेवन गरेपछि ठीक भएको र सोधिएको प्रश्नको जवाफ दिन सक्छु भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। त्यस्तै अदालतमा बयान गर्दासमेत आफ्नो मानसिक अवस्था ठीक रहेको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। त्यसै गरी अदालतको बयानको स.ज १२ मा तत्काल उठेको रिसको कारणले आमालाई तरवार प्रयोग गरी मारेको हुँ अहिले पश्चाताप लागेको छ, किन त्यस्तो कार्य गरौँ हूँला भन्ने सोची राखेको छु भनेको हुँदा मानसिकरूपले अस्वस्थ व्यक्तिले त्यस्तो बयान गर्न सक्ने अवस्था रहँदैन।

५. निज प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतसमक्ष गरेको बयानका अभिव्यक्ति हेर्दा यी प्रतिवादी घटना हुँदाका अवस्थामा मानसिकरूपले विक्षिप्त रहेको वा मानसिक सन्तुलन गुमाएको अवस्था देखिँदैन। आफूले आफ्नै आमामाथि गरेको जघन्य कर्तुतको सविस्तार उल्लेख गरेको हुँदा घटना हुँदाका अवस्था निजको मानसिक अवस्था सामान्य रहेको भनी सहज अनुमान गर्न सकिन्छ। वारदात हुनुभन्दा पहिलेको अवस्था वा घटनापछिका

अवस्था नभई वारदात हुँदाको अवस्था दण्ड सजायको १ नं. प्रयोग हुने वा नहुने भन्ने कुराको निर्धारक हुन्छ। वारदातको अवस्थामा प्रतिवादीमा मानसिक सन्तुलन गुमेको थियो थिएन यही नै मूल कुरा हो। यस किसिमका सजायमा छूटको दावी भएका मुद्दामा हेरिनु पर्ने घटना नै नबुझे अवस्थामा प्रतिवादीको मानसिक स्थिति रहेको भन्ने यहाँ चित्रित हुन सकेको अवस्था छैन। सजायबाट उन्मुक्ति पाउने उद्देश्यले जिकीर लिएको हो वा वास्तविकरूपमा नै प्रतिवादी मानसिक रोगी हो भन्ने तथ्यको उजागर घटनाक्रममा प्रतिवादीले खेलेको कार्यको भूमिकामा निर्भर गर्दछ।

६. दण्ड सजायको १ नं. प्रयोग गरी सजायबाट सम्बन्धित व्यक्तिलाई उन्मुक्ति दिइएका उदाहरण छन्। नेकाप २०४४, वैशाख, नि.नं. २९७८ पृष्ठ ११० र नेकाप २०४५, कात्तिक, नि.नं. ३५३१, पृष्ठ ७२८, यस सजायबाट उन्मुक्ति दिइएका केही उदाहरण हुन्। ती नजीरमा अन्तर्निहित तथ्य हेर्दा अभियुक्त मानसिकरूपमा असन्तुलित भनी चिकित्सकले लेखिदिएको र अभियुक्त बिहानदेखि नाङ्गै हिंडुल गरेको र रातमा स्वास्नीलाई घाइते पारी छोरालाई मारेको देखिन्छ। सजायमा उन्मुक्तिको दावी गर्नसक्ने स्थितिमा अभियुक्त नहुन पनि सक्दछ। यस्तो अवस्थामा अभियुक्तले आफ्नो मानसिक स्थितिको परीक्षण गराइपाउन मांग नै गरेको छैन भनी पन्छन मिल्दैन। यस्तो अवस्थामा अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतसमेतको अभियुक्त अपराध गर्दाको अवस्थामा कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बहुलाएको छ, छैन अनुसन्धान अधिकारीलाई अनुसन्धानको क्रममा र अदालतमा मुद्दा पेश भएपछि निर्णयकर्तालाई परीक्षण

गराउन आवश्यक लागेमा अभियुक्तको स्वास्थ्य परीक्षण गराउनु पर्ने हुन्छ। यस्तो आवश्यकता आरोपित व्यक्तिको क्रियाकलाप र विभिन्न मुचुल्कामा सम्मिलित व्यक्तिहरूको कथनबाट प्रकट हुन्छ। प्रस्तुत विवादमा शुरूको मानसिक अवस्थाको परीक्षण गराउन आवश्यक नसम्भेको स्थितिलाई अन्यथा भन्न सकिने अवस्था छैन।

७. प्रस्तुत मुद्दामा यी प्रतिवादीले मौकामा तथा अदालतमा घटनाक्रमहरू सिलसिलेवाररूपमा क्रमशः उल्लेख गरेको देखिन्छ। अदालतमा आई बकपत्र गर्ने प्रतिवादीकी श्रीमती देवीमायाले समेत घटनाअघि निज प्रतिवादीको परिवारसँग अन्य कुनै प्रकारको भैँभगडा हुँदैनथ्यो, परिवार राम्रोसँग नै बसेका थियौं भनी बकपत्र गरेको अवस्था देखिन्छ। यी प्रतिवादीले जाँच गराएको प्रेसक्रिप्सनमा "Mental illness psychosis" को विरामी रहेको भन्ने उल्लेख भएता पनि उक्त जाँच मिति २०६५।३।५ मा अर्थात् घटना भएको मिति २०६५।८।७ भन्दा सात महिनापछाडि भएको अवस्था हुँदा घटना भएको अवस्थाको प्रतिवादीको मानसिक अवस्थालाई उक्त परीक्षण प्रतिवेदनले चित्रित गर्न सक्दैन। कुनै पनि प्रमाणले प्रतिवादी वारदात हुँदाका अवस्थामा दण्ड सजायको १ नं. मा वर्णित अवस्थामा रहेको देखिँदैन।

८. अतः प्रतिवादी मानबहादुर महत वारदात हुँदाको अवस्था मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. को कानूनी व्यवस्थाबमोजिम प्रतिरक्षाको जिकीर लिन सक्ने अवस्थाको व्यक्ति नहुँदा निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर गरेको गोरखा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।७।११ को फैसलालाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत,

पोखराबाट मिति २०६८।११।२ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा साधक सदर हुने ठहर्छ। फैसलाको जानकारी सम्बन्धित कारागारमार्फत् प्रतिवादीलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल जेठ ३ गते रोज ६ शुभम
इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं.१०१६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
संवत् २०६८ सालको स.फौ.पु.नं.०६७-CR-
१०७८

फैसला मिति: २०७०।२।५।१

मुद्दा : निर्णय बदर (हानि रकम भराउने र
प्रकाशनमा रोक लगाउने)।

पुनरावेदक प्रतिवादी: काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं.३३ ज्ञानेश्वर,
आनन्दभैरव मार्गमा अवस्थित नेपाल
साहित्य प्रकाशन केन्द्र र आफ्नो हकमासमेत

ऐ.ऐ.बस्ने ऐ का प्रोप्राइटर मोहनकुमार
उपाध्याय

विरुद्ध

प्रत्यर्था वादी: अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान
आयोगसमेत

शुरू निर्णय गर्ने :

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
पुनरावेदन फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री गौरीबहादुर कार्की

मा.न्या.श्री ओमप्रकाश मिश्र

मा.न्या.श्री केदारप्रसाद चालिसे

- अनुचित कार्य गरेमा स्वीकार गरी हानि नोक्सानी व्यहोर्न मञ्जूर भएको अवस्थामा सार्वजनिक संस्थाका पदाधिकारी र फर्मका प्रोप्राइटर मिलेर कबुलियत सम्भ्रौताबमोजिमको कार्य गर्दा सार्वजनिक पद धारण गर्नेले र फर्मले अनुचित कार्य गरेको र सार्वजनिक संस्थालाई हानि नोक्सानी भएकोमा सार्वजनिक संस्थालाई भएको हानि नोक्सानी फर्मबाट असूलउपर गर्ने गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क. बमोजिमको निर्णय गर्ने अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई नभएको भन्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.५)

- फैसला वा निर्णयमा उल्लिखित जे जति विषय आफ्नो प्रतिकूल रहेको भनी बदर गरी माग्नु पर्ने हो ती सबै कुरा एकै पटक

माग दावी लिई आउनु पर्ने हुन्छ । पहिलो अपिलमा एउटा कुरामा मात्र बदरको माग गर्ने पछि पहिलो अपिलमै बदरको माग गर्न सकिनेमा सो निर्णय बदरको माग नगरी दोस्रो अपिलमा थप माग गरी आएको अवस्थामा नेपाल सरकारले २ वर्षसम्मको लागि नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थाको छपाई कार्यमा पुनरावेदकलाई रोक लगाएकोलाई अन्यथा गर्न सकिने अवस्था नरहने ।

- पहिलो पुनरावेदन गर्दा दावी जिकीर नै नलिएको विषय पछि दोस्रो अपिलमा थप दावी लिई आउँदैमा मन्त्रिस्तरको निर्णय बदर हुने अवस्था नहुने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता
रामचन्द्र सुवेदी

प्रत्यर्था वादीतर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता शरद
गौतम

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क
- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली, २०५९ को नियम २५(च)

फैसला

न्या.वैद्यनाथ उपाध्याय: विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६७७११ को फैसलाउपर

प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छः-

जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडले शैक्षिक सत्र २०६६ को लागि कक्षा १ देखि १० सम्मको पाठ्यपुस्तक छपाइ कार्य आफैँले र आफूले कागज उपलब्ध गराई अन्य मुद्रण गृहबाट छपाइ कार्य गर्दा समयभित्र नभ्याइने भएको भनी मिति २०६५।११।१५ को प्रबन्ध सञ्चालकको निर्णयबाट छपाइ कार्य गर्न नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रलाई कक्षा ६ देखि १० सम्मको पाठ्यपुस्तक छपाइ कार्य गराउँदा सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३ को दफा १४ अनुसार बोलपत्र आह्वान नगरेको, जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.ले आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०५८ को उपविनियम ३(घ) अनुसार बाध्यात्मक प्रक्रिया पूरा नगरी उक्त कार्य गर्ने गराउने गरेको हुँदा आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०५८ को विनियम २० को २ तथा सार्वजनिक खरीद नियमावली, २०६४ को दफा ६७ अनुसारको सीमाभन्दा बढी रकमको कार्य गर्न सञ्चालक समितिमा स्वीकृतिको लागि पठाउनुपर्नेमा प्रबन्ध सञ्चालकले आफैँ स्वीकृत गर्ने गरेको, मनासिव कारणविना शैक्षिक सत्र २०६६ को लागि आवश्यकताभन्दा अस्वाभाविकरूपमा बढी पाठ्यपुस्तक छपाइ गर्न लगाउने तथा उक्त कार्य गर्न समय अभाव देखाई गरिएको भएतापनि सील, कोटेशनसमेत माग गर्ने प्रक्रिया कानूनसम्मत् नभएकोप्राप्त सील कोटेशनको लागि आवश्यक बाध्यात्मक कागजात समावेश हुनुपर्नेमा नहेरी निर्णय प्रक्रिया अगाडि बढाई स्वीकृत गराएको र उल्लिखित छपाइ कार्य प्राप्त गर्ने उद्देश्यले अन्य विभिन्न

प्रशासकहरूको लेटरप्याड लिई आफैँले भरी छाप, दस्तखतसमेत आफैँले नै गरी सील, कोटेशन जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडमा बुझाएको नेपाल साहित्य केन्द्रका प्रोप्राइटर मोहनकुमार उपाध्यायले साबिती बयानसमेत दिएको देखिँदा कम दरमा छपाइको कार्य हुन सक्ने अवस्था हुँदाहुँदै संस्थालाई हानी हुन गएको बढी रकम रु.७९,५९,४२६।- मा छपाइ गराउने कार्य गराएको हुँदा नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२(क) बमोजिम सो केन्द्रलाई भुक्तानी गर्न बाँकी रकमबाट भरिभराउ गर्न र नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रलाई भविष्यमा सरकारी र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन नपर्ने कारण भएमा स्पष्टीकरण पेश गर्न मिति २०६६।०३।३० मा सोधिएकोमा स्पष्टीकरणको जवाफ सन्तोषजनक नदेखिएकोले निज मोहनकुमार उपाध्याय र निज प्रोप्राइटर रहेको नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रलाई नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली, २०५९ को नियम २५(च) अनुसार शिक्षा मन्त्रालय र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रलाई लेखी पठाउने भन्नेसमेत अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६६।१।१३ मा भएको निर्णय ।

पुनरावेदकले विगत २२ वर्षदेखि पुस्तक छपाइ बिक्री वितरणसमेत गर्दै आइरहेकोमा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडसँग मिति २०६५।११।२१ मा पुस्तक छपाइ तयार गरी देशका विभिन्न भागमा डेलिभरी दिने सम्बन्धमा सम्झौता भई सम्झौताअनुसारका पाठ्य सामग्रीहरू जनक

शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.लाई उपलब्ध गराई सोबापत रकम पनि प्राप्त गर्दै आएको र सम्झौताअनुसार पुस्तकको रकम समय समयमा भुक्तानी हुँदै अब पुनरावेदकले जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रबाट रु.७९,५९,४२६।- लिनुपर्ने छ । सम्झौताबमोजिमका पुस्तक जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रले पाइसकेको र म पुनरावेदकले बिलबमोजिमको रकम पाउन बाँकी रहेकोमा केन्द्रका कर्मचारीहरूको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएको भन्ने आधारमा सम्झौताबमोजिम बजार मूल्यभन्दा पनि कम दरमा छपाइ गरी जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रलाई उपलब्ध गराउने पुनरावेदकलाई दोषी ठहर गरेको आयोगको निर्णय क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर भै त्रुटिपूर्ण छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२(क) मउपर आकर्षित हुन सक्तैन । ऐ. ऐनको दफा २ (घ) ले परिभाषा गरेको सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिअन्तर्गत पर्दिन । ऐनको दफा १२(क) को प्रयोजनको लागि अन्य आवश्यक कारवाहीअन्तर्गत खण्ड क देखि छसम्मको कारवाही म पुनरावेदकको हकमा आकर्षित नै नहुने कानूनको आधारमा मेरो पेशा, व्यवसाय गर्न पाउने संवैधानिक हकमाथि अड्डुश लगाउने काम प्रत्यर्थी आयोगले गरेको हुँदा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रलाई मबाट रकम भराई दिने र नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी भएको प्रत्यर्थी आयोगको मिति २०६६।९।१३ को निर्णय बदर गरी उक्त आयोगको निर्णयअनुसार शिक्षा मन्त्रालय र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.लाई लेखी पठाएको पत्रसमेतलाई शून्य कायम गरी बदर गरी इन्साफ पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको

मोहनकुमार उपाध्यायको विशेष अदालत, काठमाडौँमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६६।९।१३ को निर्णय विचारणीय देखिँदा छलफलको निमित्त प्रत्यर्थीलाई अ.बं.२०२ नं. बमोजिम सूचना दिई भिकाई आएपछि पेश गर्नु भन्ने विशेष अदालत काठमाडौँको मिति २०६७।५।३ को आदेश ।

पुनरावेदक मोहनकुमार उपाध्यायबाट रु.७९,५९,४२६।- असूलउपर गर्न जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रलाई लेखी पठाउने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट भएको मिति २०६६।९।१३ को निर्णयको हकमा हेर्दा उपरोक्त रकम असूल भएमा मेरो मञ्जुर छ भनी पुनरावेदक मोहनकुमार उपाध्यायले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानको स.ज.१५ मा आफ्नै हस्ताक्षरले लेखिदिएको पाइन्छ । उपरोक्त वाक्यांश जवरजस्ती लेख्न लगाएको भन्ने पुनरावेदकतर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीले जिकीर लिएतापनि पुनरावेदन पत्रमा सो कुराको जिकीर लिन सकेको नपाइएकोले स्वहस्ताले लेखी स्वीकार गरेको रकम रु.७९,५९,४२६।- पुनरावेदकबाट भराई दिने गरी भएको निर्णय मिलेकै देखियो । त्यसैगरी पुनरावेदक मोहनकुमार उपाध्याय तथा निजै प्रोप्राइटर रहेको नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रलाई नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउने भनी भएको आयोगको निर्णयको हकमा विचार गर्दा छपाइ कार्य प्राप्त गर्ने उद्देश्यले अन्य विभिन्न प्रकाशकहरूको लेटरप्याडसमेत आफैँले भरी छाप, दस्तखतसमेत आफैँले गरी सील, कोटेशन जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडमा बुझाएको

तथ्यलाई स्वीकारी यी पुनरावेदक मोहनकुमार उपाध्यायले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान गरेको पाइन्छ। उक्त खरीद कारवाहीमा तथ्यलाई बङ्ग्याई, भुक्त्याई पेश गरेको हुँदा बोलपत्र दाताबीच स्वच्छ प्रतिस्पर्धा गराउने उद्देश्य रहेको सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३ को मर्म र भावनाविपरीत कार्य गरेको देखिँदा पुनरावेदक मोहनकुमार उपाध्याय र निज प्रोप्राइटर रहेको नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रलाई नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउने भनी आयोगबाट भएको मिति २०६६।१।१३ को निर्णयबमोजिम नेपाल सरकार (मन्त्रिस्तर) बाट मिति ०६६।१।११ मा समेत निर्णय भैसकेकोले तत्सम्बन्धी आयोगको मिति २०६६।१।१३ को निर्णय बदर गरिरहनु पर्ने अवस्था नभएकोले पुनरावेदन जिकीर पुन नसक्ने ठहर्‍याई सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३ र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रको आर्थिक प्रशासन विनियमबमोजिम बाध्यात्मकरूपमा पूरा गर्नुपर्ने र पालना गर्नुपर्ने प्रक्रिया पूरा नगरेको भन्ने स्वीकार गरिएको अवस्थामा संलग्न पदाधिकारीहरूउपर मुद्दा दायर नगरी केवल विभागीय कारवाहीसम्मको सिफारिश गरी सम्बन्धित अधिकारीबाट स्पष्टीकरणसम्म माग गरिएको देखिँदा अनुसन्धान अधिकृत एवं अभियोक्ताको रूपमा रहेको आयोगको ध्यानाकर्षण एवं सचेत हुनुपर्नेतर्फ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका नाममा कानूनी निर्देश (Legal Stricture) जारी गरिदिएको छ, भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौँको मिति २०६७।७।११ को फैसला।

मैले जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.लाई हानि हुने र मलाई फाइदा हुने गरी काम कारवाही गरेको भए संस्थालाई हानि नोक्सानी गर्नेउपर

प्रत्यर्थी आयोगले कुनै कारवाही नगरी सम्पूर्ण कामलाई वैधानिकता दिएको, संस्थाले म पुनरावेदकको कार्यबाट हानि नोक्सानी भयो भनी कुनै उजुरीसम्म नदिएको अवस्थामा मलाई स्पष्टीकरण पेश गर्ने भनी पत्र काटेको र मैले बुझाएको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएको भनी प्रत्यर्थी आयोगले मिति २०६६।१।१३ गतेमा मेरो हकमा रु.७९,५९,४२६।- असूलउपर गर्न जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.मा लेखी पठाउने र म पुनरावेदकलाई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली, २०५९ को नियम २५(च) बमोजिम नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउने भनी गरेको निर्णय अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि गरेको भनी पुनरावेदन गरिएकोमा त्यसतर्फ केही नबोली विशेष अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.ले पुनरावेदकलाई छपाइ र सप्लाईबापत भुक्तानी गरेको रु.१९,४०,००,०००।- लाई विशेष अदालतसमेतले वैध ठहर गरेको छ। मैले पाउने बाँकी रहेको रकम मात्रलाई सार्वजनिक खरीद ऐनको उल्लेखसम्म गरी मलाई हराई प्रत्यर्थी आयोगको निर्णय सदर गरेको विशेष अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। मैले सम्भौताबमोजिम किताब सप्लाई गरिसकेपछिको पाउने अन्तिम भुक्तानीको रकमलाई हिनामिनाको अङ्क कायम गरेको कुनै पनि दृष्टिकोणबाट त्यसको औचित्य प्रमाणीत हुन सक्तैन। सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३ को दफा ६६ बमोजिम विशेष परिस्थितिमा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.ले विद्यार्थीहरू बीच समयमा नै पाठ्यसामग्री पुर्‍याउने

पवित्र उद्देश्यले म पुनरावेदकसँग सम्झौता गरी बजार मूल्यभन्दा पनि कम दरमा सामान खरीद गरेको प्रष्ट देखिई रहेको छ । म पुनरावेदकउपर अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क आकर्षित नै हुन सक्तैन । उक्त दफानुसार म पुनरावेदक ऐ.ऐनको दफा २(घ) ले परिभाषा गरेको सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिअन्तर्गत पर्दिन । मउपर आकर्षित नै नहुने दफाको प्रयोग गरी भएको प्रत्यर्थी आयोगको निर्णय प्रथमदृष्टिमा नै कानूनविपरीत र क्षेत्रात्मक त्रुटि रहेको छ । उक्त कानूनी प्रश्नको निराकरण नगरी भएको विशेष अदालतको फैसला गम्भीर कानूनी त्रुटिपूर्ण छ ।

अतः आयोगको मिति २०६६।१।१३ को निर्णय बदर गरी सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६७।०७।१।०५ को फैसला बदर गरी उक्त आयोगको निर्णयअनुसार शिक्षा मन्त्रालय र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.लाई लेखी पठाइएको पत्रहरू समेतलाई शून्य कायम गरी सो पत्रको आधारमा नेपाल सरकार (मन्त्रिस्तर) बाट मिति २०६६।१।११ मा भएको भनिएको निर्णय बदर गरी मैले जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.बाट सम्झौताबमोजिम पाउने रकम रोक्का राखिएकोमा फुकुवा गरी इन्साफ पाउन सम्मानीत अदालत समक्ष सादर निवेदनसाथ प्रस्तुत पुनरावेदन प्रेषित गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीलाई जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.बाट भुक्तानी दिएको रकम कति हो र सोमध्ये वास्तविक कति हिनामिना वा नोक्सानी भएको हो सो कुराको यकीन नै नगरी

भुक्तानी पाउन बाँकी रहेको भनी प्रतिवादीले जिकीर गरेको रकम नै असूलउपर गर्ने र व्यक्ति वा निजी फर्मविरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क. आकर्षित हुन सक्ने वा नसक्ने त्यसतर्फ विवेचना नै नगरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय सदर गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला फरक पर्न सक्ने भएकोले छलफलका लागि अ.बं.२०२ नं. बमोजिम महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेशीको सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।७।२७ को आदेश ।

यसमा प्रस्तुत मुद्दाका सन्दर्भमा छपाइ कार्य गर्ने क्रममा राय पेश गर्नको लागि जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.का प्रबन्ध सञ्चालकको निर्णयअनुसार मिति २०६५।१।११ मा गठित कार्य समितिका संयोजक नायब प्रबन्ध सञ्चालक रामचन्द्र सिलवाल, तत्कालीन निर्देशक सदस्य विमल अर्याल, अर्जुनविलास पन्त, तत्कालीन उपनिर्देशक सदस्य कपिलदेव पोखरेल र बालमुकुन्द खनाल, तत्कालीन बजार प्रमुख मनोहर लामिछाने, आर्थिक नियन्त्रण विभाग प्रमुख उद्धव गौतमलाई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३(ख) र (छ) अनुसार अनुचित कार्य गरेको हुँदा विभागीय कारवाही गरिने भन्ने २०६६।८।३० को पत्रमा उल्लेख भएकोमा निजहरू उपर के कस्ता विभागीय कारवाही भएका छन् खुलाई पठाउनु भनी जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई पत्र लेखी पठाई जवाफ प्राप्त भएपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।५।२६ को आदेश ।

आदेशानुसारको जवाफ प्राप्त भै मिसिल सामेल रहेको ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको शुरू र पुनरावेदन मिसिलसमेत अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रामचन्द्र सुवेदीले पुस्तक वितरण गर्ने समय आएको बेलामा शैक्षिक वर्षको अन्तमा फागुन २१ गते सम्झौता भएको छ । सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३ को दफा ८ र ६६ अनुरूप विशेष परिस्थितिमा सम्झौता गरिएको छ । त्यस्तो अवस्थामा बोलपत्र गर्न सम्भव छैन । त्यसैले कोटेशनको माध्यमबाट खरीद गरिएको हो । केवल हाम्रो प्रकाशनले पाउन बाँकी रहेको रकम रु.७९,५९,४२६।- मात्र अनियमित भएको भन्नु स्वयं मै त्रुटिपूर्ण छ । भुक्तानी लिन बाँकी हुँदाहुँदै के कसरी अनियमित भयो भन्ने कहीं खुल्दैन । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई यस्तोमा मुद्दा गर्ने अधिकार छैन । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क बमोजिम प्रकाशन गर्न रोक लगाउने अधिकार अख्तियारलाई छैन । तसर्थ मेरो पक्षले अभियोग माग दावीबाट सफाइ पाउनु पर्दछ भन्ने समेतको बहस गर्नुभयो । नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री शरद गौतमले विपक्षीले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क अनुसार विभागीय कारवाही स्वीकार गरिसकेको अवस्था छ । विपक्षीले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा आई बयान गर्दा उल्लिखित हानि रकम रु.७९,५९,४२६।- असूलउपर भएमा मञ्जुर छ भनी स.ज.१५ मा स्वीकार गर्नु भएको छ भने आफ्नो स्पष्टीकरणको

दफा ४ बाट पनि स्वीकार गरी सक्नु भएको छ । जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.एक सार्वजनिक संस्था हो । अनुसन्धानबाट हानि नोक्सानी हुन गएको छ । अनुचित काम कारवाही भएको हो । भ्रष्टाचार भएको होइन । अनुचित कार्य गरेको र सार्वजनिक संस्थालाई हानि नोक्सानी भएकोमा विपक्षीले स्वीकार गर्नु भएको छ । सार्वजनिक संस्थासँग कबुलियत सम्झौता गरी गरेको कार्यमा हानि नोक्सानी भएको छ । विभिन्न कर्मचारीलाई विभागीय कारवाही गर्न लेखी पठाइएकोमा विभागीय कारवाही भएकोमा ती कर्मचारीहरूले पुनरावेदन नगरी चित्त बुझाई बसेका छन् । कम दरमा छपाइ गर्न सकिने अवस्था हुँदाहुँदै बढी दरमा छपाइ गरेको भन्ने आरोप छ । सार्वजनिक संस्थाका पदाधिकारी र फर्मका प्रो.मिलेर कबुलियत सम्झौता गरी गरेको हानि नोक्सानीबाट फर्मका प्रो.उम्कन पाउने अवस्था हुनुहुँदैन । तसर्थ विशेष अदालतको फैसला सदर हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस जिकीरसमेत सुनियो ।

मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा बाध्यात्मक कानूनी प्रक्रिया पूरा नगरी छपाइ कार्य गरेकाले संस्थालाई हानि नोक्सानी हुन गएको रकम रु.७९,५९,४२६।- विपक्षीबाट भरिभराउ गर्ने र सो नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रलाई नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउने गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६६।१।१३ मा निर्णय भई सोउपर प्रतिवादीको विशेष अदालतमा पुनरावेदन परेकोमा सोही सदर भएकोले सोउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश भएको रहेछ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी पुनरावेदक प्रतिवादी नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्र र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.बीच छपाइ गर्ने सम्बन्धमा २०६५।११।२१ मा कबुलियत सम्झौता भएको कुरामा विवाद देखिँदैन । सो कुरालाई उक्त प्रकाशन केन्द्रका प्रो.ले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा बयान गर्दा स्वीकार गरेकै देखिन्छ । २० करोडको छपाइ कार्य बोलपत्रद्वारा नगरी कोटेशनमा गर्न दिएको तथ्यमा पनि विवाद देखिँदैन । घटी रकममा छपाइ गरेको भनी यी प्रतिवादीले भने तापनि सोभन्दा कम रकममा छपाइ गर्न सकिने भन्ने आरोप भएको र अनुसन्धानबाट हानि नोक्सानी हुन गएको र अनुचित काम कारवाही भएको भन्ने आरोप रहेको देखिन आएको छ । उक्त प्रकाशन केन्द्रका प्रो.मोहनकुमार उपाध्यायले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा बयान गर्दा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.को हानि नोक्सानी भएको रकम रु.७९,५९,४२६।- असूलउपर भएमा मञ्जुर छ भनी आफैँले लेखी बयान गरेको पाइन्छ । प्रतिवादीले दिएको स्पष्टीकरणको प्रकरण ४ बाट पनि अब आइन्दा त्यस्ता कार्य नगर्ने भनी स्वीकार गरेको देखिन्छ । त्यस्तै जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.जस्तो सार्वजनिक संस्थाका कर्मचारीलाई अख्तियारबाट विभागीय कारवाही गर्न लेखी पठाएको र सो सम्बन्धमा निज कर्मचारीहरू उपर विभागीय कारवाही भए नभएको के हो खुलाई पठाई दिनु भनी यस अदालतको मिति २०६९।१५।२६ को आदेशानुसार सम्बन्धित निकायमा सोधी पठाएकोमा सो प्रक्रियामा संलग्न कर्मचारीहरूलाई विभागीय कारवाही भएको भनी लेखी आएको देखिन्छ भने निज कर्मचारीहरूले सो विभागीय

कारवाहीउपर पुनरावेदफस्न नगरी चित्त बुभाई बसेको देखिन्छ ।

३. नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्र एउटा प्राइभेट फर्म भएतापनि जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.जस्तो सार्वजनिक संस्थासँग कबुलियत सम्झौता गरी सोहीबमोजिमको कार्य गर्ने र सो कार्य गर्दा भएको अनुचित काम कारवाही र हानि नोक्सानी असूलउपर गर्न भनी र नेपाल सरकार तथा सार्वजनिक संस्थाका छपाइ कार्य गर्नमा रोक लगाउन भनी नेपाल सरकारमा लेखी पठाउने अधिकार अख्तियारलाई छैन भन्ने प्रतिवादीको जिकीरतर्फ विचार गर्दा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ क हेर्दा “सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरी वा सार्वजनिक संस्थालाई हानि नोक्सानी पुऱ्याएकोमा त्यस्तो हानि नोक्सानी सम्बन्धित व्यक्तिबाट भरिभराउ गर्न वा आयोगले उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही गर्नका लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउने छ ।” भनी उल्लेख भएको पाइयो । यस प्रकार सार्वजनिक पद धारणा गरेको व्यक्ति अनुचित कार्य गरेको हुनुपर्ने र त्यसबाट सार्वजनिक संस्थालाई हानि नोक्सानी हुनुपर्ने र त्यो हानि नोक्सानी सम्बन्धित व्यक्तिबाट भराउन आयोगले आवश्यक कारवाही गर्न सक्ने देखिन आयो ।

४. प्रस्तुत मुद्दामा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड एक सार्वजनिक संस्था हो भन्ने विषयमा विवाद रहेन । उक्त संस्थालाई हानि नोक्सानी भएको तथ्यमा पनि निवेदकले आफूबाट असूलउपर भएमा मञ्जुरी भएको भनी लेखी दिएको आधारसमेतबाट विवाद हुन सक्ने अवस्था देखिन

आएन । उक्त जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.सार्वजनिक संस्थामा पद धारण गर्ने व्यक्तिहरू उपर पनि विभागीय कारवाही भएकोबाट निजहरूबाट अनुचित कार्य भएको तथ्य पनि पुष्टि भएको देखिन आएको । यस्तो अवस्थामा सम्बन्धित व्यक्ति मोहनकुमार उपाध्यायबाट हानि नोक्सानी भएको रकम भरिभराउ गर्न आयोगले उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही गर्नका लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउन सक्ने नै देखिन आयो ।

५. यसरी अनुचित कार्य गरेमा स्वीकार गरी हानि नोक्सानी व्यहोर्न मञ्जुर भएको अवस्थामा सार्वजनिक संस्थाका पदाधिकारी र फर्मका प्रोप्राइटर मिलेर कबुलियत सम्झौताबमोजिमको कार्य गर्दा सार्वजनिक पद धारण गर्नेले र फर्मले अनुचित कार्य गरेको र सार्वजनिक संस्थालाई हानि नोक्सानी भएकोमा सार्वजनिक संस्थालाई भएको हानि नोक्सानी फर्मबाट असूलउपर गर्ने गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क. बमोजिमको निर्णय गर्ने अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई नभएको भन्न सकिने अवस्था देखिन आएन ।

६. पुनरावेदक मोहनकुमार उपाध्याय तथा निजै प्रोप्राइटर रहेको नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रलाई नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउने भनी भएको आयोगको निर्णयको हकमा विचार गरी हेर्दा आयोगले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली, २०५९ को नियम २५ को (च) अनुसार शिक्षा मन्त्रालय र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रलाई लेखी पठाउने निर्णय गरेको

देखिन्छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२(क) को प्रयोजनार्थ अन्य आवश्यक कारवाहीको रूपमा प्रयोग गर्नसक्ने अख्तियारी के के हो भनी उक्त अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान नियमावली, २०५९ को नियम २५ मा वर्णन गरेको देखिन्छ र उक्त नियम २५ को (च) मा २ वर्षसम्म कुनै खास काम गर्न बन्देज लगाउने अख्तियार गरेको हुँदा उक्त ऐन र नियमअनुरूप बन्देज लगाउन पाउने नै देखिँदा सोअनुरूप हुन आयोगले शिक्षा मन्त्रालयसमेतलाई लेखी पठाउने गरेको निर्णयलाई अन्यथा भन्न सकिने अवस्था रहेन । तथापि उक्त निर्णयअनुरूप नेपाल सरकार (मन्त्रिस्तर) बाट मिति २०६६।११।११ मा २ वर्षको लागि रोक लगाउने निर्णय भएको जानकारी पुनरावेदकलाई मिति २०६६।११।१८ को पत्रबाट जानकारी गराई सकेको पनि देखिन्छ । पुनरावेदकले विशेष अदालतमा मिति २०६७।१।५ मा पुनरावेदन गर्दा उक्त नेपाल सरकारको मिति २०६६।११।११ को निर्णय बदरतर्फ माग गरेको पनि देखिँदैन ।

७. फैसला वा निर्णयमा उल्लिखित जे जति विषय आफ्नो प्रतिकूल रहेको भनी बदर गरी माग्नु पर्ने हो ती सबै कुरा एकै पटक माग दावी लिई आउनु पर्ने हुन्छ । पहिलो अपिलमा एउटा कुरामा मात्र बदरको माग गर्ने पछि पहिलो अपिलमै बदरको माग गर्न सकिनेमा सो निर्णय बदरको माग नगरी दोस्रो अपिलमा थप माग गरी आएको यस अवस्थामा नेपाल सरकारले २ वर्षसम्मको लागि नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थाको छपाई कार्यमा पुनरावेदकलाई रोक लगाएकोलाई अन्यथा गर्न सकिने अवस्था पनि रहेन । पहिलो पुनरावेदन

गर्दा दावी जिकीर नै नलिएको विषय पछि दोस्रो अपिलमा थप दावी लिई आउंदैमा उक्त नेपाल सरकारको मन्त्रिस्तरको निर्णय बदर हुने अवस्था पनि देखिन आएन ।

८. तसर्थ, माथि उल्लिखित आधार प्रमाणबाट प्रतिवादी नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रका प्रो.मोहनकुमार उपाध्यायबाट जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.को हानि नोक्सानी भएको रकम रु.७९,५९,४२६।- असूलउपर गर्ने र उक्त नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्र र यसका प्रो.मोहनकुमार उपाध्यायलाई नेपाल सरकार र सार्वजनिक संस्थाको छपाइ कार्य गर्न २ वर्षसम्मको लागि नपाउने गरी रोक लगाउने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट भएको मिति २०६६।९।१३ को निर्णयबमोजिम नेपाल सरकार (मन्त्रिस्तर) बाट

मिति २०६६।११।११ मा समेत निर्णय भैसकेको देखिँदा सो आयोगको मिति २०६६।९।१३ को निर्णय सदर हुने ठहर्‍याएको विशेष अदालत, काठमाडौँको मिति २०६७।७।११ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल जेठ ५ गते रोज १ शुभम्
इजलास अधिकृत : हेमबहादुर सेन

